

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

**ŞEYİT HANUM ALİŞEVA, “BİYİYMEN”,
METİN-GRAMER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Rıdvan ÖZTÜRK

Hazırlayan
Osman UYANIK

KONYA – 1995

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	1
GİRİŞ	11
Kumuk Türkleri	11
Kumuk Edebiyatı	1V
Kumuk Türkçesi	VI
Şeyit Hanım Alişeva	VIII
Kumuk Alfabesi	IX
Dagıstan Haritası	X
METİN	1
İnan	1
AL YIRLAR	3
Ne Tüşdü Esiñe	4
Şamçırak	5
Birdağı Bir günüm	6
Geçegi Şahar Bav	7
Ne kóp Boş Sóz Söylene	8
Etül	10
Yól Çıkğanda	11
Rahmunu Açığı	11
Men —Anaman	13
Şo Mühletler	14
Arabızda Bir Abat	15
Bir Abat Tügül	15
Tanımayman Seni Hali De..	16
Sen Bağışla	17
Yókısan Hali De	19
Kúsmençi, Kúsmençi	20

	<u>Sayfa</u>
Aytımayman Sağa Bir Zat Da...	21
Savgat	21
Qaramadıñ	22
Gözlerime Kara	23
Men — Teklik Sanav Tügülmen	24
Qaranayını Sesine	26
Sen İznu Ber	26
Al Yır	27
Yırlayman, Kúleymen Bugün	28
ATAMNI HAKINDA BALLADA	29
Atamni Hakında Ballada	30
AQ PERDELER- KARA PERDELER	38
Sen Dúnyağa Gelgende	44
Sen Dúnyadan Getgende	45
BIYIYMEN (Poema)	52
Biyimege Çıgaman	53
Biyiklik	63
Bayrakçı	66
METNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİ'NE AKTARIMI	79
İnan	80
AL TÜRKÜLER	82
Ne Düştü Aklına	83
Müm	84
Yine Bir Günüm	85
Geceki Şehir Caddesi	86
Ne Çok Boş Söz Söyleniyor	87
Etüt	89
Yol Çıkınca	90
Merhemetin Anahtarı	90
Ben — Anayım	92
O Anlar	93
Aramızda Bir Adım	94

	<u>Sayfa</u>
Bir Adım Değil	94
Tanımiyorum Seni Şimdi de	95
Sen Bağışla	96
Yoksun Şimdi	98
Kürekçi, Kürekçi	99
Söylemiyorum Sana Hiç Bir Şey	100
Hediye	100
Bakmadın	101
Gözlerime Bak	102
Ben — Tek Kişi Değilim	103
Kavalın Sesine	105
Sen İzin Ver	105
Al Şarkı	106
Şarkı Söylüyorum, Gülüyorum Bugün ...	107
BABAMIN HAKKINDA TÜRKÜ	108
Babamın Hakkında Türkü	109
AK PERDELER, KARA PERDELER	117
Sen ünyaya Gelince	123
Sen Dünyadan Gidince	124
BIYIMEN (Poema)	131
Oynamaya Çıkıyorum	132
Büüklük	142
Bayrakçı	145
GRAMER	158
İSİM	159
Basit İsimler	159
Türemiş İsimler	159
İsimden İsim Yapma Ekleri	159
Fiilden İsim Yapma Ekleri	164

	<u>Sayfa</u>
İSİM ÇEKİM EKLERİ	167
Çokluk Ekleri	167
İyelik Ekleri	168
HAL	170
Yalın Hal	170
İlgi Hali	170
Yükleme Hali	170
Yönelme Hali	171
Bulunma Hali	172
Çıkma Hali	172
Vasıta Hali	173
Eşitlik Hali	173
Yön Eki	174
Soru Eki	174
SIFAT	175
Vasıflandırma Sıfatları	175
Belirtme Sıfatları	175
İşaret Sıfatları	175
Sayı Sıfatları	176
Soru Sıfatları	176
Belirsizlik Sıfatları	176
ZARF	178
Yer Zarfları	178
Zaman Zarfları	178
Hal Zarfları	178
Azlık Çokluk Zarfları	178
Soru Zarfları	178
ZAMİR	179
Şahıs Zamirleri	179
İşaret Zamirleri	180

	<u>Sayfa</u>
Belirsizlik Zamirleri	180
Soru Zamirleri	181
Dönüştürme Zamirleri	181
FİİL	182
Basit Fiiller	182
Türemiş Fiiller	182
İsimden Fiil Yapma Ekleri	182
Filden Fiil Yapma Ekleri	184
FİİL ÇEKİMLERİ	186
Şahıs Ekleri	186
BİLDİRME KİPLERİ	187
Geniş Zaman	187
Şimdiki Zaman	188
Görülen Geçmiş Zaman	189
Öğrenilen Geçmiş Zaman	190
Gelecek Zaman	191
TASARLAMA KİPLERİ	192
Emir Kipi	192
Şart Kipi	193
Gereklilik Kipi	194
BİRLEŞİK ÇEKİMLER	194
Hikaye Birleşik Çekimi	194
Şartlı Birleşik Çekim	196
İSİMLERDE BİLDİRME ÇEKİMİ	197
Geniş (Şimdiki) Zaman	197
Görülen Geçmiş Zaman	197
Şart	198
Öğrenilen Geçmiş Zaman	198
Sıfat-Fiiller	199
Zarf-Fiiller	200

	<u>Sayfa</u>
EDATLAR	202
Ünlem Edatları	202
Bağlama Edatları	202
Cümle Başı Edatları	203
Sona Gelen Edatlar	203
Son Çekim Edatları	205
KAYNAKÇA	206

Ö N S Ö Z

Türk dünyası yüzyıllardır geniş bir coğrafyaya yayılmış vaziyette varlığını sürdürmektedir. Ortaçağda bazı Avrupalı seyyahlar Orta Avrupadan Çin Denizi'ne kadar Türkçe konuşularak ulaşılabilceğini belirtmektedirler. Yalnız; dünyanın her yerinde aynı Türkçe ile karşılaşılmaz, aralarında bir takım ayrılıklar bulunur. Bu ayrılıklar büyük ölçüde Türklerin geniş bir coğrafyaya yayılması ve bu sebeple diğer Türk boyları ile aralarındaki temasın azalması sebebiyledir.

Bizim tez konusu olarak ele aldığımız Kumuk Türkçesi; Türklerin iki büyük boyu olan Oğuzlar ve Kıpçakların dilleri arasında köprü vazifesi gören bir özelliğe sahiptir.

Kumukça sadece Kumuklar arasında değil, Türk olmayan diğer Kuzey Kafkas kavimleri arasında da anlaşma aracı olarak kullanılmıştır. 1918 yılında Kuzey Kafkasya kabileleri arasında yapılan milli kurultayda Kumuk Türkçesi sadece Dağıstan için değil, bütün Kuzey Kafkasya için müşterek dil olarak kabul edilmiştir.

Tez konusu olarak ele aldığımız Kumuk Türkçesi hakkında bugüne kadar Türkiye'de pek fazla araştırma yapılmamıştır. Yapılan araştırmalar ise 1835'li yıllarda Kafkasya'dan Türkiye'ye göçen Kumuklar üzerinedir. Bunlar; Atatürk Üniversitesi'nde Murat İpek tarafından lisans tezi, Gazi Üniversitesi'nde Çetin Pekacar tarafından yüksek lisans tezi olarak yapılmıştır. Bunların dışında yine Murat İpek tarafından Kardeş Edebiyatlar dergisinin 15. sayısında Kumuklar hakkında bir makale ve Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali tarafından Türklük Araştırmaları Dergisi'nin 7. sayısında "Kumuk Şairi Alişeva" adında bir makale çıkmıştır.

Tez konusu olarak çağdaş Kumuk hanım şairlerinden Şeyit Hanım Alişeva'nın "Biyimen" adlı şiir kitabını ele aldık. Kitabı önce Kumuk Kril alfabesinden Lâtin alfabesine transkripsiyonlu olarak aktardık. Lâtin alfabesine aktarılmış şiirleri mânâya uygun gelecek şekilde Türkiye Türkçesi'ne kazandırdık. Daha sonra eseri tarayarak gramerini hazırladık.

Yapmış olduğumuz bu çalışma Türklük araştırmalarına az da olsa bir katkı sağlarsa mutluluk duyacağım.

Bu çalışmamızda yardımlarını esirgemeyen hocam Yrd. Doç. Dr. Ridvan Öztürk Bey'e ve S.Ü. Türk Halk Kültürü Araştırma Merkezi Kütüphanesi'nden yararlanmamı sağlayan Arş. Gör. Zekeriya Karadavut'a Teşekkürlerimi sunarım.

Osman UYANIK

G İ R İ Ő

KUMUK TÜRKLERİ:

Kumuklar Rusya Federasyonu'na baēlı Daēistan zerk Cumhuriyeti'nin kuzey-doēusunda yaŝarlar. Kuzeyde Nogay Türkleri, kuzeybatı ve batıda Çeçenler ve Avarlar, güneybatı ve batıda Çeçenler ve Avarlar, güneybatı ve güneyde Darginler, Tabasaranlar ve Derbent Azerileri komŝularıdır; doēusunda Hazar Denizi bulunur.¹

Kaynaklarda Kumuk Türklerinin nüfusları hakkında deēiŝik rakamlar gösterilmektedir. Bu farklılık Daēistan dışındaki Kumukların sayılmaması ve Sovyet istatistiklerine dıyulan güvensizlik sebebi ile dir. Nadir Devlet, Sovyet istatistiklerine göre Kumuk nüfusunu 1989'da 282.178 olarak göstermektedir.² Emine Gürsoy Naskali'ye göre ise Kumukların nüfusu 350.000 civarındadır ve bu nüfusun 50.000 kadarı Daēistan dışında yaŝamaktadır.³ Kumuklar Daēistan'da Hasavyurt, Babayurt, Kızılyurt, Buynak, Tayakent ve Kaytak eyaletleriyle, Mahakale yöresindeki altı köyde yerleŝmiŝlerdir. Derbent'te de yaşayan bir grup vardır.⁴ Daēınık olarak Çeçenistan ve Kuzey Osetya'da da bulunurlar.⁵ Ayrıca Rusların Kafkasya'yı iŝgalinden sonra diēer Kafkas kavimleri ile Türkiye'ye gelenler de vardır. Bunlar Tokat, Sivas, Çanakkale, Yalova ve İstanbul'a yerleŝtirilmiŝlerdir.⁶

Batılı bazı Türkologlar tarafından Kumukların menŝei Türklere dayandırılmamaktadır. W. Barthold ve A. Samoyloviç Kumukların Kafkasya'nın yerli halkları olduēunu sonradan Trkleŝtiēini ileri sürer. Bekir obanzade ise bu bilginlere karşı Kumukların Türk olduēunu ispat eder. Prof. Dr. Ahmet Caferoēlu Türk Kavimleri adlı kitabında Kumukların Türk olduēunu şu sözlerle ispat eder:"Jeopolitik durum sebebiyle ülkeleri 7. yüzyıldan itibaren Hazar devleti sınırları içerisi-

1 - Shirin Akiner, Sovyet Müslümanları, İstanbul 1995, s.129

2 - Nadir Devlet, Doēuŝtan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Ek Cilt, İstanbul 1993, s.285

3 - Emine Gürsoy Naskali, " Kumuk Şairi Alişeva", Türklük Araştırmaları Dergisi, Sayı 7, İstanbul 1993, s.259

4 - "Kumuklar" Meydan Larousse, Cilt 7, İstanbul 1969, s.632

5 - a.g.e., s.632

6 - Emine Gürsoy Naskali, "Kumuk Şairi Alişeva", Türklük Araştırmaları Dergisi, Sayı 7, İstanbul 1993, s.259

ne alınmış ve Oğuz-Kıpçak Türk boylarının bu sahadaki kaynaşması neticesinde, bir Türk uruğu olarak teşekkül etmiştir. Bu suretle Kumuk Türk uruğu, Moğol istilasından çok önce, bilhassa Oğuz ve Kıpçak gibi kudretli iki öz Türk halkının karmasından türemiştir."¹

Kaşgarlı Mahmut ise Kumukları, Türklerin yaşadığı yerlere göre yaptığı tasnifte daha batıda yaşayanlar grubuna katmıştır.²

Kumuklar menşe itibarı ile Kıpçak Türklerinin bir koludur. Bekir Çobanzade'ye göre Karaçay-Balkar ve kuzey Kırım Türklerinden ayrılmış bir bölümdür.³

Kumukların tarihi hakkında elimizde fazla bir kaynak yoktur. Bilindiği kadarı ile Dağıstan'a hükmetmişler, bir hanlık kurmuşlardır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bu ülkeden "Dağıstan-ı Kumuk" diye bahseder.

Terek'ten Derbent'e kadar hükmeden son Kazı Kumuk hanı Şamhal Çoban'ın 1578'de ölümünden sonra devleti parçalandı ve oğullarından Sultan But kardeşlerinden Terek havalisini kendine malikane aldı. Bu arada Ruslar Kazan ve Astrahan Hanlıklarını işgal etmiş ve Kumuklarla tenasa başlamışlardı. Sultan But diğer Kafkas kavimlerinden aldığı yardımla Rusları Kumuk ülkesinden çıkarttı ve bütün Kumukları bir yere topladı. Kumukların Ruslarla mücadelesi aralıksız devam etti. 1813 yılında Kuzey Kafkasya toplulukları ile birlikte Kumuk ülkesi de Ruslarca istila edildi.

1 - "Kumuklar" İslam Ansiklopedisi, Cilt 6, İstanbul 1993, s. 986-990

2 - Agop Dilaçar, Türk Diline Genel Bir Bakış, Ankara 1964, s.68

3 - "Kumuklar" İslam Ansiklopedisi, Cilt 6, İstanbul 1993, s. 986-990

4 - a.g.e., s.987

KUMUK EDEBİYATI:

Kafkasyadaki diğer Türk boyları gibi Kumuklar da Sovyet dönemine kadar ayrı bir edebi dile ihtiyaç duymamışlardır. Okuma ihtiyaçlarını Kırım, Kazan, Azerbaycan ve Türkiye'de çıkan yayınlarla karşılamışlardır.¹

Çarlık döneminde ve 1927 yılına kadar Arap alfabesini kullanan Kumuklar 1937 yılına kadar Latin alfabesini kullanmışlardır. Bu dönemden sonra Sovyet yönetimi tarafından Kril alfabesini kabul etmek zorunda bırakılmışlardır.²

Kumuk halk edebiyatının başında "yır" adını alan türküler gelir. Yırlar destani özellik taşır ve genellikle Rus istilasına karşı halkı uyandırmay amaçlar. Bunların dışında masal, hikaye, atalar sözü, tekerleme, bulmaca ve bil-meceler de vardır. En ünlü yır şairi 19. yy.'da yetişen ve Ruslara karşı Kumuk-ları mücadeleye çağıran Irçı Kazak'tır. Kumuk halk edebiyatının lirik kısmını "sarın" denilen dörtlükler ile "yas" adını taşıyan ağıtlar teşkil eder.

Kumuk yazılı edebiyatını ise ilk olarak 18. yy.'da kahramanlık ve macera hikayelerini tertipleyen mollalar sayesinde şekillenmeye başladığını görürüz.³

Petersburg'da Türk dili okutmanlığı yapan Muhammet Osmanov 1883 yılında Kumukça ve Nogayca bir takım edebi metinler yayınlamıştır. Bu metinler arasın-da bazı mektuplarda vardır. Kumuk yazılı edebiyatının bir bölümünü de Hristiyan misyonerlerin yapmış olduğu yayınlar alır. Hristiyanlığı kabul etmiş olan Mir-za Kazım Bek'in de bu amaca yönelik Kumukça bir eseri vardır.

Kumuk Türkleri 20. yy.'da Rusya Türkleri arasında ortaya çıkan milli ede-biyat akımına yabancı kalmamışlar ve Muhammet Mirza Magrayof, Timurhanşura'da (Buynaksk) bir basımevi kurmuştur. Bu matbaada Abû Sufyân adlı bir yazarın Ku-mukça eserleri basılmaya başlanmıştır. Bu yazarın eserlerinde Azeri ve Kazan Türkçelerinin etkisi görülmektedir. Bunlardan başka Abû Sufyân 1912 yılında bir şiir dergisi de çıkartır. Kumukların günlük hayatlarını hikayelendiren Nohay Ba-

1 -"Kumuk edebiyatı", Türk Ansiklopedisi, Cilt 22, Ankara 1975, s.347

2 -"Kumuklar", İslam Ansiklopedisi, Cilt 6, İstanbul 1993, s.988

3 -"Kumuk edebiyatı", Türk Ansiklopedisi, Cilt 22, Ankara 1975, s.348

tırmurzayof tarafından ilk Kumuk hikayeleri yazılmaya başlanır. 1917 ihtilalinden sonra Hohay Batırmurzayof ve oğlu Zeynü'l Âbid "Tan Çulpan" adlı bir edebiyat derneği kururlar. Bu derneğin akabinde aynı adı taşıyan bir dergi çıkarırlar. Bu dernek milli edebiyatın gelişmesini amaçlamaktaydı. Derneğin etrafında milliyetçiler ve ilerici aydınlar toplandı. Dergi Kumuk Türkçesinin Hasavyurt ağzını esas almaktaydı. Bu arada Temirhangura'da milliyetçiler "Müsavat" adlı bir dergi de çıkarıyorlardı. Batırmurzayoflar "İşçi Halk" adında bir gazete de çıkarmışlardır. Kumuklar günümüzde "Yoldaş" adlı bir gazete¹ çıkarmaktadırlar.

Modern Kumuk edebiyatının tanınmış yazarlarından biri de Temirbulat Baybulatoğlu'dur. Eserlerinde Ruslara karşı savaşan Kafkasya kahramanlarını işlemiştir. Shakespare ve Schiller'den çeviriler de yapmıştır.

Bunların dışında Abdullah Muhammedoğlu, Ulubey Buynakski, Yusuf Gereyef, Alimpaşa Salavatoğlu'nı, "Gençlerin Edebiyatı" adlı şiir dergisini çıkaran A. Beşirov ve Abdu'l Vahab Süleymanoğlu'nı da Kumuk Edebiyatçıları arasında sayabiliriz.

Kumuk edebiyatı içerisinde bayan şairler de vardır. Bunların başında İnçu Gadiyeva'yı sayabiliriz. Günümüzde Bariyat Murad hanımla İsbat Batalbeyli hanım Kumuklar arasında sevilen şarkıcı ve tiyatro oyuncularındır.² Şeyit Hanum Alişeva da günümüz önde gelen hanım Kumuk şairlerindendir.

1 - Murat İpek, "Kumuklar", Kardaş Edebiyatlar, Sayı 15, Erzurum 1985, s.6

2 - Ahmet Caferoğlu, Türk Kavimleri, İstanbul 1988, s.50-54

KUMUK TÜRKÇESİ:

Kumuk Türkçesi, Türkologların yapmış olduğu Türkçe tasniflerinde değişik gruplara yerleştirilmiştir. Radlov Kumuk Türkçesini güney grubuna dahil eder.¹ Ramstedt'e göre Batı Türkçesi'ne dahildir.² Räsänen'e göre Kuzeybatı veya Kıpçak grubuna dahildir.³ Ligeti Kumuk Türkçesi'ni Doğu-Türk lehçeleri (Kıpçak) arasında gösterir.⁴ S.B. Malov Kumukçayı En Yeni Türk Dilleri grubuna dahil etmiştir.⁵ M.A. Baskakov Kıpçak grubunun Kıpçak-Oğuz alt grubunda göstermiştir.⁶ J. Benzing Kumukça'yı Batı Türk (Kıpçak-Kuman) grubunda göstermiştir.⁷ K.H. Menges ise Kumukçayı Türkçe'nin Kuzeybatı veya Kıpçak bölümünün Karadeniz-Hazer dilleri sınıfına sokar.⁸ Kaşgarlı Mahmut da 9. yy. Türkçeyi yönleri göre tasnif etmiş, bu tasnifte Türkçeyi kuzeyden güneye, merkezde, batıda ve daha batıda olmak üzere dörde ayırmış Kumukça'yı da daha batıdaki Türkçeler grubuna dahil etmiştir.⁹

Kumukça Dağıstan Özerk Cumhuriyetinde konuşulan altı yazı dilinden biridir. Kumuk yazı dilinde bugün 8 ünlü ve 23 ünsüz ses kullanılır. Kumuk yazı dili Hasavyurt ağzına dayanmaktadır; yalnız yazı dilinde Buynaksk ağzı da rol almaktadır. Güneydeki Haydak ağzı Kumuk yazı diline en uzak ağzı teşkil eder.

Yukarıdan da anlaşılacağı gibi Kumuk Türkçesi üç ana kola ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi Kuzey (Hasavyurt) koludur. Hasavyurt şehrinde, Aksay, Endirey, Kostek, Şamhalyangıyurt, Babayurt, Hamamatyurt, Botayurt gibi yerleşim

1 - Ağop Dilaçar, Türk Diline Genel Bir Bakış, Ankara 1964, s.43

2 - a.g.e., s.44

3 - a.g.e., s.44

4 - a.g.e., s.48

5 - a.g.e., s.49

6 - a.g.e., s.52

7 - a.g.e., s.59

8 - a.g.e., s.61

9 - a.g.e., s.68

yerlerinde kullanılır. İkinci kol Orta (Buynakssk) koludur. Temirhanşura şehrinde, Kafirkumuk, Halimbekaul, Atlanaul, N. Kazanişçe, Buglen, N. Cengutay, Kapçıgay, Erpeli gibi yerleşim merkezlerinde konuşulur. Bunlardan başka Şamhaltirmen, Kumtorkal, Tarki, Leninkent, Alburikent, Ağaçaaul... ağızları da bu kola girer. Bu ağızlar Kuzey ve Orta Kumuk ağızları arasında geçişi sağlayan ağızlardır. Üçüncü kol Güney (Haydak) koludur. Derbent şehrinde, Macalis, Kayakent, Yangıkent, Başlıkent gibi yerleşim merkezlerinde kullanılır.¹

Kıpçak dili içerisinde bulunan Kumuk Türkçesi, bir takım farklılıklarla beraber Kafkasya'da yaşayan bir diğer Türk boyu olan Karaçaylarla gramer yapısı bakımından aynilik göstermektedir.

1 - "Kumuk Türkçesi" Türk Ansiklopedisi, Cilt 22, Ankara 1975, s.349-350

ŞEYİT HANUM ALİŞEVA

Şeyit Hanum Alişeva, Dağıstan'da Targuyurt kasabasında doğmuştur. Moskova'da Edebiyat Enstitüsü'nü bitirip Dağıstan'a dönmüştür. Bir ara "Dağıstanlı Katıllar" yani Dağıstanlı Kadınlar dergisinin editörlüğünü yapmış ve "Karçıga" adlı bir çocuk dergisi çıkartmıştır. Günümüzde milliyetçilerin toplandığı "Tenglik" hareketinin içinde aktif rol oynamaktadır. Bu derneğin kültür ve Kadınlar kurulunun başkanıdır.

Şeyit Hanum Alişeva, günümüz Kumuk hanım şairlerindendir. Kumuk Türkçesi ile yazmış olduğu altı şiir kitabı vardır. Çocuklar için yazmış olduğu şiir kitapları Azeri, Türkmen, Kırgız, Tatar, Karaçay-Malkar, Altay Türkçelerine aktarılmıştır.

KUMUK TÜRKÇESİ ALFABESİ

<u>KIRIL</u>	<u>LÂTİN</u>	<u>ABAP</u>
A a	A a	آ
B б	B b	ب
V в	V v	و
Г г	G g	گ
Гъ гъ	Ğ ğ	غ
Гь Гь	H h	ه
Д д	D d	د
Е е	E e (ye)	ه (یه)
Ё ё	Yo yo	یو
Ж ж	C c (j)	ج (ژ)
З з	Z z	ز
И и	I i	ای
Й й	Y y	ی
К к	K k	ك
Къ къ	K k	ق
Л л	L l	ل
М м	M m	م
Н н	N n	ن
Нг нг	n n	نن
О о	O o	او
Обь обь	Ö ö	او
П п	P p	پ
Р р	R r	ر
С с	S s	س
Т т	T t	تا
У у	U u	او
Уь уь	Ü ü	او
Ф ф	F f	ف
Х х	H h	ه
Ц ц	Ts ts	تس
Ч ч	Ç ç	چ
Ш ш	Ş ş	ش
Щ щ	Şç şç	شچ
Ы ы	I i	ای
Э э	E e	ه
Ю ю	Yu yu	یو
Я я	Ya ya	یا

M E T İ N

İNAN

Men — şıplıknı iklıgıman,

İnan.

Özge şıplık bar dese,

İnanma.

Tavlarıñnı başları aq qar dese,

İnanma.

Aq girgen olağa,

İnan mağa.

Men — şıplıknı iklıgıman,

İnan.

Men — seni vataniñman!

Boş tepsidey, mañ,

Görüñse birden güneş

Tarığansan balahğa,

İnan, alğasa mağa,

Men — şıplıknı iklıgıman,

İklıgıña yóllar eş!

Tiller seni tilbir bolup

Tilsizlikge, essizlikge,

Hissizlikge, sokurluğa—

Zindanjaday taşlasa;

Deñiz —

Sağa okuranıp,

Duvlamağa başlasa;

Yelkenleriñ yelpillet sen,

İnbaşıñdan atıp alatolpanrı,

Alğasa, mağa yet seni!

Gök bórüley qillede,

Zar ulusa yúregiň,
Açsan, kıtlık yelegen —
Yúregiň bile sağa
Yangız vatan geregin.
Men — şıplıkı ıqlıgıman...

Hadirgún bolup tuvar
O gún sağa,
Men karşılar
Kazan üstde,
Ak pusnu kalkıvunda
Górúrsen meni.
Terek túpde,
Salkınlıkı sarkıvunda
Górúrsen meni.
Kartı komuz çertivünde,
Yırında his etersen meni.
Anaň elep,
İylep başgan hamur.
İyisde, his etersen meni.

Gózbavçular gözleriňni baylasa,
Avurtdurup, barmağıňni habarsan,
Lansıllav — dóner, sóner.
Arıvlúknú aňlı sesin,
Súyúvnú sırlı hisin
Menden tabarsan.
İnan,
Men seni vataniňnan!

AL YIQLAR

NE TÚŞDÚ ESİÑE

Gözleriñde seni paşmanlık

Sút yimik —

Birdenden kaynadı, bişdi,

Gópúrdú yeligip,

Akdı taşgınlap,

Sıygenim! Ne túsdu esiñe,

Ne túsdu?!

Göz aldıña birden geldimi atañ,

Ekki gözsuız davdan ahlúge kaytgan.

Sen tuvganda —

Seni yúzúñnú sıypap:

— Muna, mağa gözler kaytdı! —

Dep aytgan

Tutuşup eki kol,

Ullu va giççi —

Neçese yóllanı ótdúgúz birçe.

Atañnı tas etgen günden

Oñ koluñ

Oğar berilegen —

Tas etdiñ neçe...

Atañnı atına yes bolgan bugün

Ulanıñ yığılsa,

Súrúnup, çabıp,

Turguz dep uzatsa, oñ kolun giççi,

Beregendey sağa —

Oñ koluñ tabıp...

...Gözleriñde seni paşmanlık
Sút yimik —
Birdenden kaçnadı, bişdi,
Göpürdü yeligip,
Akđı taşgınlap,
Suygenim! Ne tüşdü esiñe,
Ne tüşdü?!...

ŞAMÇIRAK

Şamçırak tartına yanma başladı,
Kabuzğanına şeklene turup.
Korkuvun silkgendey,
Uğun taşladı,
Sarkdı, dört de yakğa
Tiklene turup.
Birden, suv sepgendey
Gök yalın çağı,
Al otnu içinde
Şam boyún açdı,
Ak kuşday talpındı
Çuyılgen kókge.
Uyge ot tüşgendey
Dúr, yarık kópge.
Şamçırak yallay —
Şarşarday çuñlay itti kayadan.
Şamçırak yallay —
Göz alda iriy ayada karday
Yanıvnu yalını —
Sıralı hisdey
Har tamğa uruna, al uğun çaça.
Yanıvnu yalını —
Buyúğan sesdey,

Har mýúşge siňe, silkine, қаға.
Canbazarlını қаравудay zar,
Meltege ilinip,
Yalın ұғуn бар.
Аһır тınıш yimik,
Purh üyden sарқdı.
Қollarım қақlıқdı,
Sermendi таңға,
Yarıқnı, yarıқnı yaқdı....

BİRDAĞI BİR GÜNÜM

Birdağı bir günüm getdi,
Yaşlıқnı bir günüm
Menden alıp ötdü,
Қartlıқnı bir günüm
Amanat etdi.
Birdağı bir günüm getdi,
Birdağı bir күнге
Meni yarlı etdi,
Ötүp getgen күnlerimni
Gülleмеge ҳarlı etdi,
Góñülüm hakitdirip.
Hókünçleni torun atdı.
Birdağı bir günüm getdi,
Yaşavumnu yóluñ kertlep,
Birdağı bir күнге
Onu kısgartdı.
"Sabur түbү — sari altını! " —
Dep kim aytdı?!

Saburlıқnı buyruғuñ
Sabur күtgen,

Baş enkeytgen

Har günün,

Har sahatım —

Perdelege yaşıl ot bolup bitgen.

Saznı kılların sargaytdı,

Muñ maqam bolup kaytdı.

" Sabur túbú — sari altın! " — dep kim aytdı,

Kim aytdı?!..

GEÇEGİ ŞAHAR BAV

Geçe orta.

Şahar bav boşadı.

Artda qalğan bir adam —

Gezivün tapşurmağa

Gözetçini gözleygen işige oşadı.

Ol, bavnu bitgen günün,

Kuş tüşürgen kanatday —

Kalakeyına kısdıra.

Çuv şıplıkğa, rahatlıkğa,

Tapşura, amanatlay

Şahar bavnu.

Abatlarını sesi tunlukğa dóne,

Papirosunu yarığı

Zıltsınlay, sóne.

... Şahar bav boşadı.

Kankaz butlu yel, yúgúrúc

İşge uruna

Etek çalıp, eñ çúyúrúp.

Bir sozulup,

Bir yúgúrúp,

Üfüre otlardan, ülkülerden —

Yaşlanı oyúnların,
Yılavun, kúlkúlerin.
Haşıklanı hislerin,
Kıymurluğun kızlanı,
Tamakú iyisleni,
Túrlú ayak hızlanı,
Aytdı — kuytdı,
Yav va yavlu sózlени,
Neçe túrlú karavların
Neçe túrlú gözleni —
Tereklerden silke, қаға,
Çañday ala yapıraklardan,
Sibire gül soқмақlardan.
Suv sepgendey,
Seyirlikni sebip yel,
Arıp, talıp taşlana yaşıll otğa.
Ayavlap bir öbe yel
Erindey — yerni yúzún,
Tezden yúhlama yatğan.
... Şahar bav boşay...

Çuv şıplık,
Bilç nemi bilç —
Ardıñ ağızı gırtlıq
Kalgıyğan kartlağa oşay.

NE KÓP BOŞ SÓZ SÓYLEME

Ne kóp boş sóz sóylene
Arı-beri, o-budan,
Túrlú renkli tavuqlar
Taşlay toqtavsuz hırdan.
Men sessizmen, sózsüzmen,

Ƙaravun yók, gózsúzman.

Ƙulagım yók, tıñlama,

Añlavun yók añlama.

Muna, siñip şıplıkğa

Súyemen tıñlamağa,

Súyemen añlamağa

öz-özúnnú.

Ayağımni çinekey barmağından

Kirpikleri bulan eki gózúnnú —

Súyemen añlamağa öz-özúnnú.

Meni ƙanım!

Biraz seyir, sabur bol,

Neger tarık deli yimik çapmağa?!

Erinleni savğatlağan

Yúrekni ircayıvun

Neger tarık sizge, tişler, hapmağa?!

Bu ne búruğ?

Sep salağan

Gózúm, yúzúm aralap.

Çaƙıraman kúlkúnnú —

Vakilimni súykúnlú,

Sesi bulan ƙoñurav

Sepni yırtı paralap.

Kúlkú çayıp san-sanım,

Seyir yúregim, ƙanım.

Çinekeyden kirpiklege yetginçe

Sañıravluğ bitginçe —

Sezemen öz-özúnnú,

Siñip şıplıkğa,

Yúnup eki gózúnnú,

Sezemen öz-özümnü...
...Birden, birden,
Yımirtkanı kabuğunday,
Arçıp menden şıplıknı,
Çóp salağan pedirege taşlaylar.
Meni busa yımirtkanıday alıp,
 Bir tuz sebip,
 Bir tuz sepmey
Habıp, çaynap aşaylar.
" Sesim de, esim de bar.
Sózüm de, gózüm de bar.
Eşitme de — eşitemen.
Añlama da — añlayman.
Tañlama da tañlayman.
Hey! Toktaşız! " dep bolmayman,
Kıçırıp aytıp.
Muna şulay
Ne kóp boş sóz
Sóylene kaytıp, kaytıp...

ETÜD

Süren salıp,
Súlçe uçlu kanatların gerip-kağıp,
Turna siriv, góterildi kókge bağıp,
Terekleni artından taba.
Savbol ete tallar çaykaldı,
Butaklar sillene kaldı.
Yel, turnalağa çaba, alğasay,
Yúlğan yapırakların çaçıp,
Kóknú göklüğün yasay.
Hona, yel turnalanı artından yetdi,

Havani yarip yól açıp!

Hona, ozup getdi!

... Yapıraqlar uçup, biyip, talıp, boşap —

Yerge quñlap tüşeler,

Ot yalınlağa oşap.

YÓL ÇIKĞANDA

Men getemen,

Seni koyúp getemen.

Yıraqlağa tez yetişme gerekdir.

Yallav günler salkınında oynama,

Kızım, sağa

Gólentkim tut terekdir.

Qollarımni uzataman yóllarday,

Sen yığılsañ turğuzmağa góterip.

Gózlerim de ırıqlardır aldıńda

Geçen, günün

Turacaq şavla berip.

Kúlkúmnú de, kızım, sağa koyaman,

Yaşlıgıńnı kúlkú, súyúnç boyasın.

Yüregimni dazulağa salarman,

Rahatlıgıń duşman buzma bolmasın.

RAHMUNU AÇIĞI

Kızım Nazrunu esdeligine

Bolmasań da tuñuqum,

Tun zar geçen

Sen terbenip yarık etdiń, ırıqday.

Qolda yaşlı, sağa avur anańa,

Atań degen art bergende yırıkda...

Tuvunuńdan — tańlarımni qolpanday,

Günlerimni — güneşdey yarık etdiń.

Muñ geçemni
Kuvup alatolpanday,
Har mûhletin yaşavnu tarık etdiñ.
Góñúndegin — bilegendey gózúnden,
Kúlkúleriñ kúr maqamlı, añlı edi.
Kaynay edi kayratlık
Har sózúñde,
Oyúnlarıñ koñuravlu, zañlı edi.
Nasıpli etgen, súyúñ bergen balama
Savda yırım geçikdim bağıslama...
Nazru * etme,
Nazrum, sen iznu berdiñ,
Har satırda yaşavnu alğıslama...
Esdelikni yaşıl uçgunu bolup,
Tañçolpanı
Kızıl yarkıçı bolup,
Rahmılu şavlam meni — sönmeceksen,
Kalacaksan daimge
Azizlikni yarık açğıçı bolup!

* * *

Ne yerge gózúm ilinse,
Nazru kızım,
Seni hiziñ —
Al túsıú.
Adata, abdırata.
Toktav belgiler bolup,
Top urğanday toktata.
Yúz miñ ok bolup bata.

Nazru * — Sóz bermek, ant etmek, degen ma'nada.

Yúz miñ otğa
Yúz miñ keron
Yüregim sillep ata.
Ne yerge gózüm ilinse
Al túsde
Seni hızıñ,
Nazru kızım.

MEN — ANAMAN

— Anañ sýýüñür!

— Anañ yılağır!

Ekı sóz bar

Meni eki inbaşımda.

Yer yúzünde tartmacak bir mizan da,

Bir tereze tağı da:

Ekı sóznú — şo eki inbaşımday.

Anañ sýýüñür...

Anañ yılağır...

Ağımlar ağar, öter dúnyalar.

Ekı sóz bar

Meni eki inbaşımda —

Biri — beşik yırımday bulama.

Biri — sarnavlu yasımday ölgen yaşıma...

Ana! — degen bir sóz bar

Barı sózleni başında!

Men busa — anaman.

ŞO MÜHLETLER

Karakuş kókten
Sarkaganın görúp ökten,
Adadım, tillendim.
Şo mühlet — meniki ekenni bilmedim.

Suvlar şaşıp,
Taşgınlarında talaşıp
Çıldım, ölmedim.
Şo mühlet — meniki ekenni bilmedim.

Oramında yúrtunnu,
Çatak salıp, unutunnu
Yıkdı, nasğa bólenmedim.
Şo mühlet — meniki ekenni bilmedim.

Yaşav çırağın yağıp,
Bir-birevge bağıp
Biz talpına çapğanda,
Seni koluñ — meni kolumnu tapğanda,
Kısıp tutup yibermedi.
Meni kolun tebermedi.
Şo mühlet — meniki ekenni bilmedim.

Yaşgaragan aylağa — búrlenip,
Aylanaga, turağan — túrlenip,
Adamday — dağı da zamanı bar,
Bar günleri, göz ilemen.
Şo mühletler — meniki
Bolğannı men soñ bilemen, bilemen!

ARABIZDA BİR ABAT

Dünyadağı yóllardan
İñ avuru — yúrek yól,
Bir-bir de kaç-kañı,
Birde şavla bere ol.
Men şo yólğa
Sapar çıkdım —
Yüregiñe yetmege
Örlükler de, zindanlar da
Qalmadı men ötmegen.
Qıynalğan kıyınlarım
Gözge görünmey enni,
Arabızda — bir abat
Sıygenim bulan meni.

BİR ABAT TUGÚL

Bir abat tógúl — abatlanma,
Tógúl bir neçe çakırım — atlanma,
Arabız — bir qarış.
Bir qarışnı yólu — yariş!
Oh, ne kıynay öte zaman,
Meni sózüm urunğanlı
Seni sózüñ bulan.
Seni sózüñ urunğanlı
Meni sózüm bulan.
Arabız — bir qarış,
Bir qarışnı yólu — yariş.
Birden-bir bek
Bir-birevge ayavlubuz, ayavlu!
Birden-bir bek
Bir -birevnú dúrbúz arka tayavu.

Yara yimik örçükgen —

Súyúvúbúz.

Örteninde hókúnçnú —

Gúyúvúbúz.

Açıtdırıp, avurtdurup yúregibiz,

Biz bilebiz —

Bir-birevge birden-bir bek geregibiz.

Bir-birevden yúzler burup,

Oltursak da yanaşa,

Talpinaman men de yaraşma!

Talpinasan sen de yaraşma!

Arabız — bir karış.

Bir karışnı yólu — yarış!

Oltursak da yanaşa.

Ayak tıpde

Kúlkúsú úy tolturup,

Yaşlarımız talaşalar, talaşa...

TANIMAYMAN SENİ HALİ DE ...

Uzalğan koluñnu

Terbenişi mağa belgili,

Barmaqlarıñ seni

Birinçi görğendey bolaman acayıp,

Sóz çıkdı avzuñdan,

Eşitildi mağa,

Tamaşa makamlar yayıp,

Hamangı ma'nası tayıp,

Bolaman dağı da acayıp...

... Atılıp, yaş yimik

Çabasan birden,

İñ hayran zatları
Tabasan yerden.
Men tanıyan karav
Bir türü başqa küley...
... Neçe yıl, neçe gün, neçe ay
Acayıp bolup turaman —
Tanımayman seni hali de,
Tanımayman, tanımay...

SEN BAĞIŞLA

Sen bağışla!
Kollarım kaklıgıp birden,
Oşap ürkgen kuşlağa,
İnbaşların tañlasa konuşmağa,
Sezip tatlı unutul,
Kalsa bar zatnı unutup,
Sen bağışla!
Erinleriñ bişirse birden
Serpiniş kapultundan
Kanatlangan unutulmuşu,
Erinlerimni otundan
Çağırağan uçurup,
Sen bağışla!
Hislerimni tolqunu birden
Bar zatnı taptap-yañcıp,
Bar zatnı buzup-çağıp,
Taşınlap sağa çapsa,
Sıyrıvunu özegin sen de tapsa,
Sen bağışla!
Yağalğa çaba tolqunlar,
Oylarımni çiragin yağıp,

Makamları sesine sýýünçün tağıp,
Nasip uçun bir múnletlik
Yağadağı taşlağa yetip,
Urunup getme, dağıp.
Sen bağışla!
Sesler sónúp, dur edim
Baķasız kóldey,
Gózleriñni muñluk batılğan,
Tas bolğan қараву birden,
Қıяırığıday adamnı
Yardan atılğan,
Silkip, meni sesgendirdi,
Suv sepgendey eslendirdi...
Har қаравuñ,
Atğan тағday
Yañırtıp avrutma baғlay.
Sen bağışla!
Biz қушларbiz harzili.
Ötgen ömür
Örmekçeli, kanzili
Tañalabız қırmalıp аyaқлаға,
Қақıраған avazday ayıқmaға.
Getivege — қaytiv dep múnur basılған.
Sesleni esine қulaқ asılған.
Har abat da alınған
Añlar, zañlar, algıшlar.
Arabızda — zor sýýuvnu
Geñ kópürú salınған...
Sen bağışla!
Sýýgenim, sen bağışla!

YÓKSAN HALİ DE

Tereze túpdegi kúrege terek

Çeçeklerin tóge.

Ol búrlenegenni

Górmediñ ği sen.

Yapıraklıana, yaşılgı torlay

Balkonnu, uzalıp borla.

Ol túrlenegenni

Bilmediñ ği sen.

— Neçiksen? — dep,

Soraysan menden,

Yıradan, telefon telden.

— Yaşışınan! — deymen,

Sağa ğat kúley.

Amma sen

Sesimni es etmediñ.

Amma sen

Hisime ses etmediñ.

Halımni bilmeysen, bilmey!...

... Sen bar elde

Kúrege terekler ósmey bir de.

Şo yerde

Borlalar oralmay çalide.

...Yóksan sen,

Yóksan sen hali de...

KÚSMENÇİ, KÚSMENÇİ

Kúsmençi, kúsmençi,
Sen kústúnme çi,
Taşlap kalakayıñ,
Çúyúrúp balaklarıñ
Yağadan kayığıñ teber, min enni.
Kuvzak kollarıña
Tutdur kalaklarıñ,
Ur suvğa,
Çuvluğun ıyat özenni,
Kaklıgıp geterdey mañ çabakları.

... Ay yarık atıla topday özende,
Nasıpli ırcayıv iriy yúzünde,
Kaşlarıñnı gerip, gózlev gózünde —
Kúsmençi, kúsmençi,
Unutúñ üzmeçi.
Arivúñ alğasap yólda, sózünde,
Hisleri kókúregın topday atılıp,
Çıgarna tura ezivünden...

... Kúsmençi, kúsmençi,
Men kústúnmen çi,
Yap-yaşıl yapırakday
Kayıgım kalkmay
Özen üstünde.
Yangızman yağada,
Gózlerim — yırakda,
Mendey kústún mı?
Kúsmençi, kúsmençi!..

AYTMAYMAN SAĞA BİR ZAT DA...

Men sağa bir zat da aytmayman...

Koy, aytsın yaşıl ot,

Burçak urup, yerge iyelgen.

Ne aytma gerekni

Ol bilgen, ol bilgen...

Men sağa bir zat da aytmayman...

Koy, aytsın,

Hayasız yel yapırağın yúlğan,

Butağı terekni.

Ol bile,

Ol bile ne aytma gerekni.

Men sağa bir zat da aytmayman...

Koy, aytsın biyik kók,

Góklúgún perdevlep bulutlar begitgen

Avur zar renkli.

Ol bile,

Ol bile, ne aytma gerekni.

Men sağa aytmayman bir zat da.

SAVGAT

Muna bugún — tuvğan gúnún,

Tezden onu gózleysen.

Egitemen, túkenlerden

Savgatğa zat izleysen.

Tarık tógúl mağa bugún

Asıl kumaç opuraqğa,

Altın, gúnús, tağımçaqlar —

Dóner barı topuraqğa.

Dúr busam men,
Sen aytǵanlay,
Seni canday geregiñ,
Meni uğun
Savǵat bolsun —
Sıyúv tolǵan yúregiñ!

ƘARAMADIÑ

Yúrtǵa geldiñ,
Górúp seni adadım, kúlep aldım —
Sıyúv ƙaldım...
Nege? — dep soramadiñ,
Ƙaramadiñ...

Alma terekni ƙaƙdım,
Sıyúnıńıńdan ƙabuzdurıp ƙırak yakdım.
Yúzıñe hasiret baƙdım.
Nege? — dep soramadiñ,
Ƙaramadiñ...

Maclis ƙurdım,
Tañ ƙatǵınça biyip turdım,
Saǵa sıydım tayaƙ urdım,
Bir zat da soramadiñ,
Ƙaramadiñ...

Halı ózge getegende,
Sıydırıp meni, alıp,
Yólubuzǵa ótegen
Atıp yallayǵan yúregiñ,
Arbabızǵa ot salıp —
O nedir sen etegen?!. .

GÖZLERİME KARA

Sen meni

Gözlerime kara —

Artsız-alsız sorav işara,

Çakırır belgiler —

Karavlarımız gülleley

Tutup belgige.

Toktav belgilerin yaygan,

Karavlarımız dırbaygan.

Sen meni gözlerime kara,

Yağarıp gelegen hisni,

Unutnu yañuru sugara.

Sarka ağa dert,

Birdağı-bir kert,

Komuznu kılı üzülgen,

Aralıklar süzülgen.

Örtenni yaltınları,

Suv çaygan satırları,

Renkler katışgan, katgan,

Sözler — çuvluğa batgan.

Gözlerime kara

Meni sen.

Men de bilemen,

Sen de bilesen,

Yoluğuvlardan soñ

Yoluğuv...

Duabız süyüv.

Süyüvüz — duv.

Karavlarımız gülleley

Tutup belgige...

Artsız-alsız sorav işara,

Çakıriv belgiler.
Toktav belgilerin yayğan,
Karavlarımız — dırbayğan
Sıralı sırların
Serpip çaça bara...
Sen meni gözlerime kara!

MEN — TEKLIK SANAV TUGULMEN

Bıyruk nakloneniyalar —
Kollana sözleriñde,
Çartlay, yallay kuruğan
Butağıday terekni.
İyertegen soyúzlar —
İyerçenleriñ seni,
Bilmeysen tezden özüñe
Sorav ıgara gerekni.
Artıklık daracañ çalt
Batığılardan göterilme alçasay,
Belgilevüçüñü busa
Parahat yuhu yasay.
Tokta azğa,
Menmenligiñe gómülme.
Men —
Teklik sanav tügülmen!
Mende —
Karşılıklı soyúz da bar,
Bar — soyúz da baylavuç.
Ortaklık daraca da —
Ortak mağa,
Bilesen o — ulla güç!

Ayırivçu soyú bulañ
Kıyın sağa ayırmağa —
Túrlenmeygen bir sóznú,
O — has atım meni.
... Men teklik sanav túbúlmen!

✠ ✠ ✠

Öpdüñ — ayırıp bolmayman
Ayagım yerden.
Öpdüñ — taşğa aylanaman tobuğa yerli,
Belime yerli,
Boynuma yerli.
Öpdüñ — yarılıp yúregim,
Uzup getdi canım kuş bolup birden.

Öpdüñ — hasiretlik sızlap,
Kanıñ buzladı.
Esdelikler yırtıp ezivün
Yúlkunıp, túbúnıp bozladı...
Yalbara, karavu gózúnnú —
Uyatma, uyatma
Unutulğan deli hisleni,
Tas etip koyarman özünnú,
Uzatsam kollarım seslenip...

Öpdüñ — ot túbıp sanıma,
Sóndürme özenge çabaman,
Özenni de yallay tabaman,
Uvuçuñ tolğan,
Lavullap, çağırıp tolkunlanğan
Suvğa telmirip abat alaman —
Uyanıp kalaman...

KARANAYINI SESİNE

Tayanıp eşikni enegesine,
Posağadan almay abatin beri,
Birden-bir zat tuşup esine
Ereturğan ahlûm, ayavlu erim.
Ereturğan ahlûm, ayavlu erim,
Bötekeli törüm,
Bulutlu örüm,
Eki kolun suğup kisesine,
Tayanıp eşikni enegesine
Tıñlay, yeller alıp gelegen
Karanayını sesine.

SEN İZNU BER

Sen iznu ber,
Teberip açıp eşigiñ,
Birden girip gelme üstüne.
Surat etegen kağızıñ.
Ağararday küstüne.
Kóp geçeler,
Kóp güller
Kalganman men de neçe
Şo aç kağızıñı güllep.
Sen iznu ber,
Üstüne girip gelme,
Eşigiñni birden teberip açıp.
Şotkeñ koldan sıngalap,
Sırlarıñnı koyarday qaçıp.
Sırım sıymay yürekge,
Çuburıp gözlerimden,
Heçe seni erkin etgen
Öpkelev sözlerimden.

Sen iznu ber,
Eşigiñni açıp teberip,
Birden gelme üstüne girip.
Enemcayaday yaynatma renkleriñ,
Sırlarıña siñeyim irip.
Sen iznu ber,
Sen iznu ber,
İznusuz gelme girip!

AL YIR

Al yalın çaçıp,
Al gönülün oçakğa açıp,
Lavullar ot —
Sen üfürseñ.

Al bayraqday yelpiller,
Kanatlarday serpinip, ürkünmey
Şuvşuvuñda duv kuyler —
Sen üfürseñ.

Al hurma tatlılığıñ
Al — dep, yarılıp tiler,
" Alnı " tatıvun biler
Sensen, sensen — üfürseñ.

Keten — sen surat eter,
Allı-güllü yaşavnu
Al sırların tirilter,
Şçótkene sen üfürseñ.

Al yalınlı sýýúv çaçıp,
Al góñúlún sağa açıp,
Lavullap otday yanaman,
Örtenge aylanaman,
Serpiniþ uçaman ürkünmey,
Aylanıp kalaman duv kúyge,
Erinleriñ eñime
Tiydirip — sen üfürseñ...

YIRLAYMAN, KÜLEYMEN BUGÜN

Özümnü atımnı özün aytıp,
Özün tañlayman,
Avazım yañırıp gelgende kaytıp,
Özüme özüm cavap bermesem,
Cavapsız kalarım añlayman.
Cavapnı da özüm tañlayman.

Tanıyman özümnü, tanıyman,
Bilemen ayama gerekni
Kaygılar kamalğan paşman yürekni,
Zarlı oylar bulan gene yanıyman.
Men bugün özümnü yahşı tanıyman!
Aytmağanım bugün — sır.
Yırlağanım bugün — yır.
— Gir har oçağa,
Sıralı ayaklı! —
Yırımdan tileymen,
Bugün yırlayman,
Bugün küleymen.

A T A M N I H A K I N D A
B A L L A D A

ATAMNI HAKINDA BALLADA

Atam Arslan Ali'ge

" Kaydasan amalım, Arsanım! ¹

Kaysı elleni kara yerine

Saldıñ er sanıñ?! " —

Ak bileklerin atıp inbaşına,

Ala gözünden taşıp gózyaşı da,

Bozlay, yılay Cavharat kızardaşım.

Anam toktap ariden

Karay, terbermey yerinden,

Gözleri — kuruğan kuyıday teren,

Karavu — kınından çıkğan hıncalday,

Yüregimni meni bıçaqlay...

" Arsanım da, Arsanım! " — dep,

Kızardaşım Cavharat yılay, meni kuşaklay.

" Anam! Anam! " —

Yar salıp kıçıraman,

Tilim tañlavğa yabuşup,

Çıkmay tavuşun.

" Anam! Anam! "

Kollarımni bir uzataman

Bir yulkup, sillep ataman —

Anama yetmeymen.

Tuşumú, tülümú — tuşunıp bitmeymen?!

... Yap-yangızman, yap-yangız,

Aylanam gali, aygız...

Yók ayavlu görünüş — yúrtta,

Örtenli oylarımda, ahlı unutda...

1 " Arsanım " — Kızardaşı ulanqardasına at yağırip ayta.

Men busa yavlar
Birden çapğanda elime,
Kızğanda kahrulu davlar,
Yarılıp top-gülleler
Yerler havağa atılğanda,
Çakırımlar — gılğavlarımday
Kızıl kanlağa batılğanda,
Dört bığulup dav maydanda yatğanman.
Aylanamda yaralanğan topurak —
Zar çege menley, mendey...
Bu ne kan avlak —
Kırkılğanday yerni barı tamuru...
Şıplık essiz ah ete,
Tavşalğan ak kağızday,
Gözlerimni sah-sah ete,
Kulağımni derdevün tegip öte,
Qıdamlıgım bite.
... Ne karayman, ne gözleymen?!
Bu ne — zaman toktap kalğanday?!
Yer bavurlap ne izleymen?
Turaman.
Birinçiley abat alğanday,
Abat alaman.
İnbağlarım başım tutmay,
Ayak tıpden yer kaçā...
Birden, silkip yel meni,
Sesleni sırsın açā...
Uluğan ses eşitenen,
Bórüler mi? Çaganlar mı? —
Tok urğanday titiredi sanım,

Buz yimik suvudu kanım.

Tank... Tank... Tank...

Olar meni aralap,

Nişanğa alağanday,

Yútup koyma turağan tophanasın topların,

Yangız mağa burağanday,

Yangız meni tezden gözlep turağanday.

... Tank... Tank... Tank...

Olar temirden tığul,

Tığul olar çöyündan,

Olar — insanlanı.

Kara kómur oyúndan.

... " Arsanım! "

Eşite misen meni?

Atañ sağa " Arslan Ali! " dep koyğan,

Abdıramay cıy sanıñ!

Arslan tuvğan erlerdey!

Bol duşmanıñ eliñden kuvğan yóyğan!

At adamnı adam etmey, unutma,

Atnı — at ete adam,

Adam! — degen atıñnı,

Yer etme, aziz balam, balam! "...

Yañırıklı sesi anamnı

Canlandırdı meni san-sanım,

İritdi buzun, duvlatdı

Kaynaşdırdı yaş kanım...

Muna, men kıraman avlakda

Çıgaman yabuşmağa,

Kara kayğılanı —

Asgerin kıрмаğa,

Karañılık bulan çabuşmağa,

Vahşilik bulan

Betge-bet turmağa!...

... Topurağım meni ayavlu!

Yuvuğumsan arka tayavlu,

Bir halek his yelep, yúregim,

Súyegendey aytma, men — sağa,

Sen — mağa, ayrıça, geregiñ,

Alğasap talpınıp yibere birden...

Sen geç menden!

Seni üstünden ayavsuzdan

Alğan busam abatım.

Canıvarnı yañğan busam,

Taşlanıp gók otuñda yatıp.

Yulğan busam gülleriniñni —

Berilmecek súygenime.

Palçığıña batılğanda yangurlu günleriñde,

Kaşıñ-gózún tıygenime.

Birerletip çóplemedim

Har burtuğın tirligiñni,

Sen geç —

Geç añlağanımni,

Seni bulan birliğimni.

Sen kóp zatnı geç, geç menden...

... Hali sağa arkañ tiydirmen,

Kaynar kanım bulan yeriñ güydürmen.

Sen, sen barlı, sen barlı —

Mağa dünyalar tar mı!?

Topurağım meni ayavlu,

Yuvuğum meni arka tayavlu!...

... Pulemótun, şincırdığı itdey, havlap,

Duvlay, haplay, atıla,
Yaralarım bir uyúy,
Bir sızlay,
Bir kanına batıla.
Hava kaynay, yer yallay —
Cahannemler deygen şu busa yaray.
Ot-yalında çirkidim, bişdim:
" Meni Kaspiy deñizim!
Tolğunuña çuñlap tıǵdım! "
Yabuşuvum uzataman...
Ernilerim güye, kuruy tamaǵım,
Suvsapǵa yana içim:
" Gógala " bulaǵım!
Avzum kaplap suvıñ içdim! "
Yabuşuvum uzataman...

" Atam! Atam!
Eşite misen meni?!
Kara gözler çeçdek açıp,
Cıcımılday yalın çaçıp
Kıvıylar hayran " —
Kızımın tavuǵu tamaşa bolǵan,
Kızımın — hali de tuvmaǵan...
Yabuşuvum uzataman...
Şunda maǵa zuvullap bir zat tiye,
Algısayman burulma,
Ol meni kókge çüye.

" Ne boldu, ne boldu saǵa, Arsanım!
Kók urǵan terekdey,

Avdu er sanıñ.

Tur, tur balam, tur balam!

Qaytar gúnüñ gózleygenim ne zaman! "

Kıçıra anam.

Tavuşu kórkuñlı seslerden tolğan,

Harsız haleklikge yes bolğan...

" Accallar hırdanıñ buvmağan,

Ölüm gesserler tuvmağan.

Hı, tur, yabuşuvuñnu uzat.

Yermen — sen ayavlayğan,

Sağa tayavman.

Sağa yat — mağa da yat!

Sağa yavğa — men yavman! "

" Atam! Atam!

Eşite misen meni?

Kubagiyikni balasın

Aralağan avçular,

Yaralağan avçular —

Canmukamda ol.

Atam! De bol! " —

Kıçırığı kızımni,

Kızımni — hali de tuvmağan...

Tavuşu zar, talçıqlı sesi

Yetdi mağa,

... Cıyaman esim,

Tırnaşaman, tarmaşaman, tıraman,

Aylanama yüzüm buruman:

" Hey, sen kimsen, ölüm qağna,

Can almağa gelegen?!
Menmen, öz sırım açmay,
Seni góñúñ bilegen.
Sen ölüley suvüksan,
Amma mağa geltiregen accalğa
Menden ese sen yúvüksan, yúvüksan!
Hey, sen! Dav ot bulan oynayğan!
Vahşilik kanında kaynayğan!
Gór, meni bulan
Ayavlu topurağım.
Deñyam bulan deñizim de,
Yúrtum, "Gógala " bulağım,
Ana Vatanım, Anam!
Bu sözler tarsaytıp tamağım, —
Kıçırık bolup ǵıǵıp,
Karafılıkñı kuvacak!
Kızım hali de tuvmağan,
Tek tuvacak!
Yaşama ǵakıra ol meni, canım...
Şu ǵıǵırek topurak —
Meni ullu vatanım!
Hey, sen, dav otun yakğan,
Suvutğan oǵağın neçe oǵağñı,
Cıy bar tophanaññı — bir mağa ǵakma,
Bil senden hali korkmacağñı!

— Anam, seni Arsaniñ,
Arslanlarday duǵmanına atıldı...
Hurra! Sesler ǵalkınıp,
Halallıqday sen bergen,
Yúregimde daimlikge batıldı...

— Eşitmey misen meni?

" Ulanım! " da " Ulanım! " * dep,

Kıçıraman, ne zaman.

Tur, yürü, kaşkaralğan,

Aşama zaman bolğan,

Tezden tepsi kurulğan! —

Dey, tiyip inbaşına,

Kuçakda kız'yaşı da,

Kızım meni —

Tuvğan aynı nûrú kongan yüzüne,

Anamni atı kóyulğan özüne.

* Ulanım — Kızı atasına at yaşırip ayta.

A K PERDELER, K A R A PERDELER

Arğanını perdeleri

Birleri aq

Kara birleri...

Arğanını barmakları

Perdelege aq va kara

İlinip, karmaklarday,

Yüz miñ sırlı ses çigara,

Yüz miñ yırlı his çigara,

Suv, altın çabaklarday,

Oynay bara

Perdelerden aq va kara

Arğanını barmakları

Perdelerde kara va aq —

Bir ulakday kúr, kuvzak,

Bir kartday oylu va sak,

Geçedey yıldızlu-aylı,

Gún şavladay góñın çaya,

Sihrulu makamlar yaya.

Arğanını barmakları

Yaşavnu kara va aq,

Yaşavnu aq va kara

Yólundan yimik bara —

Perdelerden aq va kara.

Perdeler aq, aq, aq...

... Korkma sen,

Korkma aq şarşavdan,

Aldıña tepsidey yayılğan
Ol seni —
Anañnı sütünde,
Aq ana hisler de çayılğan.
... Korkma sen,
Korkma ap-aq şarşav
Üstünde çatırday kalkına.
Ol seni —
Avlağıñ ap-aq,
Baş kuşğan budaylar çalkına.
... Korkma sen,
Korkma aq şarşavdan
Suygeniñ çirmalıp gelecek.
Ol sağa —
Sütdey aq özün,
Ap-aq suyuvın berecek,
... Korkma sen,
Korkma aq şarşavdan,
O aklık —
Tuvmadan aqlığıñ seni.
Korkuvuñda enni
Durdur, baliki,
Ap-aq aqlığıña —
Saklığıñ seni...

3

Perdeler kara, kara, kara...
Basma kara perdeni, —
Der edim,
Alışıp, yaşav yırın
Çalmay busa aq, kara

Çalışa yaşar sırda
Kalmay busa ak, kara...

Tiyme, deymen, karağa —
Akılık bar tura!
Yegilip bir arbağa
Bara ak bulan kara!

Kara yerde — ap-ak taş,
Neçik kıyışa!
Kara topurakda — öse ak aş,
Neçik sıyışa!
Kara göz, kaş — ak yüzge
Neçik yaraşa!
Ak gün bulan — kara geçe
Neçik sorasa!
Ak kağızğa — kara hat,
Gör neçik oşay!
Kara öñlü, ak yüzlü —
Birçe yaşaybız, yaşay!

4

Ap-ak kağız
Tap-taza.
Yüz türlü tús
Renklerin hızıp,
Akılığına onu berile caza.
Tazalığın boyay, buza,
Hislerin toza,
Buza akını — ak atın,
Koyup har tús öz hatın.

Kurman ete aqlık özün —
Aqlıgında yúz túrlú tús
Koysun dep, ap-aq sózún,
Aqsın dep, ap-aq yúzún,
Aytsın dep, ap-aq túzún.

...Siñip kala karağa
Túsún tas etgen,
Karanı —karalığı kazaplana.
İlmek sala karağa
Hisin tas etgen,
Karanı —karalığı azaplana.

Kurman ete karalılıq özün,
Karalığına boyap
Birleni sózúp, yúzún,
Hatta — túzún...

5

Ap-aq kartlıkını çağı,
Yüzü de aq nür çaça.
O — aqlıqğa
Yaşav neçe salğan yólağın.
Neçe sıyúnç, neçe nasip yóralğan.
Neçe, neçe kara kayğı oralğan.
O — aqlıq
Neçe ağarğan,
Neçe karalğan.
Neçe yañıdan yaralğan...

Aqlıkını —
Şo sayalı o aqlığı.

Karalık bulan aralığını —

Tazalığına saklığı,

O aklığını — aklığı!

.....

Yaşlığını kap-kara çağı,

Gözlerinde kara uğun.

Süyünç çağıp,

O — karalıkda

Neçe yollar — yol alır,

Yaşav neçe yolağın salır,

Neçe süyünç, neçe nasip yoralır,

Neçe, neçe ap-ak kayğı oralır,

O — karalık

Neçe ağarır,

Neçe karalır.

Neçe yañıdan yaralır?..

Karalığı —

Şo sayalı o karalığını.

O karalık — işarası

Ak bulan aralığını.

6

Perdeler kara,

Perdeler ak, ak, ak...

... Neçik tıslı

O ak.

Neçik sesli

O ak.

Neçik hisli

O ak.

Birinçi kıçırığı ak
Kızima — giydirdiler
Ak opurak
Ak halatlı eneciler.
Tulgak, tulgak —
Kısmacıklar ak kızının geçdiler.
Azaplık ak —
Al süvünge aylandı.
Ak erinler —
Taygak, taygak.
İrcayiv ak —
Al cıcımday lavlandı.
Gözler de — ak
Üstünlük şavlanlandı.
Analık ak hisine
Nasip yelegen yüregim seslene —

SEN DÜNYAĞA ÇELCENDE

Kızım meni...

.....

... Ak, ak, ak...

Neçik tıslı

O akı

Neçik sesli

O akı

Neçik hisli

O akı

Akğa, akğa

Akğa çırmap,

Kóplediler ak bulan

Ak opuraklı kadınlar

Kızımni...

Şıplık ak —

Taygak, taygak.

Al túsge boyap hızın

Ak çuvlukğa batılğan —

Kızım...

Ak kaygı —

Ak erinler de

Çartlap, gıyıp ak yalınday

Yer bavurlap tırpillay.

Ak kaygı —

Gözlerden ak dünyaga

Taşgınlap ağa,

Kómek izley, tiley bağa —

Kutgarmak!

Ak, ak, ak, ak,

Yók kutulmak,

Yók kaçmak,

Yók yaşınmak,

Ak kaygı

Katıp kalğan yúregimde

Kaburınnu ak sintasıday —

SEN DÜNYADAN GETGEMDE

Kızım meni...

.....

7

Perdeler kara

Zıl kara geçeni

Kara kapusun —

Ak sıyúvge aça bara.

Sıralı sırların serpip,

Yaşmınday çaça bara.
Zıl karañı geçede
Al sýyúv
Ak biyivún başlay —
Geçege yúlduzlar etip,
Günge al güller etip —
Sýyúnçlú hisler tařlay.
Kara geçege tayanıp,
Eki sýygen
Sýyúvúnú ap-ak sırların geçe,
Tañnı aklıgını inanıp,
Sýyúvnú sýyúnçún çıklarday içe.

.....
Kara va ak,
Ak va kara
Yaşavdan birçe —
Eki sýygendey bara.
Perdeler ak va kara —
Birçe bir maķam ıǵara
Ak va kara...
... Ak — sak!
Kara — ıǵara!
.....

8

His etemen, sezemen:
Yer meni özúne tartıvun,
Yarık siñegenin ezilip,
Karañlılık, okday —
Sanǵa batıvun,
Özümdegi haleklikni artıvun,

Hökünçleni tatıvun.

Artda kalğanımnı bilemen.

Çırlarımın yansav başğan,

Mıyúşlerin av yelegen.

Otluk taşlar izgar tartıp — çağılmay,

Doğamda bir şamçıraqklar yağılmay,

Uzun doğam

Eki bólünge —

Karañılık va yarık —

Biri-birine görümey,

Anakların görmeygen tik kayaday.

Eşikler bir boy alıp,

Gómmek sırğa boyalıp,

O yağında — uçurum,

Uzatılğan ölü ayaday:

.....9.....

Yengegendey duv tağının ağımın —

Yegip birge yaşavımnı, çağımın,

Doğa bölüp ötgen hızdan baraman —

Yürüygendey karnızden.

Başım aylanmadı bir de,

Kartıllamadım tizden.

His etemen, sezemen:

Yer meni özüne tartıvun,

Yarık siñegenin ezilip.

Karañılık — san-sanıma batıvun,

Meni hasıllıgımın —

Meltedey, ot-yalın tağıp,

Karañılığını yağıp,

Doğam bölgen hızdan bağıp —
Bara birden — talpınıp çabıp.
Meni halekliğimni —
Tüyünlerdey tüyülüp nazık sesler
Yırlaylar, uvaq-tüyekge
Getgenni ulla hisler.
Kara kaygı gelgende
Güşüm yetmey góterme,
Aytarlarım aytilmay,
Adap kaldım, bilmeyli ne eterim...
.....

10

Talpına, tayğalay turup
Arıdım, taldım.
Yüz buzup, — bir kurup,
Artta kaldım.
Doğamni kap ortasından baraman,
Abatlarım — ayaklarım başgan soñ
Kutulğanday kollardan buvğan,
Tınçayıp tınış alalar,
Menden artta kalalar

Mendegi bu seyirlik,
Mendegi bu tirilik,
Bir de başga tıgúlmen
Barı oylap eterim —
Koyğan yimik
Bu gúñge.
Yetgen yimik bu gúñge
Yañılışmay, bığúlmeý —

Başım ökten góterip,
Kolum kanatday silley —
Hızını sürüp baraman
Doğamni eki bölgen.

... Eşikler bir boy alıp —
Ap-ak sırğa boyalıp —
Tebermeymen, açmayman.
O yağında uçurum —
Ölü ayaday uzalıp,
Tartınmayman, kaçmayman,
Ne eşik, ne uçurum —
Alda yimik karamay,
Doğam boylap baraman
Avlakdanday kıraman.

Har abatımni sesine
Kulak asaman.
Perdelerine hisimni
Sınavçuday sinay basaman.

Ak kaygılar
Ak suvlarday taşısıa,
Kara oylar
Çars-tumanlı kara gündey şasısa —
Sarnav tógúl.
Har açılğan gülge,
Gönürevlú gönülge
Konsa bulbúller —
Çarnav tógúl

Hislerimni perdeləri

Birleri ağ

Kara birleri.

11

Özümnü mühtetimdən — ozdum.

Özümnü tuşluğunnu — tozdum.

Özümnü göləntikimni — sozdum.

Özümnü otumnu eltdim dañılğa,

Onda — yerni aylanıvu yañılma,

Onda — hava qoñuravday zangırday,

Onda — yarık ap-aq,

Onda çuvluq tığul saq,

Karañılık — zıl kara,

Oyım örlene bara,

Assi hislege em dey,

Sırlı sesler es eley,

Solq bola bir can yerden

Sızlap avruyğan yaram.

Şo avlakğa,

Şo dañılğa karaman

Men baraman, baraman.

Bir inbaşımda — yarık

Karañılık — birinde.

Yolum teppe — teng bölünge.

Har alğan abatımda sezemen,

Karañılık va yarık —

Mağa mizan terezeler...

.....

Argannı perdeləri

Birleri aḡ
Ḳara birleri...

B İ Y İ Y M E N

Poema

BİYİMEGE ÇIĞAMAN—

Qabalayımni kamalın bek tartıp,
Tikmeli tastarım başıma artıp,
Qayalardan kañıp túsgen taşday,
Yerni yúzún çúyeltip,
Sabanlar teren salğan harşday,
Quşların çúyúp-çúyúp uçurar
Kóknú gúmezín iyeltip,
Çakma taşlar çağılıp
Çaçırağan uğunday —

Biyimege çıgaman!

Kağıla naqıralar, kağıla:

— Tap da, tap da, tap da tap! —

Biyimege çıgaman!

Hisler taşğınlarday taşıp, ağıla:

— Çap da, çap da, çap da çap! —

Biyimege çıgaman.

Ayalardan atıla harslar:

— Hars da, hars da, harrssvay! —

Biyimege çıgaman.

Yer de —

Tirmen taşıday aylana,

Mağa biyimege maydan saylana:

— Tap da tap! Çap da çap! Harrssvay! —

Birinçi alağan abatımni

Asrumnu unutlu karavu yasay.

Biyimege çıgaman

Biyivún — bir talpınlı,

Bir kalkımlı.

Biyivún — biyivú halkımni.

DÜNYA ŞAR!

Bugün sağa görsetmege

Meni bir biyivüm bar.

O seni özeginni —

Yaşavnu biyivü, yaşavnu!

Tepçimdir — zaman.

Tebim kağar tayaqlar —

Sahatdağı akıraplar.

Tarihleni tarhların dalil etip,

Devürübüzünü çaltlıkğa çakıralar.

— Asrular boş getmegenge

Ayanbız, şahatbız! — dep, ökürelər nakıralar:

— Tap da tap, tap da tap!

Dabur-dübür, dam, dam, dam!

Asrular boş getmegen ekenni

Ayanlay bugünler mekenli!

Ötgen ömürnü olturğan yeri,

Kep alğan yeri,

Oy kurgan yeri,

Sep salğan yeri,

Kol urğan yeri —

Tarihlege harqlar bolup kazılğan.

Tarihlege tarhlar bolup yazılğan.

Minmaralar bolup göterilgen biyiklege.

HAR MİNMARAGA MİNİP MEN

(Yer ariv görüne biyikden...)

Hara, bağlayman biyimege.

Kabalayım — çilleden yuğa.

Çıdamaga gerekmen çille suvukğa.

Tebim bulan meni nakıram

Çalt biyivge çakıra.
Kabalayım — kabalay,
Devúrleni tepterin açaganday,
Gerip kanatların yay,
Sağa çabanlık yaramay!..

* * *

Tazalığın turna gözlü suvlarday,
Túsún kuvluy ak tóglú gók kuvlarday,
Erevúllú ezivún yırt, KÓK,
Cicimlarday yúlduzların tók,
Dógerék aylanıp eretursunlar,
Mağa olar hars ursunlar.
Kollarımın yayıp açarman —
Kanatlı yazıvlarında devúrleni.
Yüregimde talçık hisler búrlene.
Zaman almaşına, túrlene.
Biyiy, biyiy, tileymen, çakıraman:
— YILR, KÓK, ZAMAN !
Yaklaşgız, birleşigiz!
Devúrlerden devúrlege mağa yóllar eşigiz,
Men sürünmesdey!
Özlege men sóylecek minmaralar —
Devúrlerden devúrlege daimlik esdey.
Mağa yañılışma yaramay!
Men giregen kaburlar,
Gertilik özúley, saburlar.
Yazıvlar kazılğan sintaşlar —
Devúrlerden devúrlege sóz başlar.
Duv ağağan özenler,
Taşgınlarında özleni

Topday oynatsa da meni,
Gerekmen biyivünde kuvday yúzmege.
Kayalar yemirilip çapsalar meni súzmege,
Kaķalarına çırnap atmağa —
Gerekmen çıdamğa, katmağa,
Biyivünnü uzatmağa!
Güneş al şavlasın ayamay çaçsın,
Suylarda suķlansın kúr hünduzlar,
Yerni bar gülü, otu — al çeçek açsın,
Uğın taşlap yana baķsın yúlduzlar —
Biyiygen bir kız bar,
Kara çaçlı, mañalayı — ay,
Ak kabalay.

* * *

KABALAYIM AK ...

Har abatım alına oylu va sak.
Ak tepterge yazañanday yañıdan
Halkımni tarihın, tarıların,
Ötgen günler bir-birine parı berip,
Asrunu dógerçigi dógerey, dógerey...
Pehlivançıday tel üstden yúrıygen,
Ayaklarımni bir-bir basa,
Zañlağa, seslege kulak asa,
Biyiymen biyikde, örde.
Bir yólnu göremen yerde —
Teldey nazik, kaķalardan artılğan,
Tasmaday tal komuzğa tertılğan,
Ol yól — ötgen yólu halkımni.
Bu yağada — biy,
O yağada — bay,

Hızdan çıkma yaramay.
Yól korkunçlu — kılıç uşlu,
Temptiresen — tayavsuz,
Ah çekgenge — ayavsuz.
Tıpsúz kaka, gemirilgen ak takaday,
Umut ürke kakmaday.
Onda — açlık yalangaçlık.
Kóbú — yarlı,
Azı — bay,
Yarlı gónú taşımay.
Ötgen ömürü halkımnı — tap kolay.
Kakalağa — kaygıları sıyıñmay,
Kastlarına — kısmatları kıyıñmay,
ALMAŞINAR GÜNLERNİ GÖZLEGENLER,
Günlernin almaşdırma — kúy izlegenler.
Çıdamasday azaplağa tabuşğanlar,
Çıdamlığı bitip neçe yabuşğanlar.
Buyúğan tuñ kısmatlarına,
Bolcalsız muñ muratlarına:
" Baş göterigiz! " — dep, kazaplanıp aķırğanlar.
Gelceekden bızın çaķırğanlar...
KARA KABALAYIM —
Karañılık kóğunnú kaplap bara,
Arağa alıp súldúrler kara
Koymaylar başımnı göterme.
Kırķılğan kanatlarday, kollarım
Talpınmasın dep, men örge.
Abatlanmasın dep, men alğa,
Kara teginekli yóllarım,
Ayaklarıma kaygılar çort çırmalğan.

Olar — biz gelecek güne tayanıanlar.

Olar — günleri yangırara inananlar.

Men biyiymen, biyiymen,

Sahatnı har minutu bolup,

Minutnu har mûhleti bolup,

Halkımnı oylarını yarık unutu bolup,

Muratlağa yeter günñü

Asıl kelpeti bolup,

Yüreklege tutğan negeti bolup —

Men biyiymen, biyiymen...

Devürleni dógerçigi dógerey!

— HEY KARAKUŞ!

Kanatlarıñ gerip yayıp,

Yabıp kóknú günezin,

Karañılıknı karalığın ezip,

Yüzlege yağıp netesen, nete?

— Men, uçağan kókten

Karakuşman, kuşman ökten!

Kóksúzlúk — öksúzlúk!

Sizge şonu añlatma sıye edim kópden.

Siz, insanlar, kudratlıknı belgisi etip,

Tağlanı ör yesi etip,

Altın, gümüş, yez bulan

Akçalğa kuyduğuz suratımnı,

Bayraklağa, opuraklağa tıkdıgız,

Men suratlı bayraknı ör etdigiz,

Tizden turup baş iydigiz,

Kuşlanı arasında meni ökten atımnı —

Yer etdigiz...

O kanlı gún
O kattıgún —
Meni de tógúldú kanım.
Meni de sógúldú sanım.
... Men suratlı bayraqlılar
Yelep, sürúp yúrúduklar bar yaqını.
Zulmu, azap, zar bulan
Yerni yúzún torladılar,
Meni ökten atımını horladılar!
... Yigirma million bulan
Yigirma million keren —
Dav maydanlarda gúllelengenmen,
Darağaqlarında ilingenmen,
Kórúklarında yağılganman, kórler kazılmay,
Sanalganman sanavlarda sanğa yazılğan,
Savlayın basılğanman kara yerlerde teren —
Yigirma million bulan
Yigirma million keren.
KONUŞU — kollar, kollar,
Túrlú renkli ayalı,
Pikasso ne sayalı,
Ellikni elçisi etip,
Çúyme savlay dúnyaga —
Gógúrcúnú sayladı, ne sayalı, ayt mağa?
... Yók mende — hókúçlúk.
Yók mende sizge — öçlúk.
Uçağan biyik kókten
Karakuşman — kuşman ökten.
Meni de kızıl kanım.
Azatlık — meni vatanım.
Kóksúz men — öksúzmen.

Ülgü edim devürler boyú sizge,
... Mağa siz inanmadığız,
Mağa siz tayanmadığız...

Oçaklağa yes etme,
Ocakları isitme —
Ayasın ayamay bişirte,
Yalını yüz yallay, kar etmey,
İnsanlağa kaytarğanda
Birinçi otun Prometey —
Kayalağa onu kantarlap,
Şincırlar buğanda san-sanın,
Azaplar çekdirip süygenler
Almağa onu korkunçsuz canın.
Ona, şo zaman seni
Etgenler olar öz savutu,
Prometeyni tóşın teşegen,
Yúlkağan sen ediñ zek tutup.
Etgen kulluğña savğatı —
Ona, ol tahlılar kuyğan suratiñ.

Biz — kóksüz,
Kók bizsiz — öksüz
Bolmağa koymasğa şart etgen, neget baylağan,
Yerni halkı buğın parahatlılığa
Kóknú taza açık túsın saylağan!

KAĞIĞIZ TEPCE, KAĞIĞIZ !

— Dabur-dúbúr, dam, dam! —
Barmakları arasından kayırday

Ağığız, yıllar, ağığız —
Men biyiymen, biyiymen!
Bir kúley, bir yılay.
Ayaklarım kaynar kayırda kaynay,
Ayaklarım başđan yer — batmaklıkđay kalkımlı.
Ayaklarım taptay, taptay palçıknı,
Sılamağa ağağan kalkımını...
TASTARIMDA — barı renkler karalđan.
Çağlarım kara, ak boynuna çırmalđan.
Çağlarımday kara, uzun o yıllar
Halkımını şulay buvđan.
Şo yaşavnu uzatđan
Har yağı tuvđan
Meni halkım şolay yaşağan
Kanatları kırkılđan kuşđa oşaağan.
Tepçi! Kağ çı tebiñe:
— Dabur-dúbúr dam, dam, dam! —
Kağığız, yıllar, tebinip —
Bugünge bizge telmirip.
Kollardan ayalarsız,
Kağığız yıllar, kağığız, karmaklarday
Barmaklanı ağı bulan karasından,
Kısılđan yúmuruđlanı arasından.
Kolların açıp, yayıp,
Kim toktatma bolđan yaynı.
Yıllanı teliyangurun,
Buzun, karın, yaşıł otun, yaşımnın —
Bolđan mı kollar yaşıríp?!
... Kim toktatma bolđan sılap
Taşđın — taşđın talçıknı?!

Alğa abat almak uçun —

Ayaklarıñ tartıp çığar palçıqdan!

✽ ✽ ✽

— MİNİMARALAR, YERDEN KÖKGE,

Sizin tik biyiklikge

Kanzileni kim tikgen?

— Har batğıçı taşların tutaşdırğan bir-birine,

Yetgençe yerden örge,

Palçığı gözyaşdan, terden.

Yarlardan yarıp alğan har taşı —

Kıcıravundan tişleni, tıyúlúvünden kaçını —

Góñúlleni góqdúregen tañı — tañ katar günlege

Góñúrevlú yarlardan.

Búgúlúvün yazar belleni

Çalınğan añı sıralı sırlardan.

Bekligim meni,

Biyikligim meni!

BİYİKLİK

Bir adam girip gelip, teberip eşikleni,
Kapulanı gerip açdı.
Halkım bir de eşitmegen
Sözleni hayran sırın, urluñday serpip-serpip,
Gún uçgunlarday çaçdı.
" İNKILAP! HURİYAT! "
O — adam tũgũl edi bizge yat.
Onu atı — daimlikge sıylı at.
Yólu onu uzun edi bizge bağıp.
Yurũdũyel neçe, neçe kapuğa
Neçe kağa.
İnkılapnı al tũsũn — kókge yağa!
Kól uzatdı, añlatdı insanlağa,
Ayırmay yũzleni karasın-ağın,
Yer de — havaday, gũndey
Har adanğa ortağın.
... Tepge... Tepge neteler?!
— Top gũllelege tutup,
Para-para, para-para eteler...
Men biyiymen, biyiymen,
Ot yalınlı maydanda.
Hars uralar aylanıp —
Zuvullayğan gũlleler.
Aysabazlarday sarķa, saylanıp,
" Azatlık! " — dep, çağırğan kağızlar,
Uçup gelip kaydan da,
Men biyiymen ot yalınlı maydanda!
... Asrunu dógerçigi dógerey —
Har alağan abatımda

Yañı gún tuva búlúremey.
Har aylanamrı geñ ete,
Bir-birine tayanğan inbağlamı teñ ete,
Birlikni sýýüñlú sesi zeñ ete.
Tastarım talpınıp, çúyúlup örge
Al bayraq bolup yelpilley
Halk üstünden,
Oramlardan tolğunlana barağan birge.

— KIZIL TUS,
Şunça neger kızıldır seni túsún?
— Kara çı, o sabıynı neçik kızıl kúlkúsú
Eki sýygenge kara,
Sýyuvunu kızıl çırağın yağa.
Al kapot giye kızlar,
Aç boynuna kızıl minçaklar tağa.
Kórük alda olturup,
Aş bişiregen sağa —
Anañrı eñlerine ot al yalının yağa.
Uyalğan da kızara,
Uyalğanda kızara...
Yúlduzları kıp-kızıl geçegi kóknu, kara...
Ocakrı isivun, sýyünçün kızıl
Oçakrı al cıcm otu saklaydır.
Erenler yavlardan, davlardan elin
Al kızıl kanına batıp yaklaydır.
Kıp-kızıl güller de bar,
Günler de bar kıp-kızıl.
Yaşav özü de kızıl.
Şo sayalı túsún kızıldır, kızım!...

KIZIL BAYRAK GÖTERER —

Üstün çıkmaya süngen!

Dünya biler, dünya görer —

Şavlalı uçgunlarday göğürçünlerin çuygen

Oramlardan, tıgıs tıgırıklaya,

Çaçılışgan zor dünyaya —

Elleni elligine elçilerdey muratlı

Halkımni bayrakçısı — huriyatni

Dünya görsün, dünya bilsin,

İnkılapni al hatlı,

Al atlı,

Gündey — ol da yarıknı,

Gündey — ol da bizge tarıknı!

... Başımdayı tastarım —

Sav dünya şarın

Yartısın yabıp mekenli,

Aldır, aldır al yelkendey.

Omuzları — dazı hızlar.

Oyúvları — yıldızlar.

Orak çöküğe söz berip —

Biyiygen kız bar.

Mañalayı ay,

Al kabalay.

SAĞA UZATILGAN KOLNU

Kısıp al, tut ayavlap.

Saylağan soñ bir yolnu

Bir atıgız bar — yoldaş!

Sağa gerti tayavdur —

İnbaşıña tayanğan inbaş.

YÓLDAŞ LENİN !

Bugünde biz —

Kollarımız bir-birevge berilip,

Sıdralar sık, yanaşa,

Oramlarımız, maydanlarımız gerilip,

Otu sónmeygen oçağgaday,

Nasip yayagan kuçağgaday —

Onu asıl kelpetine barabız.

Sık bizin sıdralarımız.

Adamnı biyikligi —

Yóldaş Lenin'den baş alğan,

Yóldaş Lenin'den başlangan.

BAYRAQÇI

— Bir tamaşa tanış mağa kelpetiñ:

Öktem gótergen baş da,

Korkunçsuzluk göz de, kaç da.

Gertilikni otu yanagan betiñ...

Yüzünde — yüz-miñleni ruhlandıragan rahmu.

Sózünde — yüz-miñleni yahlandıragan pahmu.

Tezden tanış, yuvuk mağa kelpetiñ —

Hey, zor adam!

Ayt, sen kimsen, sen kimsen? —

— Bu dünyada yaratılğanlı insan,

Kızım, bil sen!

Birinçiley — tuzsuzlúknú his etgen,

Tengsizlikni tenglilege görsetgen,

" Bizde — bar gúç! " deygenleni

Aldında bulúremey katğan,

" Gúç bizde de bar! " — dep aytğan.

" Barlılını " hıyalların harlılaga añlatğan,

Yaşav uğun erkinlikni

Yarık yólun tañlatğan...

— Gertilikge, azatlıkğa yaqçısan —

Tanıdım! Sen, bayraqçısan!

* * *

Tepçi! Kaq çı, tebiñe kaq!

— Dabur—dúbúr dam, dam, dam!

Biyiy, biyiy dógerек aylanaman.

Qabalayımni qanatları — aq

Tarihleni tepterleridey açıla.

Tastarımni tikmeli gúlleri gúyúp,

Dağılğan devúrleni qañıday açıla.

Tarhlar hars urma gerek

Mağa minmara başlardan,

Sokmaqlardan, túyeli taşlardan,

Qañalı qapulğa, qaralğan

Orta bağanalğa yazılıp,

Sıntaşlağa kazılıp,

Tarihleni tarhlarını bar öz atı,

Bar öz sózü,

Bar urulğan öz sahatı,

Bar öz qaravu, öz gózú,

Bar öz gólentkisi,

Bar öz esi.

Bir tarhni da — yók yesi.

Va har tarhni bar öz derti:

Bolmayğanına daimge alıp getme,

Yağırma öz sırların,

Öz yırların,

Öz atın,

Öz hatın,
Kógún, yerin, deñizin,
Va bizin!

TARİHLER SESLENELER:

— Bizin bir eslegenler,
Siz beregen har soravğa —
Cavap bizden.
Siz yórayğan yóravğa —
Cavap bizde.
Har cavabıbiz bizin
Yañı suallar berme borçlu etecek sizin.
Har soravnu — cavabı bar bir neçe,
İzlegiz iñ de túzün!

ZAMAN CELDİ — buzlanı iritegen,
Duv özenleni iy etegen...
Ullu deñizge ağıman burganda özen —
Oğar: " Kızıl Dağıstan! " — dep,
At koydu Lenin özü.

Tepçi, tokta!
Tayaklarıñ örge góter
Çakırır ışara etip!
Tıñla, dúnya, yerni halkı,
Gele yırakdan avaz bir —
Yıllardan ötüp.
Tıñlağız siz o sesge.
Bugún o ses sebepli
Elibizge biz yesge!
Men o sesni kúyüne bilyimen —
Bağıslana har abatım
O sesni, o esni atına!

O sesni, o esni yólu bulan!
Yazağanday al tañğa,
Özünü suratına,
Öz kolu bulan
Lenin yaza: " KIZIL DAĞISTAN'GA " !
... His etemen bugün seni qaravunda
Rahatsızlık, talçık oynu.
(Yada meni paşmanlığım sebep mi?..)
Parahatlıknı dekretin yazğan kolun
Uzatılğan " Sağlık! " dep mi,
" Sağlık! " -- dep mi? !
... Kuvunlu günlerin kuvğan elinden,
Yüz milletli halkıñ bar,
Al bayrağını túbünde, sen atağan.
Halklar bar — sen Lenin'ni
Yólun saylap, aylanıp dúya şarın
Parahatlık uşun kollar matağan.

Basaman abatlarım,
Gümüş nakış urağanday.
Nakışlarda oyúv hızlar —
Batır ulanlanı atları,
Sıdralanı aldında tóşun berip turagan.
OLAR — DAİMLİK YÜLDUZLAR !
İnkılapçı... Komissar... Kommunist...
Bugünúbüzge bizin yóllar salğan.
Yóllarımız busa bizin,
Şahar bulan yurtubuz,
Avletlerden gözleygen unutubuz —
Olani yaşavu bulan baylangan,
Olani atların alğan.

Ol igitler — daimlikge daimga kalğan!

Ƙan tamurday aylanƘ meni biyivúm.

Ƙan tamurdan gelgen maƣa

Ana elge súyúvúm.

... Men biyiymen, biyiymen,

Soƣulaƣan kúyler ete meni kústúnlú —

Sinamaƣan sayalı zaman meni o ƣúnlr,

Olar bulan birge men de

Yetmegenge o ƣúnlege ústúnlú...

Aziz anam!

Ayavlu ƣızım!

Can ƣızardaşım!

Súyúnlú olcam, ómúr yóldaşım!

— Muna, şu sózler bulan erenler,

Devúrlr boyú súrgen ómúrlr,

Başlapƣı satırın başlaƣan,

Ƙalamında tiştaypaƣa baƣışlaƣan.

Men Tiştaypaman, anaman!

Vatanıma súyúv bulan yanaman!

— Hayt! — degende,

— Vayt! — dep ƣıƣıp,

Halkını ƣulluƣına bel buvƣan

Erenler — menden, meni belim sindırıp tuvƣan!

Ƙısmatımın ƣısa gelgen tuñluƣnu,

Yaşavunda yaşlay bilgen muñluƣnu

Devúrún daƣıtƣan, ƣuvƣan

Erenler — menden tuvƣan!

Er ulanlar sınalƣanda —

Zaman meni de sınağan.

Er ulanlar saylağanda —

Zaman meni de saylağan.

Anavatan!

Ana topurak!

Ana til —

Tamurları teren getgen terekdir!

Tamp-tamp! — dep toktavsuz urağan,

Yer yüzün aylanıp turagan —

Ana yürekdir!

Yüregimni tamp-tamp! — deygen

Uruvuna göre biyiymen.

Kabalay — men giygen,

Lenin Dağıstan'ğa toplam yibergen

Kumağını bir eninden.

Men biyiymen —

Sıylı ana hisleni

Sıralı al şavlası

Meni eki eñimde!

Men biyiymen, biyiymen...

... Abatlarım alaman,

Yürümege üyrenegen sabiydey.

Barı zat mağa — birinçiley.

Tek inanaman öz güçüne

ORAK BULAN ÇOKUÇUME!

Tepçi! Kək çı, kək çı tebiñe —

— Tap da, tap, dabur-dúbúr, dam-dam!

Yañı yaşav kağağanday tebinip!

— Çap da çap, dabur-dúbúr, dam-dam!

Men biyiymen, biyiymen!

Biyivún ÖR ZAHMATNI!

Har işni öz canı bar.

Har işni öz otu bar,

Çartlap al yalın atıp,

Uğunların gül bayamlarday cıyıp,

İgitlege berebiz!

Tóşlerinde ör zahmatın belgilegen

Yılduz bolup görebiz!

* * *

HARS DA HARS ! — DEP,

Urulağan ayalanı, alınağan kollanı,

Yarık yaşavğa açğan yóllanı —

Tavuşuna, maqamına tıñlay turup,

Abatım biyiy-biyiy basaman.

Birinçiley topurağıma salınağan sabannı,

Öz harşımını sesine kulak asaman.

... Tastarım yapğan kollarım,

Kóknú yarıp tañ katğanday açaman

Har-bir kaysı işde de bu kollardan —

Parahatlıknı urluğun çaçaman!

Kollar tutup kollanı —

Karası bulan ağın,

Bir kollap örge gótergen

ÇÓKÚÇ BULAN ORAĞIN !

* * *

Kabalayım kara günler konup, karaldı.

Men görmegen ne kaldı...

SIRÇALAP TÓŞDÚ BAŞIMDAN TASTARIM

Yapdı aziz betlerin

İgitleni ayavlu kelpetlerin,

Eli uğun can bergenleni barın...

... Vayahlar varissiz etdiler

Neçe, neçe mülkleni, abzarlanı...

Yúlkımayman tóbe çağım,

Yırtmayman yüzünü, aķ tóğún aķıp,

Tokalamayman tizlerim, túymeymen —

ÖLÜMÜ BİYİVÜN BİLMİYMEN !

Yılav-yasım buvup kára yıllanıday,

Posağanı aldında basdırarman, gómermen,

İlli-insan şegin bilse, górermen!

Sarnavlarım — iylermen saz palçıkday,

Sılarman çali-çalım.

Yúz yarılıp getse de

Duşmanlanı bugún palı tüz çıkmay —

Çul bermes góñún, halım!

... Eki gózünde meni katıp kalған

Eki davnu —

Eki sónmeygen otu,

Yer yüzüne ölüm çağған savutnu

Yerge dónmegen totu...

Örtenleni, ótgere yeller yayған cıcımların,

Uęura serpgen dúnyağa

Çóplep onu uğğunların hali de

Bir-birevler yer yüzünü

Yer-yerin yağa.

MEN ANAMAN!

Anavatanına amin tógúlnú —

Men tapmaғанman sanım sóğúlúp!

Ana elini ahına em etmege bilmegen —

Meni emęegimni emmegen!

Ana topurağını sesine seslenmegen —

Meni ginnik bavundan gesilmegen!

Yaşğa avur kursağımday dógerék —

Dúnya şarın süyegenler yakmağa —

Meni qarnımda yatmağan!

YAŞAVNU ANASIMAN —

Yaşar tamurlarım meni kurumağan, katmağan!

* * *

Tepçi, tayaqlarını

Tepge uruvun toktat!

Mendey, ayaklarını

Yerge tirep, kat.

Başlana parad.

Dúnyanı qaratıp —

Üstünlüknü paradı!

Bu paradğa — yer tórdén.

Har adamnı tóğünde bir

" Sovet Adam! " — degen, ör atğa orden...

Tizlerimden qóğemen, yerni óbemen,

Barı sesler az zamana sonúğúz!

Quv şıplıqğa dönúğúz!

... Qaburlarda qazılmadı kóplege,

Baş kazık da qazılmadı.

Atları da yazılmadı kópleni,

Sintaşları qabılmadı.

Yayakbaşı tartılmadı kópleni,

Gözleri de yabulmadı.

Bar yeri de tabulmadı, tabulmadı.

ANA TOPURAGI UÇUN CAN BİRENNLER SESLENELER :

— Dógerçigi dógerey asrını,
Biz — yıl sayın, gún sayın
Birden-bir bek baylanabız
Bu gúnúne bizin naslunu.
Biz — birden-bir sıylanabız
Bu gúnünde bizin naslunu.
Solğuday aylanğan dúñyadan
Solğu çapdıra yaşlar.
Búrtúkler çópletip ayadan,
Yaşlar gógúrçún çúyeler.
Olar, har oyúnun başlap,
Özler bilmey, yaşavnu neçik súyeler!
Şo súyúv sayalı yaşavğa
Ayamadık aziz canıbiz.
Şo súyúv — siñdirgen, başalman
Akmağan topurağa kanıbiz.
Bizin yaşavubuz sónmegen,
Bizin zor umutlar dónmegen,
Biz ólmegenbiz, ólmegen!
Har yazbaşda salınğan harşda —
Biz tirilebiz!
Kazanı har uruvunda,
Buday başnı turuvunda —
Biz tirilebiz!
Ana bişirgen aşda,
Aş gesek tutğan yaş da —
Biz tirilebiz!
Atlarıbiz koyúlap ayavlanıp yúrúlebiz,
Har tuvğan narısta bulan —
Biz tirilebiz!

Esbiz — har es tapğanga,
Daimlikge biz yaşaybiz, bilebiz,
Har esge tüşgen sayın —
BİZ TİRİLEBİZ !

* * *

Başımdağı tastarım
Yayılıp yapğan düñya şarın.
Uçağan halçaday ol
Kókde sarkıp, salıp yól
Yer yúzún aylanıp aylanıp çıķğan.
Kók yólunda kóp zatlağa sınıkğan,
Yer yúzünde kóp zatlağa talçıķğan.
Suvda da, otda da tastarım meni çıńıkğan.
Bugún — munda busa,
Onda — tañala,
Barı zat takrarlana.
Kısılğanlar bar — yúnuruk bolup,
Tokmak bolup, top bolup,
Cayalarla ok bolup.
Güneş göre — bu zor yerde
Zulmu getmey yók bolup.
Güneş göre, men de göremen,
Kabalayımni kanatların, tepterlerindey devúrleni
Açıp geremen:
Bir kanatında — yaşav!
Birisinde de — yaşav devúrlenip!
Umutlanı asgeri —
Umutsuz kara günlerin
Oh, ne gülleley, alleley, ne gülleley!
MEN YAŞAVNU BİYİVÚN —
ÜYRENENMEN BAŞDAN BERLİ.

MEN YAŞAVNU BİYİVÜN —

BİYİYMEN YAŞDAN BERLİ !

Tastarımda çeçek açğan al güller,
Kağaların, kuş ıyalı kayaların
Baylar-biyler yeñmegem, biylemegem,
Tóbesinde Targu-tavumnu biyiymen.
Yüz milletli yer yüzünde,
Yüzlerinde — yüz-miñleni ruhlandırağan rahmu,
Sózlerinde — yüz-miñleni yahlandırağan pahmu —
Kumuk halkım bar meni
Eller bulan ellikte,
Doslağa açık ayalı,
Bar milletler bulan birlikde
Tarihleri tarhlarında sanalğan,
Tarihlerde tañ sinalğan.
Adam degen atına amin kalğan !!
Men biyiymen barı yólları başında,
Yürekleri süyüvünden baş alğan,
Yürekleri yuvuğundan başlangan
Biyivün al kabalaynı.
Biyivün al tastarnı.
Biyivün al HURİYATNI !
Bu biyiv — halkımın mağa
Asıl savgatı!

DÜNYA ŞAR !

Bu biyiv — neçik busa da biyiv tügül!
Bu biyivnü üyrenme
Tüşdü mağa neçese gün, neçe ay.
Bu gün men —

Biyimesem yaramay!
Bu g'unnú men neçese yıl g'ózledim.
Bu g'ünge yetgençe yaşav
Meni har abatım neçe tüzledi.
Biyiyen — biyivún daimlik sesni,
Biyivún daimlik esni!
Tastarım — al,
Al — kabalay.
Bugún men biyimesem yaramay!
Men yaşavğa — sıralı kadarman,
Rahmuluqğa — diğarman.
Koyman s'úrúv otun s'ónme.
Ör ANA hisleni — dönme.
Doslağa — dos kópúrmen, şahra yólman,
Uzatılğan kolnu — ayap alar kolman.
Yatlağa — dazu hızman.
Men — SOVET KIZIAN
Men biyiyen, biyiyen!

METNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİ'NE
AKTARIMI

İNAN

Ben — sessizliğin kuytu köşesiyim,

İnan.

Başka sessizlik var derse,

İnanma.

Dağlarının başları ak kar derse,

İnanma.

Ak düşmüş onlara,

İnan bana.

Ben — sessizliğin kuytu köşesiyim,

İnan.

Ben — senin vatanımın!

Boş tepsi gibi, şaşkın,

Görünse birden güneş

Tehlikeye düşersen,

İnan, koş bana,

Ben — sessizliğin kuytu köşesiyim,

Kuytulduğuna yollar eş!

Diller senin dildeğin olup

Dilsizliğe, düşüncesizliğe,

Hissizliğe, körlüğe —

Zindana atsa;

Deniz —

Sana hafifçe fısıldayıp,

Uğuldamaya başlasa;

Yelkenlerini fora et sen,

Omuzundan atıp kasırgayı,

Acele et, bana yetiş sen!

Bozkurt gibi zemheride,

Feryat edip ulusa yüreğin,
Açsın, kıtlık hüküm sürmüş —
Yüreğin ile sana
Yalnız vatan **gereğin**
Ben — sessizliğin kuytu köşesiyim...

Kıymetli gün gelip doğar
O gün seni,
Ben karşılarım
Kazan üstünde,
Ak buharın kalkışında
Görürsün beni.
Ağacın dibinde,
Serinliğin gölgesinde
Görürsün beni.
İhtiyarın kopuz çalışında,
Türküsünde his edersin beni.
Ananın eleyip,
Yoğurduğu hamurun
Kokusunda, hissedersin beni.

Gözboyacılar gözlerini bağlasa,
Sızlatıp, parmağını ısırırısın,
Parlayıp — yanar, söner.
Sevgilinin nağmeli sesini,
Sevginin sırlı hissini
Bende bulursun.
İnan,
Ben senin vatanınım!

AL TÜRKÜLER

NE DÜŞTÜ AKLINA

Senin gözlerinde pişmanlık
Süt gibi —
Birden bire kaynadı, pişti,
Köpürdü kabarıp,
Aktı taşarak,
Sevdiğim! Ne düştü aklına,
Ne düştü?!

Göz önüne birden geldi mi atan,
Körü körüne mücadeleden yuvasına dönmüş.
Sen doğunca —
Senin yüzünü okşayıp:
— İşte, bana gözler döndü! —
Diye söylemiş
Tutuşup iki el,
Büyük ve küçük —
Nice yolları geçtiniz birlikte.
Atam kaybettiğin günden beri
Sağ elin
Ona verilmiş —
Kaybettin pek çok...
Atanın adına sahip olduğun bugün
Oğlun yıkılsa,
Sürünüp, koşup,
Kaldır deyip uzatsa, sağ elini küçük,
Sağ elini tutup...

... Senin gözlerinde pişmanlık
Süt gibi —
Birden bire kaynadı, pişti,
Köpürdü kabarıp,
Aktı taşarak,
Sevdiğim! Ne düştü aklına,
Ne düştü?'...

MUM

Mum kalkarak yanmaya başladı,
Şamdanında titreyerek.
Korkusunu atarcasına,
Kivılcım attı,
Sarktı dört yanına da
Diklenerek.
Birden su sepercesine
Mavi alev saçtı,
Kızıl ateş içinde
Mum boynunu açtı,
Ak kuş gibi çarpındı
Yükseldiği göğe.
Eve ateş düşercesine
Işıltılı, parıltılı hep.
Mum tutuşuyor —
Şelale gibi dik kayadan yuvarlanır.
Mum tutuşuyor —
Göz önünde eriyor avuçtaki kar gibi
Yanışının alevi —
Uğurlu his gibi
Her damla dövünür, al kıvılcım saçar.
Yanışının alevi —
Donmuş ses gibi,

Her köşeye siner, silkinir, kaçar.
Can pazarlığının görülmesi gibi endişeli,
Fitile ilinmiş,
Alev kıvılcım var.
Son nefes gibi,
Birden bedenden çıktı.
Ellerim boşaldı,
Yuvarlandı damla,
Işığı, ışığı tutuşturdu...

YİNE BİR GÜNÜM

Yine bir günüm gitti,
Çocukluğun bir gününü
Benden alıp gitti,
İhtiyarlığın bir gününü
Emanet etti.
Yine bir günüm gitti,
Yine bir güne
Beni muhtaç etti,
Geçip giden günlerimi
Kıskandırdı,
Gönlüm kazandırdığı
Pişmanlıkların ağını attı.
Yine bir günüm gitti,
Hayatımın yolunu kat edip,
Yine bir güne
Onu kısalttı.
"Sabrın dibi — sarı altın!" —
Diye kim söyledi?!
Sabrın emrini
Sabır güden,

Baş eğen
Her günüm,
Her saatim —
Perdelere yeşillik olup biten
Kamışın püsküllerini sararttı.
Hüzünlü makam olup döndü.
"Sabır dibi — sarı altın!" diye kim söyledi,
Kim söyledi?!..

GECEKİ ŞEHİR CADDESİ

Gece yarısı.
Şehrin caddesi boşaldı.
Arkada kalan bir adam —
Nöbetini devredeceği
Gözcünün gözlediği kişiye benziyordu.
O, cadde biten gününü,
Kuşun düşürdüğü kanat gibi —
Kalpağına kısıdırır.
Sukunete rahatlığa,
Emaneten teslim ediyor
Şehrin caddesini.
Adımlarının sesi karanlığa karışır,
Sigaranın ışığı
Titreyip, söner.
... Şehrin caddesi boşaldı.
Sağlam sağrılı yel, çarçabuk
İşe girer
Etek çalıp, şarkı çağırıp.
Bir kalkıp,
Bir çöküp,
Üfürüyor otlardan, karaltılardan —

Gençlerin oyunlarını,
Ağlayışını, gülüşlerini.
Aşıkların hislerini,
Ergin kızları,
Yemeğin kokuları,
Türlü ayak izlerini,
Söyledi — dıktı,
Düşmanlık ve kötülük dolu sözleri,
Nice türlü bakışlarını
Nice türlü gözleri —
Ağaçlardan silkiyor, kurtarıyor,
Toz gibi boz yapraklardan,
Gül süpürür patikalardan,
Su serpmiş gibi,
Gezintiyi oyalayıp yel,
Yorgun argın bırakıyor yeşil ota.
Acıyarak bir öper yel
Dudak gibi yer yüzünü,
Acele ile uykuya yatmış.
... Şehrin caddesi boğalıyor...
İpissiz,
Sakin rahatlık —
Ağaç dibinde yan durup
Uykuya dalan ihtiyara benziyor.

NE ÇOK BOŞ SÖZ SÖYLENİYOR

Ne çok boş söz söyleniyor
Oraya-buraya, ondan-bundan,
Türlü çeşitte sesler
Durmadan gürültü yapıyor.
Ben sessizim, sözsüzüm,

Bakışım yok, gözsüzüm.
Kulağım yok, dinlemeye,
Anlayışım yok anlamaya,
İşte, sığınıp sessizliğe
Tutkunum dinlemeye,
Tutkunum anlamaya

kendi kendimi.

Ayağımın küçük parmağından
Kırpiklerim ile iki gözümü —
Tutkunum anlamaya kendi kendimi.

Benim kanım!

Biraz sakın, sabırlı ol,

Ne gerek var deli gibi koşmaya?!

Dudakların hediyelediği

Yüreğin gülüşünü

Dişlerin ısırmasına ne gerek var?!

Bu ne dönüş?

Sessizlik salan

Gözümü, yüzümü aralayıp.

Çağırıyorum gülüşümü —

Vekilimin sevimli,

Sesi ile bağırış

Sessizliği yırtıyor paralayıp.

Gülüşü yayıp vücudunu,

Sakin yüreğim, kanım.

Ayak parmaklarından kırpiklere ulaşınca

Sağırılık bitince —

Seziyorum kendi kendimi,

Sığınıp sezsizliğe,

Yunup iki gözümü,

Seziyorum kendi kendimi...
... Birden, birden,
Yumurtanın kabuğu gibi,
Kabüğünü soyup benden sessizliğin,
Çöp atılan kovaya atarlar.
Beni ise yumurta gibi alıp,
Bir tuz serpip,
Bir tuz serpmeyip
Isırıp, çiyneyip yiyorlar.
" Sesim de, aklım da var.
Sözüm de, gözüm de var.
İşitme de — ıslitiyorum.
Anlama da — anlıyorum.
Şaşırmaya şaşıyorum.
Hey! Bekleyin!" diyemiyorum,
Haykırarak söyleyip.
İşte şöyle
Ne çok boş söz
Söyleniyor döne, döne...

ETÜT

Yön belirleyip,
Sivri uçlu kanatlarını gerip açıp,
Turna sürüşü, kalktı göğe bakıp,
Ağaçların arkasından göğe
Eyvallah eden dallar oynadı,
Bulaklar sallanıp kaldı.
Yel turnalara aceleyle koşar,
Döktüğü yaprakları saçıp,
Göğün maviliğini kapatır.
İşte, yel turnaların ardından yetişti,

Havayı yarıp yol açıp!
İşte, geçip gitti!
... Yapraklar uçup, oynayıp, yorulup, boşalıp —
Yere doğru düşerler,
Ateş yalınına benzeyip.

YOL ÇIKINCA

Ben gidiyorum,
Seni koyup gidiyorum
Uzaklara tez ulaşmak lazımdır.
Sıcak günler serinliğinde oynama,
Kızım, sana
Gölge tut ağacıdır.
Ellerimi uzatıyorum yollar gibi,
Sen yıkılsan kaldırmaya çalışıp.
Gözlerim de meşaledir önünde
Gecen, gündüzün
Duracak şule verip.
Gülüşümü de, kızım, sana bırakıyorum.
Gençliğinin gülüşü, sevinç boyasın.
Yüreğimi sınırlara salarım,
Rahatlığını düşman asla bozmasın

MERHAMETİN ANAHTARI

Kızım Nazru'nun hatırasına
Olmasan da ilk yavrum,
İlk endişeli gecem
Sen deprenip aydınlattın, mum gibi.
Eli çocuklu, senin için zahmet çeken anana,
Baban arka verince uzaktan...
Doğumundan — şafaklarımı tan yıldızı gibi,
Günlerimi — güneş gibi ışık ettin.

Sıkıntılı gecemi
Kovup kasırğa gibi,
Her anı yaşamayı gerekli ettin.
Gönlündekini — bilmiş gibi gözünden,
Gülüşlerin hür makamlı, ahenkli idi.
Kaynıyor idi çaba
Her sözünde,
Oyunların çangıraklı, zilli idi.
Mutlu eden, sevinç veren yavruma
Devrine biraz geciktim bağışla...
Söz verme,
Nazrum, sen izni verdin,
Her satırda hayatı alkışlama...
Hatıranın yeşil kıvılcımı olup,
Tan yıldızının
Kızıl ışığı olup,
Merhametli parıltım benim — sönmeyeceksin,
Kalacaksın daima
Azizliğin parlak anahtarı olup!

* * *

Nereye gözüm ilinse,
Nazru kızım,
Senin izin —
Al renkli.
Adeta bocalıyor.
Durgun işaretler olup,
Top vurmuş gibi durduruyor.
Yüz bin ok olup batıyor.

Yüz bin ateşe
Yüz bin kere
Yüreğim kımıldayıp atıyor.
Nereye gözüm ilinse
Al renkte
Senin izin,
Nazru kızım.

BEN — ANAYIM

— Anan sevinir!
— Anan ağlar.
İki söz bar
Benim iki omuzunda.
Yer yüzünde çekmeyecek bir terazide,
Bir terazi taşı da:
İki sözün — şu iki omuzum gibi.
Anan sevinir...
Anan ağlar...
Akımlar akar, geçer dünyalar.
İki söz var
Benim iki omuzunda —
Biri — ninnim gibi yavruma.
Biri — yakılmış ağıtım gibi ölen çocuğuna...
Ana! — denen bir söz var
Bütün sözlerin başında!
Ben ise anayım.

O ANLAR

Karakuşun gökten
Sarktiğini görüp birden,
Konuştum, dillendim.
Bu vadenin benim olduğunu bilmedim.

Sular taşınca,
Taşkınlarında dolaştım
Ölmedim.
Bu vadenin benim olduğunu bilmedim.

Yükseğinde yurdunun,
Fitne salıp, unudunu
Yıktı, pise bölenmedim.
Bu vadenin benim olduğunu bilmedim.

Hayat mununu yakıp,
Birbirine bakıp
Biz çırpınıp keşunca,
Senin elin — benim elimi bulunca,
Sıktı bırakmadı.
Benim elimi itmedi.
Bu vadenin benim olduğunu bilmedim.

Yenilenen aylara — sığınıp,
Daima bir değişikliğe uğrayıp,
Adam gibi daha da zamanı var,
Bütün günlere göz dikerim.
Bu vadenin benim
Olduğunu ben en sonunda biliyorum!

ARAMIZDA BİR ADIM

Dünyadaki yollardan
En ağırı — yürek yolu,
Bazen kapkaranlık,
Bazen parıltı verir o.
Ben o yola
Sefere çıktım —
Yüreğine yetişmek için
Nice zorluklar da, zindanlar da
Kalmadı benim gelip geçtiğim.
Can sıkan zorluklarım
Göze görünmez şimdi,
Aramızda bir adım
Sevdiğim ile benim.

BİR ADIM DEĞİL

Bir adım değil — adımlama,
Değil bir nice çağırım — atlanma,
Aramız — bir karış.
Bir karışın yolu — yarış!
Of, ne eziyet edip geçiyor zaman,
Benim sözüm çatıcı
Senin sözün ile.
Senin sözün çatıcı
Benim sözüm ile.
Aramız — bir karış,
Bir karışın yolu — yarış.
Birbirimizden güçlü
Birbirimize koruyucuyuz, koruyucu!
Birbirimizden güçlü
Birbirimizin oluruz arka desteği.

Yara gibi azıp —
Çoğalırız.
Yangınında pişmanlığın —
Göynürüz.
Acıttırıp, ağrıttırıp yüreğimizi,
Biz biliyoruz —
Birbirimize kendimizden çok lazımsız.
Birbirimizden yüz çevirip,
Otursak da beraber,
Çırpınıyorum ben de barışmaya!
Çırpınıyorsun sen de barışmaya!
Aramız — bir karış.
Bir karışın yolu — yarış!
Otursak da beraber.
Ayak dibinde
Gülüğü ev dolduran,
Çocuklarımız dolaşıyorlar, dolaşıyor...

TANIMİYORUM SENİ ŞİMDİ DE...

Uzanan elinin
Hareket ediğı bana belli,
Parmaklarım senin
İlk görünce tuhaf oluyorum,
Söz çıktı ağzından,
Yöneldi bana,
Çok güzel makamlar yayıp,
Şimdiki manası gittikçe,
Oluyorum daha da tuhaf...
...Atılıp çocuk gibi
Koşuyorsun birden,

En güzel şeyleri
Bulursun yerden.
Benim tanıdığım bakış
Bir başka türlü gülüyor...
... Kaç yıl, kaç gün, kaç ay
Tuhaf olup duruyorum —
Tanımıyorum seni şimdi de,
Tanımıyorum, tanımıyor...

SEN BAĞIŞLA

Sen bağışla!
Ellerim kalkıp birden,
Benzeyip ürkek kuşlara,
Omuzların hareket etse,
Sezip tatlı umudunu,
Her şeyi unutup kalsa,
Sen bağışla!
Dudakların kavursa birden
Silkinip düşünmeden
Kanatlanan umudumun kıvılcımı,
Dudaklarımın ateşinden
Sıçramış uçarak,
Sen bağışla!
Hislerimin dalgası birden
Her şeyi tepeleyip ezip,
Her şeyi bozup dağıtıp,
Coşup sana koşsa,
Sevginin özünü sende bulsa,
Sen bağışla!
Kıyılara çarpıp dalgalar,
Düşüncelerimin mumunu yakıp,

Makamların sesine sevincini takip,
Mutluluk için bir anlık
Kıyıdaki taşlara yetişip,
Vurup durma, dağılıp.
Sen bağışla!
Sesler durulunca, sakın idim
Kurbaçasız göl gibi,
Gözlerini hüznün kaplayan,
Fırlatılan bakışı birden,
Haykırışı gibi adamın
Uçurumdan atılan
Silkip beni seslendirdi,
Su serpmiş gibi aklımı başıma getirdi...
Her bakışın,
Atılan taş gibi
Yarayı yakıp ağrıtmaya başlıyor.
Sen bağışla!
Biz kuşlarınız işaretli.
Geçen ömür
Basamaklı, basamaklı
Yarınlarımız bürünüp ayaklara,
Çağırın ses gibi ayılmaya.
Gidişe — dönüş diye mühür basılmış.
Seslerin duygusuna kulak verilmiş.
Her adımda alınan
Nağmeler, çanlar, alkışlar.
Aramızda — kuvvetli sevgiyi
Geniş köprüyü bırakmış...
Sen bağışla!
Sevdiğim, sen bağışla!

YOKSUN ŞİMDİ

Pencere dibindeki körpe ağaç

Çiçeklerini döküyor.

Onun tomurcuklandığını

Görmedin ki sen.

Yapraklanarak, yeşile ağ gibi

Balkonu ip gibi **uzanıp**

Onun değiştiğini

Bilmedin ki **sen**.

— Nasılsın? — diye,

Soruyorsun benden,

Uzaktan, telefon ile.

— İyiyim! — diyorum,

Sana şen gülüyorum.

Ama **sen**

Sesimi anlamadın.

Ama sen

Hissime ses vermedin.

Halimi bilmiyorsun, bilmiyor!...

... Sen bütün köyde

Körpe ağaçlar bitmiyor bir de.

O yerde

Çubuklar yükselmiyor çitte.

...Yoksun sen,

Yoksun sen şimdi de...

KÜREKÇİ- KÜREKÇİ

Kürekçi, kürekçi,
Sen inleme,
Atıp şapkani,
Kıvırıp paçalarını
Kıyıda kayığını it, bin şimdi.
Kuvvetli kollarına
Tuttur küreklerini,
Vur suya,
Sessizliğini uyandır ırmağın,
Dalıp giden şaşkın balıkları.

...Ay ışığı yansıyıp top gibi ırmakta,
Mesut gülümseyiş eriyor yüzünde,
Kaşlarını gerip, gözleyiş gözünde —
Kürekçi, kürekçi,
Umutunu kaybetme.
Sevgilin acele edince yolda, sözünde,
Hisleri bağrını top gibi attırıp,
Çıkartır yarandan...

... Kürekçi, kürekçi,
Ben kederliyim,
Yemyeşil yaprak gibi
Kayığım kalkmıyor
Irmak üstünde.
Yalnızım kıyıda,
Gözlerim — uzakta,
Benim gibi inledin mi?!
kürekçi, kürekçi!...

SÖYLEMİYORUM SANA HIÇ BİR ŞEY...

Ben sana hiç bir şey söylemiyorum...
Bırak, söylesin yeşil ot,
Dolu vurup, yere eğilmiş.
Ne demesi gerektiğini
O bilir, o bilir...

Ben sana hiç bir şey söylemiyorum...
Bırak, söylesin,
Hayasız yel yaprağını koparmış,
Ağacın dalı.
O bilir,
O bilir ne demesi gerektiğini.

Ben sana hiç bir şey söylemiyorum...
Bırak söylesin büyük gök,
Maviliğini perdeleyip birbirine geçen bulutlar
Ağır felaket renkli.
O bilir,
O bilir, ne demesi gerektiğini.
Ben sana söylemiyorum hiç bir şey.

HEDİYE

İşte bugün — doğum günüm,
Erkenden onu gözlüyorsun.
İşitiyorum, dükkanlardan
Hediyeliğe bir şey arıyorsun.
Gerek teğil bana bugün
Pahalı kumaş elbiseye,
Altın, gümüş, yiyecekler —
Döner hepsi toprağa.

Sessizsem ben,
Senin söylediğin gibi,
Senin can gibi zaruretin,
Benim için
Hediye olsun —
Sevgi dolan yüreğin!

BAKMADIN

Köye geldin,
Görüp seni belledim, arzu ettim —
Sevdim...
Niye? — diye sormadın,
Bakmadın...

Elma ağacını salladım,
Sevincimden heyecanlanıp mum yaktım.
Yüzüne hasretle baktım.
Niye? — diye sormadın,
Bakmadın...

Meclis kurdum,
Gün doğuncaya kadar oynayıp durdum,
Sana kızdım dövdüm,
Bir şey de sormadın,
Bakmadın...

Şimdi başka yere giderken,
Sevindirip beni,
Yolumuzu kesen,
Alevli yüreğini atıp,
Aramıza ateş salmış —
Nedir bu senin ettiğin?!

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

GÖZLERİME BAK

Sen benim
Gözlerime bak —
Başsız-sonsuz soruş ima,
Çağırma işaretleri —
Bakışlarımız gülle gibi
Tutup nişana.
Şaşkınlık emareleri yayan,
Bakışlarımız ürkek.
Sen benim gözlerime bak,
Yeşerip gelen hissi,
Unudu tekrar sula.
Sarkıyor akıyor dert,
Bir daha — bir daha,
Kopuzun teli kopmuş,
Aralıklar delik deşik olmuş.
Yangının kıvılcımları,
Su çalkanmış gibi sesleri,
Renkler karışmış, gizlenmiş,
Sözler — sessizliğe batmış.
Gözlerime bak
Benim sen.
Ben de biliyorum,
Sen de biliyorsun,
Karşılaşmalardan sonra
Karşılaşma...
Duanız sevgi.
Sevgimiz — deli.
Bakışlarımız gülle gibi
Tutup nişana...
Başsız-sonsuz soruş ima,

Çağırış alametleri.
Sakinlik emareleri yayan,
Bakışlarımız ürkek
Bahtiyar sırlarını
Serpip saçıp gidiyor...
Sen benim gözlerime bak!

BEN — TEK KİŞİ DEĞİLİM

Arzu istek —
Kullanır sözlerinde,
Patlayıp yeşerdikten sonra kurumuş
Budağı gibi ağacın.
Hizmet eden birlikler —
Hizmetçilerin senin,
Bilmiyorsun hemen kendine
Soruş ima gereğini.
Fazlalık derecen hemen
Merdivenlerden yükselmeye acele edip,
Alametlerini ise
Sessiz uyku yapıp,
Bekle azıcık,
Bencilliğine gömülme.
Ben —
Tek kişi değilim!
Bende —
Karşılıklı birlik de var,
Var — birliğe bağlanış.
Ortaklık derecesinde de —
Ortak bana,
Biliyorsun o — ulu güç!

Ayırmak isterse birlik ile

Zor seni ayırmak —

Değişmeyen bir söz,

O — gerçek adım benim.

... Ben tek kişi değilim!

* * *

Öptün — ayıramıyorum

Ayağımı yerden.

Öptün — taşa dönüyorum topuğa kadar,

Belime kadar,

Boynuma kadar.

Öptün — yarılıp yüreğim,

Uçup gitti canım kuş olup birden.

Öptün — hasretlik depresip,

Kanım dondu.

Natiralar yırtıp yarasını

Dökülüp, döğünüp ağladı...

Yalvarıyor, bakışı gözümün —

Uyandırma, uyandırma

Unutulmuş deli hisleri,

Kaybedip dururum kendimi,

Uzatsam ellerimi seslenip...

Öptün — ateş düşüp vücuduma,

Söndürmek için ırmağa koşarım,

Irmağı da yanar bulurum,

Avucum dolmuş,

İşildayıp, su sıçratıp, dalgalanmış

Suya imrenip adımlarım —

Uyanıp kalırım...

KAVALIN SESİNE

Dayanıp kapının önüne,
Eşikten atmaz adımını içeri,
Birden bir şey düşüp aklına
Saygılı eşim, merhametli erim.
Saygılı eşim, merhametli erim,
Şerefim itibarım,
Bulutlu göğüm,
İki elini sokup cebine,
Dayanıp kapının önüne
Kulak verir, yellere alıp getirdiği
Kavalın sesine.

SEN İZİN VER

Sen izin ver,
İtip açıp kapını,
Birden girip gelme üstüne.
Resim yaptığın kağıdın
Sararmış gibi inliyor.
Çok geceler,
Çok günler
Kalmışım ben de pek çok
Şu ak kağıdı kıskanıp.
Sen izin ver,
Üstüne girip gelme,
Kapını birden itip açıp.
Fırçan elinden kayıp,
Sırlarını saçıp koymuşcasına.
Sırrım sızmaz yüreğe,
Sızıp gözlerimden,
Kaç kere seni aşık etmiş
Öfkeli sözlerimden.

Sen izin ver,
Kapını açıp itip,
Birden gelme üstüne girip
Gökkuşağı gibi yayma renklerini,
Sırlarına eriyip sineyim.
Sen izni ver,
Sen izni ver
İzinsiz girip gelme!

AL ŞARKI

Al alev saçıp,
Al gönlünü ocağa açıp,
Parlar ateş —
Sen üfürsen.

Al bayrak gibi dalgalanır,
Kanatlar gibi ürkmeyen, yayılıp
Hıştısında şarkılar, şarkılar —
Sen üfürsen.

Kırmızı hurma tatlılığın
Al — diye yarılıp diler,
"Kırmızının" tadını bilir
Sen, sen — üfürsen.

Gider — resim yaparsın,
Allı-güllü hayatın
Al sırlarını diriltirsin,
Fırqana sen üfürsen.

Al alevli sevgi saçıp,
Al gönlümü sana açıp,
Parlayıp ot gibi yanarım,
Yangına dönerim.
Yayılıp ürkmeden uçarım,
Dönüp kalırım gür şarkıya,
Dudakların yanağıma
Değdirip — sen üfürsen...

ŞARKI SÖYLÜYORUM, GÜLÜYORUM BUGÜN

Kendi adımlı kendim söyleyip,
Kendim dinliyorum,
Sesim yankılanıp gelince,
Kendime kendim cevap vermesem,
Cevapsız kalırım bilirim.
Cevabı da kendim seçiyorum.

Tanıyorum kendimi, tanıyorum,
Biliyorum merhamete gereği
Kaygılar gizlenmiş pişman yüreği,
Endişeli fikirler ile yine bileniyorum.
Ben bugün kendimi iyi tanıyorum!
Söylemediğim bugün — sır.
Şakıdığım bugün — şarkı.
— Gir her ocağa,
Uğurlu ayaklı! —
Şarkımdan diliyorum,
Bugün şarkı söylüyorum,
Bugün gülüyorum.

B A B A M I N H A K K I N D A

T Ü R K Ü

BABAMIN HAKKINDA TÜRKÜ

Babam Arslan Ali'ye

"Neredesin çarem, Arsanım!"¹

Hangi köylerin kara yerine

Saldın er vücudunu?!" —

Ak bileklerini atıp omuzuma,

Ala gözünden akıtıp gözyaşı,

Ağlar, sizler Cavharat kız kardeşim.

Anam bekleyip öteden

Bakıyor, hareket etmez yerinden,

Gözleri — kurumuş kuyu gibi derin,

Bakışı — kınından çıkmış hançer gibi,

Yüreğimi beni bıçaklıyor...

" Arsanım da, Arsanım! " diye,

Kız kardeşim Cavharat beni kucaklayıp ağlar.

" Anam! Anam! " —

Bağırıp çağırıyorum,

Dilim damağıma yapışıp,

Çıkıyor sesim.

" Anam! Anam! "

Ellerimi bir uzatıyorum

Bir fırlatıp, itip atarım —

Anama yetişenem.

Düş mü, hayal mi bilmiyorum?!

... Yapayalnızım, yapayalnız,

Etrafım bataklık, çamur...

Yok merhametli görünüş yurтта,

Yangınlı düşüncelerimde, ahlı umutta...

1 "Arsanım" Kız kardeşi oğlan kardeşine isim takıp söylüyor.

Ben ise düşmanlar
Birden koşunca köyüne,
Alevlenince kahreden savaşlar,
Atılıp top, gülleler
Yerler havaya atılınca,
Çağırış mesafem — av için yem gibi
Kızıl kanlara bölünince,
Dörde bükülerek muharebe meydanlarında yatmışım.
Etrafımda yaralanan toprak —
Dert çekiyor benim gibi, benim gibi...
Bu ne kanlı alan —
Kırkılmış gibi yerin bütün damarı...
Sessizlik duygusuz ah ediyor,
Kırışmış ak kağıt gibi,
Gözlerimi kırıştırap duruyor,
Kulağımın zarını delip geçiyor,
Sabrım bitiyor.
... Ne bakıyorum, ne gözlüyorum?!
Bu ne — zaman donup kalmış gibi?!
Yere yatıp ne arıyorum?
Kalkıyorum.
İlk kez adım atmış gibi,
Adım alıyorum.
Omuzlarım başımı tutmuyor,
Ayak altından yer kaçıyor...
Birden silkip yel beni,
Seslerin sırrını açıyor...
Uluma sesi işitiyorum,
Kurtlar mı? Çakallar mı? —
Elektrik çarpmış gibi titredi vücudum,

Buz gibi soğudu **kanım**.

Tank... Tank... Tank...

Onlar beni seçip,

Nişana almış gibi,

Yutup durma parçalayan tophanenin toplarını,

Yalnız bana dönmüş gibi,

Yalnız beni devamlı gözleyip durur gibi.

... Tank ... Tank ... Tank ...

Onlar demirden değil,

Değil onlar dökme demirden,

Onlar — insanların

Kara kömür fikrinden.

... "Arslanım"

İşitiyor musun beni?

Baban sana "Arslan Ali!" demiş,

Titremez hiç vücudun!

Arslan doğan erler gibi!

Çok düşmanını köyünden kovmuş yok etmiş!

İsim adamı adam etmez unutmama,

Adı — at eder adam,

Adam! — olan adını,

Yere düşürme, aziz balam, balam"...

Yanık sesi anamın

Canlandırdı benim vücudumu,

Eritti buzunu, coğturdu

Kaynattı genç kanımı...

İşte, ben kırıyorum bozkırda

Çıkıyorum savaşıma,

Kara kaygıların —

Askerini kırmaya,

Karanlık ile yarışmaya,

Vahşilik ile

Yüz yüze durmaya!..

... Toprağım benim merhametli!

Sevgilimsin arka dayacağım,

Bir karışık his hüküm sürüp, yüreğim,

Seviyormuş gibi konuşma, ben sana,

Sen bana, ayrıca gereksin,

Telaşlanıp çarpınıp gönderiyor birden...

Sen geç benden!

Senin üstünden merhametsizce

Atmış isem adımımı.

Canlıları ezmiş isem,

Atılıp yeşil çimende yatıp.

Yolmuş isem güllerini —

Verilmiyecek sevdiğime.

Çamura batınca yağmurlu günlerinde,

Kaşın — gözüm kavuşunca,

Birleştirep ayırmadım

Her tanenin canlılığını,

Sen geç —

Geç anladığımı,

Seninle olan birliğimi.

Sen çok şeyi geç, geç benden...

... Şimdi sana arkamı yaslıyorum,

Kaynayan kanım ile toprağını yakıyorum.

Sen, sen varlıklısın, sen varlıklı —

Bana dünyalar dar mı!?

Toprağım benim merhametli,

Sevgilim benim arkama destek!..

... Makinalı tüfeğim, zincirdeki köpek gibi, havlayıp,

Ortaliğı birbirine katıp, ısıyor, atılıyor,
Yaralarım bir uyuyor,
Bir sızlıyor,
Bir kanına bulanıyor.
Hava kaynıyor, yer yanıyor —
Cehennemler denen bu ise yaraşır.
Ateş-alevde çürüdüm, piştim:
"Benim Hazar Denizim!
Dalgana batıp düştüm!"
Savaşımı sürdürüyorum...
Dudaklarım göynüyor, kuruyor damağım,
Susayıp yanıyor içim:
"Gogala " pınarım!
Ağzımı dayayıp suyunu içtim!"
Savaşımı sürdürüyorum...

"Atam! Atam!
İşitiyor musun beni?!"
Kara gözler çiçek açıp,
Ocaklar gibi alev saçıp
Hayran izlerler" —
Kızımın sesi çok güzel olmuş,
Kızım — şimdi de doğnamış...
Savaşımı sürdürüyorum...
İşte bana koşup bir şey diyor,
Acele ediyorum dönmeye,
O beni göğe kaldırıyor.

"Ne oldu, ne oldu sana, Arsanım!
Şimşek çarpmış ağaç gibi,

Yıkıldı er vücudun.
Dur, dur yavrum, dur yavrum!
Dönüş gününü gözlediğim ne zaman!"
Çağırıyor anam.
Sedası korkunç seslerle dolu,
Kimsesiz bulanıklığa sahip olmuş...

Eceller boğazını boğmamış,
Ölüm keserler doğmadan
Haydi kalk, mücadeleni sürdür.
Yerim — sen nazlanan,
Sana desteğin.

Sana yabancı — bana da yabancı!
Sana düşmana — ben düşmanım!"

"Babam! Babam!
İşitiyor musun beni?
Geyiğin yavrusunu
Ayıran avcılar,
Yaralayan avcılar —
Can derdindedir.
Babam! De ol!" —
Haykırışı kızımın,
Kızımın — şimdi de doğmamış ...
Sedası endişeli, yorgun sesi
Yetti bana,
... Yoğunlaştırıyorum hissimi,
Didiniyorum, çarpınıyorum, kalkıyorum,
Etrafıma yüzümü çeviriyorum:
"Hey, sen kimsin, ölüm sağma,

Can almaya gelen?!
Benim, kendi sırrımı açmayıp,
Senin niyetini bildim.
Sen ölü gibi soğuksun,
Amma bana getirdiğin ecele
Benim düşünceme yakınsın, yakınsın!
Hey, sen! Savaş ateşi ile oynayan!
Vahşilik kanında kaynayan!
Gör, benim ile
Merhametli toprağımı.
Irmağım ile denizim de,
Yurdum, "Gogala" pınarım,
Ana Vatanım, Anam!
Bu sözler kabarıp damağımdan, —
Haykırış olup çıkıp,
Karanlığı kovacak!
Kızım şimdi de doğmamış,
Yalnız doğacak!
Yaşamaya çağırır o beni, canım...
Şu küçük toprak —
Benim ulu vatanım!
Hey, sen, savaş ateşini yakan,
Söndürmüş ocağın kaç ocağı,
Yığ git toplarını — ver bana eski tüfeği,
Bil senden şimdi korkmayacağı!

— Anam, senin Arsan'ın
Arslanlar gibi düşmanına atıldı...
Hurra! sesler çalkanıp,
Helallik gibi senin verdiğin,
Yüreğimde daimiliğe karıştı...

—İşitmiyor musun bezi?

"Ulanım!" da "Ulanım!"^{*} diye,
Bağırıyorum, nice zaman.

Kalk, yürü, şafak sökmüş,

Yemek yemeye zaman olmuş,

Hemen sofra kurulmuş —

Dokun, deyip omuzuna,

Kucakta kız yaşında,

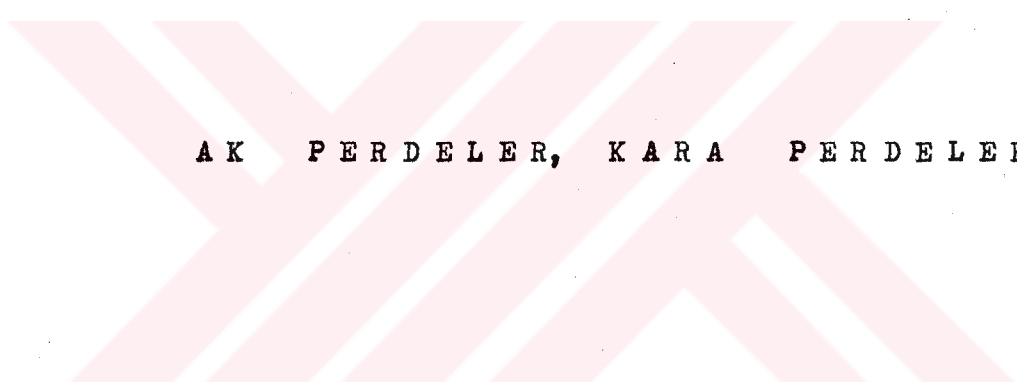
Kızım benim —

Doğan ayın nuru konmuş yüzüne,

Anamın adı koyulmuş özüne.

* Ulanım — Kızı babasına isim verip söylemiş.

AK PERDELER, KARA PERDELER

1

Tül perdeler
Birileri ak
Kara birileri...
Tülcünün parmakları
Perdelere ak ve kara
İlinip oltalar gibi,
Yüz bin sırlı ses çıkarır,
Yüz bin türkülü his çıkarır,
Su, altın balaklar gibi,
Oynayıp gider
Perdelerden ak ve kara

Tülcünün parmakları
Perdelerde kara ve ak —
Bir oğlak gibi hür, çevik,
Bir ihtiyar gibi düşünceli ve ihtiyatlı,
Gece gibi yıldızlı-aylı,
Gün parıltısı gibi gönül çalkayıp,
Sihirli makamlar yayıyor.

Perdecinin parmakları
Hayatın kara ve ak
Hayatın ak ve kara
Yolundaymış gibi gider —
Perdeler ak ve kara.

2

Perdeler ak, ak, ak...
Korkma sen,
Korkma ak perdeden,

Önünde tepsi gibi yayılan
O senin —
Ananın sütünde,
Ak ana hisler de çalkanmış.
... Korkma sen,
Korkma ap-ak perde
Üstünde çadır gibi gerilir.
O senin —
Bozkırın ap-ak,
Başaklanan buğdaylar çalkanır.
... Korkma sen,
Korkma ak perdeden
Sevdiğin sarılıp gelecek.
O sana —
Süt gibi ak özünü,
Ap-ak sevgisini verecek,
... Korkma sen,
Korkma ak perdeden,
O akılık —
Doğmadan aklığın senin.
Korkunda şimdi
Türlü türlü balığı,
Ap-ak aklığına —
Tedbirin senin...

3

Perdeler kara, kara, kara...
Basma kara perdenin, —
Derdin,
Alışıp hayat türküsünü
Benzemez ise ak, kara

Benzeşir yaşayan sırda
Kalmaz ise ak, kara...

Değme, diyorum, karaya --
Akılık var ya!
Yetişip bir arabaya
Gider ak ile kara!

Kara yerde -- ap-ak taş,
Nasıl uygunlaşıyor!
Kara toprakta -- büyüyor ak aş,
Nasıl sığışıyor!
Kara göz, kaş -- ak yüze
Nasıl yaraşıyor!
Ak gün ile -- kara gece
Nasıl emişiyor!
Ak kağıda -- kara yazı,
Gör nasıl yaraşıyor!
Kara çehreli, ak yüzlü --
Birlikte yaşıyoruz, yaşıyor!

4

Ap-ak kağıt
Tertemiz.
Yüz türlü renk
Renklerini çizip,
Aklığına onun yazıverilir.
Temizliğini boyayıp, bozuyor,
Hislerini dağıtıyor,
Bozuyor akı -- ak adını,
Koyup her renk çizgisini.

Kurban ediyor aklık kendini —
Aklığında yüz türlü renk
Koysun diye, ap-ak sözünü,
Açsın diye ap-ak yüzünü,
Söylesin diye, ap-ak doğruluğunu.

... Sinip kalıyor karaya
Rengini kaybeden,
Karanın — karalığı gazaplanıyor.
İlmek salıyor karaya
Hissini kaybeden,
Karanın — karalığı sıkılıyor.

Kurban ediyor karalık kendini,
Karalığına boyayıp
Birileri uzatıp yüzünü,
Hatta — doğruluğunu.

5

Ap-ak ihtiyarlığın saçı,
Yüzü de ak nur saçıyor.
O — akliğa
Hayat kaç kez açmış yolunu.
Nice sevinç, nice mutluluk geçirmiş.
Nice, nice kara kaygı sarılmış.
O — aklık
Nice ağarmış,
Nice kararmış.
Kaç kez yeniden meydana gelmiş...

Aklığın —
Şu itibarlı o akliği.

Karalık ile aralığını —

Temizliğine tedbir,

O aklığın — aklı!:

.....

Gençliğin kap-kara saç,

Gözlerinde kara kıvılcım.

Sevinç saçıp,

O — karalıkta

Nice yollar — yol alır,

Hayat nice yolunu açar,

Nice sevinç, nice mutluluk geçirilir,

Nice, nice ap-ak kaygı sarılır,

O — karalık

Nice ağarır,

Nice kararır.

Kaç kez yeniden meydana gelir?..

Karalığın —

Şu itibarlı o karalığı.

O karalık — emaresi

Ak ile aralığı.

6

Perdeler kara,

Perdeler ak, ak, ak...

... Nasıl renkli

O ak.

Nasıl sesli

O ak.

Nasıl hisli

O ak.

İlk haykırışı ak
Kızıma giydirdiler
Ak elbise
Ak elbiseli ebeler.
Sancı, sancı —
Kasılmalar ak arzusunu seçtiler.
İstirap ak —
Al sevince döndü.
Ak dudaklar —
Kıpır kıpır.
Gülüşme ak —
Al ocak gibi alevlendi.
Gözler de — ak
Üstünlük parıldandı.
Analık ak hissine
Mutluluk hüküm sürmüş yüreğim sesleniyor —

SEN DÜNYAYA GELİNCE

Kızım benim...

.....

... Ak, ak, ak...

Nasıl renkli

O ak!

Nasıl sesli

O ak!

Nasıl hisli

O ak!

Ağa, ağa

Ağa sarılıp,

Çoğaldılar ak ile

Ak elbiseli kadınlar

Kızımın...

Sessizlik ak —

Kıpır kıpır.

Al renge boyayıp izini

Ak sessizliğe gömülmüş —

Kızım...

Ak kaygı —

Ak dudaklar da

Parlayıp, yanıp ak alev gibi

Yer sarılır titrer.

Ak kaygı —

Gözlerden ak dünyaya

Taşıp akıyor,

Yardım arıyor, dileyip bakıyor —

Kurtarmak!

Ak, ak, ak, ak,

Yok kurtulmak,

Yok kaçmak,

Yok gizlenmek,

Ak kaygı

Donup kalmış yüreğinde

Kabirinin ak taşı gibi —

SEN DÜNYADAN GİDİNCE

Kızım benim...

.....

7

Perdeler kara

Kapkara gecenin

Kara kapısını —

Ak sevgiye açıp gider.

Bahtiyar sırlarını serpip,

Yasemin gibi saçıp gider.

Kapkaranlık gecede

Al sevgi

Ak oyununu başlatır —

Geceye yıldızlar edip,

Gündüze al güller edip —

Sevinçli hisler atar.

Kara geceye dayanıp,

İki seven

Sevgisinin ap-ak sırlarını sezer,

Şafağın aklığına inanıp,

Sevgiyi sevginin çiğleri gibi iğler.

.....

Kara ve ak,

Ak ve kara

Hayattan dostça —

İki seven gibi gider.

Perdeler ak ve kara —

Birlikte bir makam çıkarır

Ak ve kara...

... Ak — tedbir!

Kara — işaret!

.....

8

Hissediyorum, seziyorum:

Yerin beni kendine çekişini,

Işığın eriyip sindiğini,

Karanlığın ok gibi —

Sana batışını,

Kendimdeki bulanıklığın artışını,

Pişmanlıkların tadını.

Arkada kaldığımı biliyorum.

Haykırırlarımı sıkıştırıp basan,

Köşeleri av kovalayan,

Ateşli taşlar rüzgar çekip — çalldamaz,

Ömürde bir mumlar yakılmaz,

Uzun ömür

İkiye bölünmüş —

Karanlık ve ışık —

Biri birine görünmez,

Uçurumlarını görmeyen dik kaya gibi.

Kapılar bir boy alıp,

Gömmek sıra boyanıp,

O yanında — uçurum,

Uzatılmış ölü avuç gibi.

.....

9

Yenmiş gibi ani taşkınını akamını —

Götürüp birlikte hayatımı, gençliğimi,

Ömür olup geçen izden gidiyorum —

Yürür gibi ipten.

Başım dönmedi bir kez,

Titremedi dizlerim.

Hissediyorum, seziyorum:

Yerin beni kendine çektiğini,

Işığın eriyip sindiğini.

Karanlığın — vücuduma batışını,

Benim asilliğimin —

Pitil gibi, ateş-alev tutuşturup,

Karanlığı yakıp,

Ömrümü bölen izden bakıp —
Tidiyor birden — çirpinip koşup.
Benim bulanıklığımın —
Düğünlerdeki gibi duyulup nazik sesler
Ağlıyorlar ufak- tefeğe
Giden ulu hisler.
Kara kaygı gelince
Hücum yetmez taşınmaya,
Söylediklerim söylenilmiyor,
Şaşıp kaldım, bilmeyip ne ederin...

10

Çirpinip, çekip gidip
Yoruldum, yıprandım.
Tüz bozup, — bir yapıp,
Arlanda kaldım.
Ömrümün tam ortasından gidiyorum,
Adımlarım — ayaklarım bastığında
Bağlı kollardan kurtulmuş gibi,
Rahatlayıp soluk alıyorlar,
Benden arkada kalıyorlar

Bendeki bu gidiş,
Bendeki bu dirilik,
Birden ayrı değilsin
Kepsini düşünürsen —
Koymuş gibi
Bu güne.
Yatmış, ald bu güne
Dinlenmiş, uyanmış —

Başımı dik tutup,
Elimi kanat gibi çırpıp —
İzi sürüp gidiyorum
Ömrümü ikiye bölen.

... Kapılar bir renk alıp —
Ap-ak sıra boyanıp —
İtmiyorum, açmıyorum.
Bir yanında uçurum —
Ölü avuç gibi uzanıp,
Çekinmiyorum, kaçmıyorum,
Ne kapı, ne uçurum —
Önüne bakmadan,
Ömrümü elime alıp gidiyorum
Bozkırdan gibi kırıyorum.

Her adımımın sesine
Kulak asıyorum.
Perdelerine hissimin
Sınavcı gibi sıkıştırıp yokluyorum.

Ak kaygılar
Ak sular gibi taşısa,
Kara düşünceler
Bulutlu-dumanlı kara gün gibi şaşırsa —
Terennüm değil.
Her açan güle,
Gönüllü gönüle,
Konsa bülbüller —
Günah değil

Hislerimin perdeleri

Birileri ak

Kara birileri.

11

Kendi vaktimden — ileri geçtim.

Kendi donukluğumu — parçaladım.

Kendi gölgemi — uzattım.

Kendi ateşimi aldım sağıma,

Onda — yerin dönüşü yanılmıyor,

Onda — hava çingirak gibi çingıldar,

Onda — ışık ap-ak,

Onda sessizlik sakın değil,

Karanlık — kapkara,

Endişem artar gider,

Asi hislere ilaç diye,

Sırlı sesler hissediyor.

Solur bir can yerden

Sızlayıp ağrıyan yaram.

Şu bozkıra,

Şu ovaya karayım.

Ben gidiyorum, gidiyorum.

Bir omuzunda — ışık

Karanlık birinde.

Yolum tepe — hep engebeli.

Her attığım adımında seziyorum,

Karanlık ve ışık —

Bana mizan teraziler...

.....

Tül perdelerin

Birileri ak

Kara birileri...

B I Y I Y M E N

Poema

OYNAMAYA ÇIKIYORUM

Kabalayımın * kemerini kuvvetlice çekip,
Ketenli sarığımı başıma dolayıp,
Kayalardan çınlayıp düşen taş gibi,
Yer yüzünü darmadağın edip,
Sabanların derine saldığı ağzı gibi,
Kuşlarını çığlık çığlık uşurur
Gök kubbeyi inletip,
Çakmak taşları çakılınca
Çakan kıvılcımlar gibi —
Oynamaya çıkıyorum!
Vurulur davullar, vurulur:
— Tap da, tap da, tap da tap! —
Oynamaya çıkıyorum!
Hisler taşkınlar gibi taşıp akıyor:
— Çap da, çap da, çap da çap! —
Oynamaya çıkıyorum.
Avuçlardan çıkar alkışlar:
— Hars da, hars da, harrssvay! —
Oynamaya çıkıyorum.
Yer de —
Değirmen taşı gibi dönerek,
Bana oynamaya meydan seçiliyor:
— Tap da tap! Çap da çap! Harrssvay! —
İlk attığım adımımı
Asrımın umutlu gözleyişi yapıyor.
Oynamaya çıkıyorum
Oyunum — bir hareketli,
Bir sıçrama.
Oyunum — oyunu halkımın.

* Kabalay — Kumuk Türkleri'nin elbise üstüne giydikleri
milli kıyafetleri.

DÜNYA KÖTÜ!

Bugün sana göstermeye

Benim bir oyunum var.

O senen kendinin —

Hayatın oyunu, hayatın!

Tefçimdir — zaman

Tefime vurur deynekler —

Saatdeki akrepler.

Tarihlerin tarihlerini delil edip,

Devrimizi çabukluğa çağırıyorlar.

— Asırlar boş gitmenek için

Belliyiz, şahitiz! — diye, yaygara koparıyor davullar:

— Tap da tap, tap da tap!

Dabur-dubur, dam, dam, dam!

Asırların boş gitmemiş olduğunu

Açıklıyor bugünlerin mekanı!

Geçen ömrün durduğu yeri,

Biçim almış yeri,

Endişe kurmuş yeri,

Sukunet vermiş yeri,

El vurmuş yeri —

Tarihlere saplanıp kazılmış.

Tarihlere saçılıp yazılmış.

Kürsüler olup götürülmüş büyüklere.

HER KÜRSÜYE ÇIKIP BEN

(Yer temiz görünüyor yüksekten...)

Haydi, başlıyorum oynamaya.

Kabalayım — zemheriden ince.

Tahammül etmem gerek zemheriye soğuğa.

Tefim ile benim davulum

Hemen oynamaya çağırıyor.
Kabalayım — kabalay,
Devirlerin defterini açmış gibi,
Gerip kanatlarını yay,
Sana çobanlık yaramıyor!..

* * *

Temizliğin turna gözlü sular gibi,
Rengin kuğu gibi ak göğüslü gök kuğular gibi,
Tantanalı nakışlarını yırt, GÖK,
Ocaklar gibi yıldızlarını dök,
Tekerlek gibi dönüp yürüsünler,
Bana onlar el çırpıyorlar.
Ellerimi yayıp açarım —
Kanatlı yazıları gibi devirlerin.
Yüreğimde fidan hisler tomurcuklanıyor.
Zaman karışıyor, değişikliğe uğruyor.
Oynuyor, oynuyor, diliyorum, çağırıyorum:
— YER, GÖK, ZAMAN!
Yaklaşınız, birleşiniz!
Devirlerden devirlere bana doğru yollar eşiniz,
Benim sürünmemem için!
Başkalarına söyleyeceğim sözler —
Devirlerden devirlere sürekli his gibi.
Bana yanılma yaramıyor!
Girdiğim kabirler,
Hakiki kendi gibi, sabırlar.
Yazılar yazılan mezar taşlar —
Devirlerden devirlere söz başlar.
Coşup akan ırmaklar,
Taşkınlarında kendileri

Top gibi oynatsa da beni,
Gerekliyim oyununda kuğu gibi yüzmeye.
Kayalar oyulsa beni tutmak için,
Uçurumlarına sarıp sarmalayıp atmaya —
Sabretmeye zora ihtiyacım var,
Oyunumu uzatmaya!
Güneş al parıltısını kıskanmayıp saçsın,
Sularda imrenerek baksın hür kunduzlar,
Yerin bütün gülü, otu — al çiçek açsın,
Kıvılcım atıp yanarak baksın yıldızlar —
Oynayan bir kız var,
Kara saçlı, alnı — ay,
Ak kabalay.

* * *

KABALAYIM AK...

Her adımım alınır düşünceli ve ihtiyatlı.
Beyaz deftere yazılmış gibi yeniden
Halkımın tarihini, geçmişini,
Geçen günler birbirine ders verip,
Asrının tekerleği dönüyor, dönüyor...
Canbaz gibi tel üstünden yürüyen,
Ayaklarımı bir bir basarak,
Çanlara, seslere kulak asarak,
Oynuyorum yüksekte, yukarda.
Bir yol görüyorum yerde —
Tel gibi nazik, uçurumlardan aşan,
Tasma gibi tel kopuza gerilmiş,
O yol — geçiş yolu halkımın.
Bu yakada — bey,
O yakada — zengin,

İzden çıkma yaramaz.
Yol korkulu — kılıç uflu,
Başboş gezmen — desteksiz,
Ah çekene — merhametsiz.
Dipsiz uçurum, aşırılmış ak nal gibi,
Umut ürküyor nara gibi.
Onda — açlık yalancılık.
Çoğu — fakir,
Azı zengin,
Fakir gönlü taşımaz.
Geçen ömrü halkımın — bul şöyle.
Uçurumlara — kaygıları sığmaz,
Tutkularına — kısmetleri ulaşmaz,
DEĞİŞİM GÜNLERİNİ GÖZLEYENLER,
Günlerini değiştirmeye — huzur arayanlar.
Sabretmez gibi ıztırapları karşılayanlar,
Sabırlılığını bitip nice mücadele edenler.
Donmuş gece kısmetlerine,
Tahminsiz sıkıntı amaçlarına:
" Baş kaldırınız " — deyip, kızıp bağırانlar.
Gelecekte bizi çağırانlar...
KARA KABALAYIM —
Karanlık göğümü kaplayıp gidiyor,
Araya alıp bedenler kara
Koymuyorlar başımı kaldırmaya.
Kırkılmış kanatlar gibi, ellerim
Çırpınmasın diye, ben üste.
Yürümesin diye, ben öne,
Kara dikenli yollarım,
Ayaklarıma kaygılar doğrudan doğruya sarılmış.

Onlar — geleceğimiz güne dayanmışlar.

Onlar — günleri yakmaya inanmışlar.

Ben oynuyorum, oynuyorum,
Saatin her dakikası olup,
Dakikanın her saniyesi olup,
Halkımın düşüncelerinin parlak umudu olup,
Muratlara yeten günü
Asıl sureti olup,
Yüreklerde tuttuğu niyeti olup —
Ben oynuyorum, oynuyorum...

Devirlerin çarkı dönüyor!

— HEY KARAKUŞ!

Kanatlarını gerip yayıp,
Kapayıp göğün kubbesini,
Karanlığın karalığını ezip,
Yüzlere yağıp ne ediyorsun, ne ediyor?

— Ben uçan gökten

Karakuşum, kuşum, pervasız!

Göksüzlük — öksüzlük!

Size çoktan şunu anlatmayı istiyordum.

Siz, insanlar, kudretliliğin alâmeti edip,

Değerini yüksek biçip,

Altın, gümüş, piring ile

Akçelere koydunuz resmimi,

Bayraklara, elbiselere diktiniz,

Ben resimli bayrağı yükselttiniz,

Diz çöküp baş eğdiniz,

Kuşların arasında benim kuvvetli adımları —

Yer ettiniz...

O kanlı gün
O pazar günü —
Benim de döküldü kanım.
Benim de soğudu vücudum.
... Ben resimli bayraklılar
Hakim olup, sürüp yürüdüler her yanı.
Zülm, azap, felaket ile
Yer yüzünü ağ gibi sardılar,
Benim cesur adımları horladılar!
... Yirmi milyon ile
Yirmi milyon kere —
Savaş meydanlarında güllelenmişim,
Darağaçlarında asılmışım,
Fırınlarında yakılmışım, mezar kazılmadan,
Sayılmışım hesaplarda sana yazılan,
İyice basılmışım kara yerlerde derin —
Yirmi milyon ile
Yirmi milyon kere.
Kardeş — eller, eller,
Türlü renkli hünerli,
Pikasso gibi,
Elini elçisi edip,
Yaymış ışık dünyaya —
Güvercini seçti, niye, söyle bana?
... Yok bende — pişmanlık.
Yok bende size — düşmanlık.
Uçan büyük gökten
Karakuşum — kuşum pervasız.
Benim de kızıl kanım.
Hürriyet — benim vatanım.
Göksüz ben — öksüzüm.

Ülkü idim devirler boyu size,
... Bana siz inanmadınız,
Bana siz dayanmadınız...

Ocaklara sahip çıkma,
Ocakları ısıtma —
Elini çekmeksizin pişiriyor,
Alevi yüz yalıyor, kar etmiyor,
İnsanlara gönderdiğinde
Birinci ateşini Promete —
Kayalara onu zincirleyip,
Zincirler boğunca vücudunu,
Azaplar çektirip istemişler
Almaya onun korkusuz canını.
Ona, şu zaman seni
Etmişler onlar öz silahı,
Promete'nin bağrını deşen,
Yırtan sen idin zevklenip.
Etmiş kulluğuna hediye —
Ona, o değerlilerin koyduğu resmini.

Biz — göksüz,
Gök bizsiz — öksüz
Olmaya koymamaya şart etmiş, niyet tutmuş,
Yerin halkı bugün sessizliğe
Göğün saf açık rengini seçmiş!

VURUNUZ TEFE, VURUNUZ!

— Dabur-dubur, dam, dam! —
Parmakları arasından bükük gibi

Akınız, yıllar, akınız —
Ben oynuyorum, oynuyorum!
Bir gülüyor, bir ağlıyor.
Ayaklarım kaynar yine kaynıyor,
Ayaklarımı bastığım yer — bataklık gibi yapışkan.
Ayaklarım tepeliyor, tepeliyor balçığı,
Sıvamaya akan yapışkanı...
SARIĞIMDA — bütün renkler görülmüş.
Saçlarım kara, ak boynuma sarılmış.
Saçlarım gibi kara, uzun o yıllar
Halkımı şöyle boğan.
Şu hayatı uzatan
Her yeni doğan
Benim halkım şöyle yaşayan
Kanatları kırılmış kuşa benzemiş.
Tepçi! Vur ki tefine:
— Dabur-dubur dam, dam, dam! —
Kaçınız, yıllar, tepinip —
Bugüne bize imrenip.
Ellerden avuçlanmadan,
Kaçınız yıllar, kaçınız, oltalar gibi
Parmakların akı ile karasından,
Sıkılmış yumrukların arasından.
Kollarını açıp, yayıp,
Kim bekletebilmiş yazı.
Yılların deli yağmurunu,
Buzun, karın, yeşil otun, yaseminin —
Olmuş mu eller saklayıp?!
... Kim durdurabilmiş sıvayıp
Taşkın — taşkın dalgaları?!

Öne adım atmak için —

Ayaklarını çekip çıkar balçıktan!

✱ ✱ ✱

— KÜRSÜLER, YERDEN GÖĞE,

Sizin dik büyüklüğünüz için

Merdiveni kim dikmiş?

— Her merdivenin taşlarını bitıştirmiş birbirine,

Yetişinceye kadar yerden üste,

Balçığı gözyaşından, terden.

Uçurumlardan yarıp almış her taşı —

Bağırışından dişleri, çatışından kaşı —

Gönülleri göçtürten şafağı — gün doğdurur günlere

Her duygulu şarkılardan.

Saklanışını yazar umutları

Çalınan nağmeli uğurlu sırlardan.

Bilmecem benim,

Büyüklüğüm benim!

BÜYÜKLÜK

Bir adam girip gelip, itip kapıları,

Kapıları gerip açtı.

Halkımın hiç işitmediği

Sözlerin fevkalade sırrını, tohum gibi serpip-serpip,

Güneş kıvılcımları gibi saçtı.

" İNKILAP! HÜRRIYET! "

O — adam değil idi bize yabancı.

Onun adı — ebedi değerli at.

Yolu onun uzun idi bize bakıp.

Yürüdü yel gibi nice, nice kapıya

Nice boğaza.

İnkılabın kızıl rengini — göğe yakıp!

El uzattı, anlattı insanlara,

Ayrımayıp yüzlerin karasını-akını,

Dünya da — hava gibi, güneş gibi

Her adama ortaklığını.

... Tepge... Tepge ne ederler??

— Top güllelerine tutup,

Para-para, para-para ederler...

Ben oynuyorum, oynuyorum,

Ateş alevli meydanda.

El çarpıp vuruyorlar dönüp —

Vızıldayan güller.

Sefahat edenler gibi yavaş seçilip,

" Hürriyet! " diye seslenen kağıtlar,

Uçup gelip nereden de,

Ben oynuyorum ateş alevli meydanda!

... Asrının çarkı dönüyor —

Her attığım adımında

Yeni gün doğuyor pürüzsüz.
Her dönüşüm etrafımı genişletiyor,
Birbirine dayanan omuzları denk ediyor,
Birliğin sevinçli sesi kendinden geçiyor.
Sarığım çarpınıp, çözülüp yükseliyor
Al bayrak olup dalgalanıyor
Halk üstünden,
Meydanlardan dalgalara varan birliğe.

— KIZIL RENK,
Şu sebepten kızıldır senin rengin?
— Bakınız, o çocuğun nasıl kızıl gülüşü!
İki sevene bak,
Sevgisinin kızıl mumunu yakıyor.
Kızıl kumaş giyip kızlar,
Ak boynuna kızıl boncuklar takıyor.
Ocak önünde oturup,
Aş pişiren sana —
Annenin yanaklarına ateş kızıl alevini yakıyor.
Utangaç da kızarıyor,
Utanınca kızarıyor...
Yıldızları kıpkızıl gecenin göğünü seyret...
Ocağın sıcaklığını, sevincini kızıl
Ocağın al kıvılcımını ateşi saklıyor.
Erenler düşmanlardan, savaşlardan köyünü
Al kızıl kanına batıp kurtarıyor.
Kıpkızıl güller de var,
Güneşler de var kıpkızıl.
Hayatın özü de kızıl.
Şu gölgeli rengim kızıldır, kızım!...

KIZIL BAYRAK GÖTÜRÜR —

Üstün çıkmayı seveni

Dünya bilir, dünya görür —

Parıltılı kıvılcımlar gibi güvercinlerini besleyen

Meydanlardan dar caddelere,

Saçılmış büyük dünyaya —

Köylerin köylüğüne elçiler gibi amaçlı

Halkımın bayrakçısı — hürriyeti

Dünya görsün, dünya bilsin,

İnkılabın — al yazılı,

Al atlı,

Gün gibi — o da parıltıyı,

Gün gibi — o da bize gerekliyi!

... Başımdaki sarığım —

Sav dünya kötülüğünü

Yarisını kapayıp mekanın,

Kızıldır, kızıldır kızıl yelken gibi,

Omuzları — sınır çizgileri.

Düşünceleri — yıldızlar.

Orak çekice söz verip —

Oynayan kız var.

Alın ay,

Al kabalay.

SANA UZATILAN ELİ

Tutup al, tut nazlı alıştırıp.

Seçmiş sonra bir yolu

Bir adınız var — yoldaş!

Sana gerçek destektir —

Omuzuna dayanan omuz.

YOLDAŞ LENİN!

Bugünde biz —

Ellerimiz her biri birbirine verilip,

Saflar sık yanaşıyor,

Sahalarımız meydanlarımız gerilip,

Ateşi sönmeyen ocak gibi,

Mutluluk yağan kucak gibi —

Onun asıl heybetine ulaşıyoruz.

Sık bizim saflarımız.

Adamın büyüklüğü —

Yoldaş Lenin'den baş almış,

Yoldaş Lenin'den başlanmış.

BAYRAKÇI

Bir güzel tanıdık bana kıyafetin:

Pervasız yükselmiş baş da,

Korkusuzluk gözde, kaşta.

Doğruluğun ateşi yanan yanağın...

Yüzünde — yüzbinleri ruhlandıran merhamet.

Sözünde yüz binleri acındıran yetenek.

Çok tanıdık, sevgili bana görünüşün —

Hey, büyük adam!

Söyle, sen kimsin, sen kimsin? —

— Bu dünyada yaratılmış insan,

Kızım, bil sen!

İlk olarak — doğruluğu hissetmiş,

Denksizliği denklilere göstermiş,

" Bizde — var güç! " diyenlerin

Önünde pürüzsüz vücut bulmuş,

" Güç bizde de var! " diye söylemiş.

" Zenginlerin" maksatlarını zavallılara anlatmış,

Hayat için hürriyeti

Işık yolunu açmış...

— Doğruluğa, hürriyete tarafsın —

Tanıdım! Sen, bayrakçısın!

* * *

Tefçi! Vur ki, tepine vur!

— Dabur-dubur dam, dam, dam!

Döne döne oynuyorum, oynuyorum.

Kabalayımın kanatları ak

Tarihlerin defterleri gibi açılıyor.

Sarığımın dikili gülleri kızarıp,

Dağılan devirleri toz gibi saçıyor.

Zamanın alkışlaması gerek

Bana kürsü başlarından,

Patikalardan, sarmalanmış taşlardan,

Tahta kapılara, bakılmış

Orta direklere yazılıp,

Mezar taşlarına kazılıp,

Tarihlerin, çağların var kendi adı,

Var kendi sözü,

Var vurulmuş kendi saati,

Var kendi bakışı, kendi gözü,

Var kendi gölgesi,

Var kendi hissi.

Bir tarihin de — yok sahibi.

Ve her tarihin var kendi derdi:

Olmadığı için ebediyyen götürme,

Gizleme kendi sırlarını,

Kendi türkülerini,

Kendi adını,

Kendi yazını,
Göğün, yerin, denizin,
Ve bizim!

TARİHLER SESLENİYORLAR:

— Bizi bir hatırlayanlar,
Sizin sorduğunuz her soruya —
Cevap bizden.
Sizin yorduğunuz yoruma —
Cevap bizde,
Her cevabımız bizim
Yeni sualler sormaya borçlu edecek sizi.
Her sorunun — cevabı var bir çok,
İzleyiniz en doğrusu!

ZAMAN GELDİ — buzları eriten,
Gürleyip akan ırmakları eğen büken...
Ulu denize akışını çevirince ırmak —
Ona: "Kızıl Dağıstan!" diye,
At koydu Lenin kendi.

Tefçi, bekle!
Deyneklerini yukarı kaldır
Çağırıp ima edip!
Dinle, dünya, yerin halkı,
Geliyor uzaktan bir ses —
Yıllardan geçip.
Dinleyiniz siz o sesi.
Bugün o ses sebepli
Yurdumuza biz sahibiz!
Ben o sesin türküsüne oynuyorum —
Takdir ediliyor her adımım
O sesin, o hissin adına!

O sesin, o hissin yolu ile!
Yazdığı gibi kızıl şafağa,
Kendinin resmine,
Kendi eli ile
Lenin yazıyor: "KIZIL DAĞISTAN'A"!
... Hissediyorum bugün senin bakışında
Rahatsızlık, talçık oyunu.
(Yada benim pişmanlığım sebep mi?..)
Serbestlik kanununu yazan elin
Uzatılmış "İhtiyatlılık!" diye mi,
"İhtiyatlılık!" — diye mi?!
... Kıtık günlerini kovmuş yurdundan,
Yüz milletli halkın var,
Kızıl bayrağın dibinde, senin isimlendirdiğin.
Halklar var — sen Lenin'in
Yolunu seçip, dönüp dünya kötülüğünü
Serbestlik için eller sıkılmış.
Basiyorum adımlarımı,
Gümüş nakış vurmuş gibi.
Nakışlarda oyuk izler —
Kahraman oğlanların atları,
Safların önünde göğsünü gerip durmuş.
ONLAR — EBEDİ YILDIZLAR!
İnkılapçı... Komissar... Komünist...
Bugünümüze bizim yollar açmış
Yollarımız ise bizim,
Şehir ile yurdumuz,
Ötelerden gözlüyormuş umudumuz —
Onların hayatı ile bağlanmış,
Onların atlarını almış.

O yiğitler — ebedi olarak daima kalmış!
Kan damar gibi dolambaçlı benim oyunum.
Kan damardan gelmiş bana
Ana yurda özlemim.
... Ben oynuyorum, oynuyorum,
Söylenilen türküler anlatıyor benim inleyişimi —
Sınamamış olsa da zaman beni o günler,
Onlar ile birlikte ben de
Yetmesem de o günlere...

Aziz anam!
Nazlı kızım!
Can kızkardeşim!
Sevgili kadını, ömür yoldaşım!
— İşte, şu sözler ile erenler,
Devirler boyu süren ömürler,
Birinci satırını başlamış,
Kalemünde süt hakkını bağışlamış.

Ben süt hakkıyım, anayım!
Vatanıma sevgi ile yanıyorum!
— Hayt! — deyince,
— Vayt! — diye çıkıp,
Halkının hizmetine belini büken
Erenler — benden, benim belimi kırıp doğmuş!
Kısmetimin kısa gelen nasibi,
Hayatımda çocuk gibi bildiğim sıkıntının
Devrini dağıtan, kovan
Erenler — benden doğmuş!
Er oğlanlar sınanınca —

Zaman beni de sinamış.
Er oğlanlar seçilince —
Zaman beni de seçmiş.
Ana vatan!
Ana toprak!
Ana dil —
Kökleri derin giden ağaçtır!
Tamp-tamp! — diye fasılasız vuran,
Yer yüzünü dönüp duran —
Ana yürektir!
Yüreğimin tamp-tamp! — diyen
Vuruşuna göre oynuyorum.
Kabalay — benim giydiğim,
Lenin'in Dağıstan'a top top gönderdiği
Kumaşın bir eminden.
Ben oynuyorum —
Değerli ana hisleri
Uğurlu al parıltısı
Benim iki omuzunda!
Ben oynuyorum, oynuyorum...
... Adımlarımı atıyorum,
Yürümeyi öğrenen çocuk gibi.
Sadece inanıyorum kendi gücüme
ORAK İLE ÇEKİCİME!

Tefçi! Vur ki, vur ki tefine —
— Tap da, tap, dabur-dubur, dam-dam!
Yeni hayat bulmuş gibi tepinip!
— Çap da çap, dabur-dubur, dam-dam!
Ben oynuyorum, oynuyorum!

Oyunun BÜYÜK ZAHMETİ!

Her ışın kendi canı var.

Her ışın kendi ateşi var.

Çıtırdayıp al alev atıp,

Kıvılcımlarını gül demetleri gibi yığıp,

Yiğitlere veriyoruz!

Bağrılarında büyük zahmetini gösteren

Yıldız olup görüyoruz!

* * *

ALKIŞ DA ALKIŞ! — DİYE

Vurulan avuçları, vurulan elleri,

Parlak hayata açan yolları —

Sedasını, ahengini dinleyip durup,

Adımımı oynaya oynaya basıyorum.

İlk olarak toprağıma salınan sabanın,

Kendi pulluğumun sesine kulak asıyorum.

... Sarığımın kapadığı ellerimi,

Göğü yarıp gün doğmuş gibi açıyorum

Her hangi bir işte de bu ellerden —

Serbestliğin tohumunu saçıyorum!

Eller tutup elleri —

Karası ile akını,

Bir tutup yukarı kaldırmış

ÇEKİÇ İLE ORAĞINI!

* * *

Kabalayım kara günler konup gözlendi.

Benim görmediğim ne kaldı...

KAYIP DÜŞTÜ BAŞIMDAN SARIĞIM

Kapadı aziz yanaklarını

Yiğitlerin merhametli görüşlerini,

Eli için can verenlerin hepsini...

... Eyvahlar varissiz ettiler

Nice, nice mülkleri, yeşillikleri...

Yolmuyorum tövbe saçımı,

Yırtmıyorum yüzümü, ak bağrımı açıp,

Dövmüyorum dizlerimi bağlamıyorum —

ÖLÜMÜN OYUNUNU BİLMİYORUM!

Ağlayışımı — yasımı boğup kara yılan gibi,

Eşiğin önüne bastırırım, günerim,

İlli-insan şüphesini bilse, görürüm!

Nağmelerimi — eylerim sazlık balçığı gibi,

Sıvarım çala çala.

Yüz yarılıp gitse de

Düşmanların fikri bugün düz çıkmaz —

Çul vermez gönlüm, halim!

... İki gözümde benim katılaşıp kalmış

İki savaşı —

İki sönmeyen ateşi,

Yer yüzünde ölüm saçan silahı

Yere dönmeyen tavus kuşunu...

Yangınları geçmeye zorlayan rüzgarlar yayan kıvılcımlarını,

Uçurup serpen dünyaya

Karıştırıp onun kıvılcımlarını şimdi de

Her birini yer yüzünün

Üzerine yağdırır.

BEN ANAYIM!

Ana vatanına inanmayanı —

Ben bulmamışım arka verecek!

Ana yurdunun ahına ilaç olmayı bilmeyen —

Benim mememi emmeyen!

Ana toprağının sesine seslenmeyen —

Benim göbek bağından kesilmeyen!

Gence ağır karın sancısı gibi —

Dünya kötülüğünü isteyenler yakmak için —

Benim karnımda yatmayan!

HAYATIN ANASIYIM —

Yaşar köklerim benim kurumamış, kurutmamış!

✱ ✱ ✱

Tefçi, deyneklerinin

Tefe vuruşunu durduri!

Benim gibi, ayaklarını

Yere dayayıp dur.

Başıyor resmi geçit.

Dünyaya göstertip —

Üstünlüğün resmi geçidi!

Bu resmi geçide —yer mevkiden.

Her adamın bağrında bir

"Sovyet Adamı" denen, üst ada madalya...

Dizlerimden çöküyorum, yeri öpüyorum,

Bütün sesler az zamanda sönünüz!

Sessizliğe dönünüz!

... Kabirlerde kazılmadı çoklara,

Mezar taşı çakılmadı.

Atları da yazılmadı çoğunun,

Mezar taşları dizilmedi.

Kolbaşı sevk edilmedi çokları,

Gözleri de kapanmadı.

Düştüğü yeri de bulunmadı, bulunmadı.

ANA TOPRAĞI İÇİN CAN VERENLER SESLENİYORLAR:

— Çarkı dönüyor asrın,
Biz — yıllarca, günlerce
Birden bire kuvvetlice bağlanıyoruz
Bu gününe bizim neslin.
Biz birden bire rağbet ediyoruz
Bu gününde bizim neslin.
Çember gibi dönen dünyadan
Çember koşturuyor çocuklar.
Taneler dağıtıp avuçlarından,
Gençler güvercin besliyorlar.
Onlar bir çok oyuna başlamış,
Kendileri bilmiyor, hayatı ne kadar seviyorlar!
Bu sevgi gölgeli hayata
Acımadık aziz canımıza.
Bu sevgi — sindirmiş başa
Akmamış toprağa kanımız.
Bizim hayatımız sönmemiş,
Bizim büyük umutlarımız dönmemiş,
Biz ölmemişiz, ölmemiş!
Her ilkbaharda salınan pulluklarda —
Biz diriliyoruz!
Kazanın her kaynayışında,
Buğday başak verişinde —
Biz diriliyoruz!
Ananın pişirdiği aştan,
Aş parçası tutan gençte —
Biz diriliyoruz!
Atlarımızdan inip acıyıp yürüyoruz,
Her doğan masum çocuk ile —
Biz diriliyoruz!

Duyguyuz — her his bulana,
Ebedi biz yaşıyoruz, biliyoruz,
Her duyguya düştükçe —
BİZ DİRİLİYORUZ!

* * *

Başımdaki sarığım
Yayılıp kapamış dünya kötülüğünü.
Uçan halı gibi o
Gökte sarkıp, yol alıp
Yer yüzünü dönüp çıkmış.
Gök yolunda çok şeylere duçar olmuş,
Yer yüzünde çok şeylere yorulmuş.
Suda da, ateşte de sarığım benim sahiciymiş.
Bugün — bunda ise,
Onda — yarın,
Her şey tekrarlanıyor.
Sıkılanlar var — yunruk olup,
Tokmak olup, top olup,
Yaylarda ok olup.
Güneş görüyor — bu büyük yerde
Zülmü gitmiyor yok olup,
Güneş görüyor, ben de görüyorum,
Kabalayımın kanatlarını, çağların defterleri gibi
Açıp giriyorum:
Bir kanadında — hayat!
Birisinde de ölüm!
Umutların askeri —
Umutsuz kara günlerin
Oh, ne gülleley, alleley, ne gülleley!
BEN HAYATIN OYUNUNU —
ÖĞRENMİŞİM BAŞTAN BERİ.

BEN HAYATIN OYUNUNU —
OYNUYORUM ÇOCUKLUĞUMDAN BERİ!

Sarığında çiçek açan al güller,
Uçurumların, kuş yuvalı kayalarını
Zenginler-beyler yenmemiş, hakim olmamış,
Tepesinde Targu dağımın oynuyorum.
Yüz milletli yer yüzünde,
Yüzlerinde — yüzbinleri ruhlandıran merhamet,
Sözlerinde — yüzbinleri acındıran yetenek —
Kumuk halkım var benim
Köyler ile köylükte,
Dostlara açık avuçları,
Bütün milletler ile birlikte
Tarihleri, geçmişlerinde sayılmış,
Tarihlerde şafak sınanmış.
Adam denen adına sadık kalmış!!
Ben oynuyorum bütün yolların başında,
Yüreklere sevgisinden baş almış,
Yüreklere sevgilisinden başlanmış
Oyunun al kabalayı.
Oyunun al sarığı.
Oyunun kızıl HÜRRİYETİ!
Bu oyun — halkımın bana
Asıl hediyesi!

DÜNYA KÖTÜ!

Bu oyun — ne ise de oyun değil!
Bu oyunu öğrenme
Düştü bana kaç gün, kaç ay.
Bu gün ben —

Oynamasam yaraşmaz!

Bu günü ben kaç yıl gözledim.

Bu güne ulaşınca hayat

Benim her adımım nasıl doğrulandı.

Oynuyorum — oyunun sürekli sesi,

Oyunun sürekli hissi!

Sarığım — al,

Al — kabalay.

Bugün ben oynamasam yaraşmaz!

Ben hayata — uğurlu basıyorum,

Merhamete — sığınacağım.

Koyun sevgi ateşini söndürme.

Yüksek ANA hislerini — döndürme.

Dostlara — dost köprüyüm, şehre yolum,

Uzatılan eli — acıyıp alan elim.

Yabancılarla — sınır izim.

Ben —SOVİYET KIZIM

Ben oynuyorum, oynuyorum!

İ S İ M

BASİT İSİMLER

Yapım eki almamış, kendinden daha küçük parçalara anlamlı bir şekilde bölüne-
meyen isimlere basit isimler denir.

gün (2-7)	terek (2-12)	gök (5-16)
ana (36-13)	av (47-4)	bay (57-9)
kara (39-3)	köl (63-14)	yıl (75-2)

TÜREMİŞ İSİMLER

İsim ve fiil, kök ile gövdelerine yapım eki alarak yeni isimler oluşturuyorsa,
bu tür isimlere türemiş isimler denir. İki çeşit isim yapma eki vardır.

- 1 - İsimden isim yapma ekleri
- 2 - Fiilden isim yapma ekleri

İSİMDEN İSİM YAPMA EKLERİ

- 1 -) -lık, -lik, -lük, -lük

Bu ek, eklendiği kelimelerin kalınlık incelik uyumuna uymaktadır. Düzlük yuvar-
laklık uyumuna genelde uymakla beraber "v" ünsüzünden sonra geldiği durumlarda uy-
mamakta ve ek "-lük, -lük" şeklini almaktadır (arivlükñü; 2-23), (sañıravlık; 9-27).
Metinde tek bir yerde geçerek istisna bir yapı oluşturan ek "-lı" ekidir. Son ünsü-
zli düğen -lık eki (canbazarlıñı; 6-2) örneğinde "-lı" şekline girmiştir. İki ünlü
arasında kalan "k,ğ" ünsüzü yumuşayarak "g,ğ" şekline girer (tazalığın; 55-6).

tilsizlikge (1-20)	yaşlıkñı (6-12)	sokurlukğa (1-21)
essizlikge (1-20)	rahatlık (8-22)	üstünlük (44-14)
hissizlikge (1-21)	yalançalışlık (57-7)	saburluknu (6-29)
kıtlık (2-2)	esdelikni (12-14)	muñluk (18-8)
salkınlıkñı (2-13)	biyiklik (63-1)	korkunçsuzluk (66-16)
paşmanlık (4-2)	çabanlık (55-5)	otluk (47-5)

rahatlık (8-22)	túzsúzlúknú (66-25)	kuyumurluğun (8-4)
batmaklık (61-5)	kulluğuna (70-22)	çuvluğun (20-10)
teklik (24-23)	karalığı (43-17)	tatliligiñ (27-18)

2 -) -lı, -li, -lu, -lú

Bu ek, eklendiği kelimelerin kalınlık incelik uyumuna uymaktadır. Kökten doğan uyumsuzluklarda son ünsüze uyar (yúlduzlu; 39-16). Düzlük yuvarlaklık uyumuna uymakla beraber "v" ünsüzünden sonra geldiği durumlarda uymamakta ve ek "-lu, -lú" şeklini almaktadır.

yavlu (8-8)	sarnavlu (13-22)	ayavlu (26-5)
Diğer örnekler:		
añlı (2-23)	yalınlı (28-1)	ahlı (30-28)
sıralı (5-28)	aylı (39-16)	tumanlı (49-22)
tegenekli (57-29)	renkli (8-28)	milletli (77-7)
belgili (16-20)	nasipli (20-13)	mekenli (54-16)
gózlu (55-6)	túrlú (8-9)	tóşlu (55-7)
öñlü (41-17)	yúzlú (41-17)	gúllú (27-28)
uçlu (10-22)	umutlu (53-26)	borçlu (68-11)

3 -) -çı, -çi, -çu, -çú

Bu ek, eklendiği kelimelerin kalınlık incelik uyumuna uymaktadır. Kökten doğan uyumsuzluklarda son ünlüye uyar: gózbavçular (2-20), pehlivançıday (56-20). Düzlük yuvarlaklık uyumuna uymakla beraber "v" ünsüzünden sonra geldiği durumlarda uymamakta ve ek "-çu, -çú" şeklini almaktadır.

gózbavçular (2-20)	avçular (35-17)	ayırırçı (25-1)
Diğer örnekler:		
gózetçini (7-14)	kúsmençi (20-1)	tepçimdir (54-6)
argancını (39-4)	bayrakçısı (65-8)	yakçısı (67-3)
eneçi (44-4)	elçisi (59-22)	

4 -) -sız, -siz, -suz, -süz

Bu ek, eklendiği kelimelerin kalınlık incelik uyumuna uymaktadır. Kökten doğan uyumsuzluklarda son ünlüye uyar: iznusz (27-8), varissiz (73-2). Düzlük yuvarlaklık uyumuna uymakla beraber "v" ünsüzünden sonra geldiği durumlarda uymamakta ve ek "-suz, -süz" şeklini almaktadır:

toktavusz (8-29)

tayavusz (57-3)

ayavusz (57-4)

Diğer örnekler:

tilsizlikge (1-20)

essizlikge (1-20)

hissizlikge (1-21)

sessizmen (8-30)

bizsiz (60-21)

tengsizlikni (66-25)

baķasız (18-7)

hayasız (21-9)

artsız (23-4)

cavapsız (28-14)

alsız (23-4)

harsız (35-6)

gözsüz (4-10)

sozsuzmen (8-30)

tüpsüz (57-5)

köksüz (59-31)

öksüzlük (58-19)

tüzsüzlükni (66-25)

korkunçsuzluk (66-16)

5 -) -ça, -çe

Bu ek, eşitlik hali ekinin kalıplaşması sonucu yapım eki fonksiyonuna geçmiştir. Kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumuna uymaktadır.

birçe (4-17)

aķçalağa (58-24)

başgaça (17-4)

6 -) -de

Bu ek, buluma hali ekinin kalıplaşması sonucu yapım eki fonksiyonuna geçmiştir. Kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumuna uymaktadır.

esdelikni (12-14)

7 -) -den

Bu ek, çıkma hali ekinin kalıplaşması sonucu yapım eki fonksiyonuna geçmiştir. Kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumuna uymaktadır.

birden (5-15)

tezden (8-19), (66-20)

8 -) -ay -ev

Bu ek, sayılara gelerek beraberlik ifade eder. Kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumuna uymaktadır.

birevge (14-15)

birevler (73-24)

9 -) -nçı, -nçi

Bu ek sayılardan sonra gelerek, sayı sırasını belirtir.

birinçi (16-22), (71-23)

10 -) -ken

yelkenleriñ (1-26)

yelkendeney (65-17)

11 -) -ıl, -il

Ses taklidi kelimelerden sonra gelerek isim yapar. Kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumuna uymaktadır.

yelpillet (1-26)

yelpiller (27-14)

yelpilley (64-6)

tırpillay (45-9)

lansıllav (2-22)

12 -) -ıl

Bu ek benzerlik ifade eder. Renk isimleri yapar.

yaşıl (7-4), (59-8)

kızıl (64-9)

13 -) -ga, -ge

Bu ek kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumuna uymaktadır. Bu ekin sert sessiz harfli şekilleri olmadığı için sessiz harflerin benzeşmesi kuralına uymuyor: başga (48-23), başgaça (17-4).

Diğer örnekler:

özge (1-4)

birge (70-8)

14 -) -k

yimik (4-3)

yayağbaşı (74-25)

ortaklık (24-27)

topuğa (25-8)

15 -) -ek, -ak

Bu ek kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumuna uymaktadır.

yolağın (42-19)

dógerek (55-10)

tegenekli (57-29)

özegiñni (54-4)

özegin (17-27)

15 -) -lap

Metinde tek bir örneğine rastlanmıştır.

başlapğı (70-16)

16 -) -ç

Metinde sadece iki örneğine rastlanmıştır.

tuñuşum (11-24)

baylavuş (24-26)

17 -) -an, -en

Kalıplaşmış bir çokluk ekidir. Çokluk fonksiyonunu kaybetmiştir. Kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumuna uymaktadır.

erenler (70-27), (64-24) ulanlanı (69-21)

18 -) -gaç

Metinde yalnızca bir yerde geçmektedir.

yalangaçlık (57-7)

19 -) -daş

Kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumuna uyan bir ektir.

yóldaş (65-27)

yóldaşım (70-13)

kızardaşım (70-12)

20 -) -rek

Metinde tek bir yerde geçen bir ektir.

giççirek (36-20)

21 -) -er

Metinde tek bir yerde geçmektedir.

birerletip (33-18)

22 -) -lak

Ekin son ünsüzü iki ünlü arasında kalınca yumuşayıp "ğ" şekline girer. Metinde tek bir yerde geçmektedir.

avlağın (40-9)

23 -) -çik

Ekin ünsüzü iki ünlü arasında kalınca yumuşayıp "ğ" şekline girer. Metinde tek bir kelime de geçmektedir.

dógerçigi (56-19), (73-1)

tagımçaklar (21-27)

FIİLDEN İSİM YAPMA EKLERİ

1 -) -v

Kelimeye, kelimenin son sesi ünlü ise "v" şeklinde bağlanmaktadır. Kelimenin son sesi ünsüzse kelimedeki ünlü dizimine göre önüne "ı, i, u, ü" ünlülerinden birini alır. Kalınlık incelik uyumunu bozmamakta yalnız düzlük yuvarlaklık uyumunu kendinden sonraki ünlüleri yuvarlaklaştırarak bozmaktadır.

Düzlük yuvarlaklık uyumunu bozduğu kelimeler:

kalkıvunda (2-10)	sarkıvunda (2-13)	çertivünde (2-15)
yanıvnu (5-27)	karavuday (6-2)	yaşavunnu (6-24)
gezivún (7-13)	añlavun (9-3)	ircayıvun (9-15)
ayırıvçu (25-1)	biyivún (46-4)	sınavçuday (49-18)

Düzlük yuvarlaklık uyumunu bozmadığı kelimeler:

lansıllav (2-22)	sıyuvnú (2-24)	korkuvuñ (40-21)
yallav (11-10)	getivge (18-23)	qaytiv (18-23)
gózlev (20-14)	qakıriv (23-5)	yóluğuvlardan (23-25)
yazıvlarınday (55-13)	oyúv (69-19)	

2 -) -ma, -me

Bu ek, kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumuna uymaktadır. Bazen kalıplaşarak kalıcı isimler oluşturur; çakma taşlar (53-9), basma (40-26). Bazen de yönelme hali ekinin görevini üzerine çeker ve bu eki üzerine almadan onun anlamını da üzerinde taşır; söndürme (25-23), burulma (34-25), aşama (37-5)

tiñlama (9-2), añlama (9-3).

güllemege (6-20)	tapşurmağa (7-13)	hapmağa (9-16)
yetişme (11-9)	süzmege (56-3)	yüzmege (56-2)
uzatmağa (56-6)	biyimege (53-11)	bolmağa (60-22)

3 -)

Bu ek metinde bir kaç yerde geçmektedir.

tinış (6-5)	bürüş (9-17)	tanış (66-14)	terbenişi (16-20)
-------------	--------------	---------------	-------------------

4 -) -k

Bu ek, fiillere fiillerin son sesi ünlü ise yalın olarak, son sesi ünsüz ise "ı, i, u, ü" ünlülerinden birini fiildeki diğer ünlülere uygun olarak alır. Bu şekilde kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumlarını bozucu bir etki yapmaz. Bu ek iki ünlü arasında kaldığı zaman yumuşayarak "g" veya "ğ" şekline girer; buyruğun (6-29), kışırığıday (18-10).

yarık (5-22)	buyukgan (5-31)	yuguruk (7-25)
kirpik (9-9)	artiklik (24-16)	butaklar (10-26)
yiraklağa (11-9)	biyik (21-14)	tayak (54-7)
kazık (74-22)	yumuruklanı (61-23)	

5 -) -ak

Bu ek metinde birkaç yerde geçmektedir. Bunlar da genelde kalıcı isim yapar.

bıçaklay (30-13)	çatak (14-11)	kuçak (66-7)
------------------	---------------	--------------

6 -) -kın, -kin, -kın, -kun

Bu ek, kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumuna uymaktadır; fakat sert ünsüzlerden sonra ğ'li şekilleri gelerek ünsüz benzeşmesini bozmaktadırlar.

salkınında (11-10)	taşkınlarında (14-7)	uçgun (5-12)
--------------------	----------------------	--------------

7 -) (-n-)-ç

Bu ek metinde sadece bir kaç yerde geçmektedir.

hökünçleni (6-22)	korkunçsuzluk (66-16)	suyunç (12-9), (64-4)
aylanç (70-2)	kılıç (57-2)	

8 -) -gıç, -giç, -kıç, -kiç

Bu ek metinde sadece bir kaç yerde geçmektedir.

açgıç (11-22)	yarkıç (12-16)	batgıç (24-17), (62-6)
---------------	----------------	------------------------

9 -) -m

Bu ek, fiillerin son sesi ünlü ise fiillere yalın olarak bağlanır. Fiillerin son sesi ünsüz ise uygun olan yardımcı ünlüyü alarak kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumunu bozamaz. Genelde kalıcı isim yapar.

ağımlar (13-18), (68-16)	baylamlarday (72-5)	uçurum (47-14)
suyumlu (70-13)	kalkımnı (53-29)	tuvumundan (11-29)

10 -) -t

Bu ek sadece bir yerde geçmektedir.

unut (14-11), (53-26)

11 -) -ı, -i, -u, -ü

Bu ek, fiili isim yaparken fiile uygun olanı geldiği için kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumunu bozmamaktadır. Metinde sadece iki kelimede geçmektedir.

ayrıça (33-7)

ölü (47-15), (49-9)

12 -) -r

Bu ek metinde tekbir yerde geçmektedir.

çatırday (40-7)

13 -) -mak, -mek

Bu ek, kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumuna uymaktadır. Metinde üç kelimede geçmektedir.

ilmek (42-9)

batmaklıkday (61-5)

örmekçeli (18-20)

14 -) -maç

Metinde tek bir kelimede geçmektedir.

kısmaçlar (44-6)

15 -) -çek

Bu ek metinde tek bir yerde geçmektedir. Ekteki "k" ünsüzü iki ünlü arasında kalınca yunuşayarak "g" şekline döner.

emçegimni (73-30)

16 -) -men

Bu ek metinde tek bir yerde geçmektedir.

tirmen (53-22)

17 -) -çan

Bu ek metinde tek bir yerde geçmektedir.

uyalçan (64-19)

İSİM ÇEKİM EKLERİ

1 -) ÇOKLUK EKİ

Kumuk Türkçesi'nde çokluk ekleri -lar, -ler şeklindedir. Bu ek ilgi hali eki, yükleme hali eki ve yönelme hali eki dışındaki isim çekim eklerini üzerine aldı -ğında hiç bir değişikliğe uğramaz.

Sonrasına çekim eki almadan:

tiller (1-19)	gözbavçular (2-20)	gözler (4-13)
tavuşlar (8-28)	tişler (9-16)	tallar (10-25)
butaklar (10-26)	günler (11-10)	ağımlar (13-18)
suvlar (14-6)	maçamlar (16-25)	sözler (23-20)
olar (69-23)	kısmaçlar (44-6)	özenler (55-28)

Sonrasına iyelik eki alarak:

başları (1-6)	gözleriñni (2-20)	kılların (7-5)
oyunların (8-1)	kirpikleri (9-9)	günleri (14-24)
yapırağların (10-28)	geçeklerin (19-3)	gözlerime (23-3)

Sonrasında çıkma hali eki alarak:

otlardan (7-30)	ülkülerden (7-30)	tükenlerden (21-23)
sokmaçlardan (8-13)	yapıraçlardan (8-12)	

Sonrasında eşitlik hali eki alarak:

yóllarday (11-13)	ķarmaçlarday (39-6)	çıkılarday (46-12)
-------------------	---------------------	--------------------

Sonrasında soru eki alarak:

bórüler mi? (31-29)	çağanlar mı? (31-29)
---------------------	----------------------

Çokluk eki; ilgi hali eki, yükleme hali eki ve yönelme hali ekinden önce gelirse "r" ünsüzü düşer ve ek "-la, -le" şekline girer.

Sonrasına ilgi hali eki alarak:

terekleni (10-24)	turnalanı (10-30)	ķuşlanı (58-28)
ulanlanı (69-21)	yaşlanı (8-1)	

Sonrasına yükleme hali eki alarak:

yóllanı (4-17)

Sonrasına yönelme hali eki alarak:

olağa (1-8)	ķartlağa (8-24)	özlege (55-21)
turnalağa (10-27),	muratlağa (58-7)	günlege (62-11)

2 -) İYELİK EKLERİ

Teklik 1. Şahıs : Kumuk Türkçesi'nde teklik birinci şahıs eki -m'dir. Bu ek ünsüzle biten bir isme eklenirken "ı, i, u, ü" yardımcı ünlülerinden uygun olanını önüne alır. Bu şekilde kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumunu bozmaz. Yalnız bu yardımcı ünlülerin önündeki ünsüz ses "v" ise iyelik eki önüne "u" veya "ü" yardımcı ünlüsünü alır ve düzlük yuvarlaklık uyumunu bozar:

yaşavumnu (6-24)	karavum (9-1)	añlavum (9-3)
------------------	---------------	---------------

Diğer örnekler:

süygemim (4-7)	kollarım (57-26)	günüm (6-10)
gönülüm (6-21)	sahatım (7-3)	kulağım (9-2)
ayağımın (9-8)	gözümnü (9-9)	özümnü (9-10)
kanım (9-11)	yüzüm (9-19)	gözlerim (11-15)
yüregimni (11-20)	yurtumnu (36-12)	umutumnu (17-19)
aytmagımın (28-21)	amalım (30-3)	aylanamda (31-9)
halkımın (53-30)	belime (25-9)	inbaşlarım (31-24)
topurağım (33-28)	emçegimni (73-30)	tastarım (78-7)

Teklik 2. Şahıs : Teklik ikinci şahıs iyelik eki -ñ'dir. Bu ek ünsüzle biten bir isme eklenirken "ı, i, u, ü" yardımcı ünlülerinden uygun olanını önüne alır. Bu şekilde kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumunu bozmaz.

tavlarıñnı (1-6)	vatanıñman (1-12)	yelkenleriñ (1-26)
inbaşıñdan (1-27)	yüregiñ (2-1)	anañ (2-17)
gözleriñni (2-20)	barmagiñnı (2-21)	esiñe (4-1)
geçeñ (11-16)	kaşlarıñnı (20-14)	özüñe (24-14)
sözleriñde (24-9)	uvuğuñ (25-25)	erinleriñ (28-7)
kelpetiñ (66-14)	betiñ (66-17)	saklığıñ (40-24)

Teklik 3. Şahıs : Kumuk Türkçesi'nde teklik üçüncü şahıs iyelik eki -ı, -i, -u, -ü, -sı, -si, -su, -sü'dür. Kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumuna genelde uymakla beraber son sesi ünsüz olan isimlere eklenen -ı, -i eki "v" ünsüzünden sonra geliyorsa -u, -ü şekline girerek düzlük yuvarlaklık uyumunu bozmaktadır. Bazen iyelik eki kullanılmadan isim tamlaması yapılmaktadır.

tut terekdir (11-12)

alma terekni (22-13)

Düzlük yuvarlaklık uyumunu bozan örnekler:

kalkıvunda (2-10)

sarkıvunda (2-13)

çertivünde (2-15)

batıvun (46-28)

Düzlük yuvarlaklık uyumunu bozmayan örnekler:

sesin (2-23)

hisin (2-24)

içinde (5-17)

kisesine (26-9)

ma'nası (16-26)

balasın (35-16)

birisinde (76-25)

bayrakçısı (65-8)

gölentkisi (67-22)

şavlasın (56-7)

karasından (61-22)

arasından (61-23)

kabuzğanına (5-10)

atına (4-22)

yalını (5-27)

artından (10-24)

açığı (11-22)

butağı (21-10)

günün (6-12)

yüzün (8-18)

yolum (6-24)

uğunu (17-19)

sıyúnğun (46-12)

Çokluk 1. Şahıs: Kumuk Türkçesi'nde çokluk birinci şahıs iyelik eki -biz, -bız, -büz'dür. Bir isme eklenirken bu eklerden uygun olanını alır. Bu şekilde kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumunu bozmaz.

arabızda (15-1)

yaşlarıbız (16-17)

arbabızğa (22-27)

duabız (23-27)

kanıbız (75-16)

kollarıbız (66-3)

karavlarıbız (23-29)

cevabıbız (68-10)

oramlarıbız (66-5)

elibizge (68-27)

atlarıbız (75-28)

yollarıbız (69-26)

sıyuvúbız (23-28)

bugúnúbızge (69-25)

yúrtubuz (69-27)

unutubuz (69-28)

yaşavubuz (75-17)

Çokluk 2. Şahıs: Kumuk Türkçesi'nde çokluk ikinci şahıs iyelik eki -gız, -gız'dır. Metinde tek bir örneğine rastlanmıştır.

atıgız (65-27)

Çokluk 3. Şahıs: Kumuk Türkçesi'nde çokluk üçüncü şahıs iyelik ekleri -ları, -leri'dir. İsimler sonlarına bunlardan uygun olanını alarak kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumunu bozmazlar.

yaşlanı oyúnların (8-1)

kúlkülerin (8-2)

haşıqlanı hislerin (8-3)

3 -) HAL

İsimlerin diğer kelimelerle münasebetlerinde bulunduğu duruma hal denir. Bu hal durumları bazen ekli bazen eksiz olur.

a-) Yalın Hal: İsimlerin başka hiç bir unsura bağlı olmayan teklik, çokluk ve iyelikli şekilleridir.

şıplık (1-4)	deñiz (1-23)	dert (23-13)
sózler (23-20)	aralıklar (23-16)	belgiler (24-1)
duabız (23-27)	arabız (15-25)	súygenim (4-7)

b-) İlgi Hali: Kumuk Türkçesi'nde ilgi hali eki -nı, -ni, -nu, -nú'dür. İsim, sonuna bu eklerden uygun olanını alarak düzlük yuvarlaklık ve kalınlık incelik uyumuna uymaktadır. Yalnız "v" ünsüzünden sonra geldiği durumlarda ekin ünlüsü yuvarlaklaşarak düzlük yuvarlaklık uyumunu bozmaktadır : yanıvnu yalını (5-27). İlgi hali eki şahıs zamirleri ve bazı isimlerden sonra -ın, -in, -un, -ún şeklinde görülebilir : kógún, yerin, deñizin va bizin (68-2,3)

taşgının ağımını (47-17)	sizin (68-11)	bizin naslunu (75-4)
--------------------------	---------------	----------------------

Diğer örnekler:

şıplıkını iklığıman (1-2)	tavlarıñnı başları (1-6)
seni vataniñman (1-12)	yúvuğın meni (33-29)
terekleni artından (10-24)	yaşlıkını bir günün (6-12)
pısnı kalkıvında (2-10)	yaşavınnı yolun (6-24)

c-) Yükleme Hali: Kumuk Türkçesi'nde yükleme hali eki -nı, -ni, -nu, -nú şeklinde görülmektedir. Yükleme hali eki iyelik üçüncü teklik şahıs ekinden sonra geliyorsa -n şeklinde görülür. Birinci ve ikinci teklik şahıs zamiri ve bu zamirler gibi son sesi "n" olan kelimelerden sonra bu ek -ı ve -i şeklinde görülür. Bu hal teklik ikinci şahıs iyelik ekinden sonra eksiz olarak ifade edilebilmektedir, bu durumda iken -nı yükleme hali eki ile de ifade edilebilir.

İkinci teklik şahıs iyelik ekinden sonra :

Ekli olarak;

gózleriñni (2-20)

Eksiz olarak,

yelkenleriñ (1-26)	koluñ (4-27)	kanatlarıñ (55-4)
--------------------	--------------	-------------------

Son sesi "n" olan isimlerden sonra:

meni (2-11)	seni (11-8)	zamanı (14-23)
-------------	-------------	----------------

Üçüncü teklik şahıs iyelik ekinde sonra:

sesin (2-23)	kolum (26-9)	yolum (6-24)
günüm (6-12)	buyruğum (6-29)	kolların (7-5)
gezivüm (7-13)	kamalın (53-2)	otum (36-22)
yapırağların (10-28)	sırların (67-27)	oyunların (8-1)

Diğer isimlerde:

yollanı (4-17)	yarıkını (6-9)	kalғанını (47-2)
elini (73-29)	gözetçini (7-14)	sóznú (25-3)

8-) Yönelme Hali: Kumuk Türkçesi'nde yönelme hali eki -ğa, -ge şeklindedir. -ka, -ke şekli olmadığı için sessiz benzeşmesi kuralını bozmaktadır. Yönelme hali eki iyelik eklerinden sonra -a, -e şeklinde görülmektedir. Mastar eki olan -ma'dan sonra eksiz olarak kullanılabilmektedir. Mastar eki olmaksızın eksiz olarak da kullanıldığı görülmektedir. Çokluk ekinde sonra kullanıldığı durumlarda çokluk ekinin son ünsüzü olan "r" sesini düşürmektedir.

Eksiz şekiller :

sapar çıkdım (15-7)

Mastar ekinde sonra;

tıñlama (9-2)	añlama (9-3)	sóndúrme (25-23)
burulma (34-25)	aşama (37-5)	

Iyelik ekinde sonra geldiği şekiller :

ıqlıǵına (1-18)	esiñe (4-1)	aldına (4-9)
kulluǵına (60-18)	anaña (11-27)	yaşına (13-22)
balama (13-21)	hisime (19-18)	gózlerime (23-1)
suygenime (33-15)	anama (30-23)	boynuna (61-9)

Üçüncü teklik şahıs iyelik eklerinden sonra geldiği durumlarda yönelme hali eki ile iyelik eki arasına "n" yardımcı ünsüzü girer.

kalakayına (7-17)	yerine (30-4)	karalığına (42-13)
maşamına (72-12)	yüzüne (73-19)	atına (4-22)

Diğer isimlerde :

olağa (1- 8)	mağa (4-13)	balahğa (1-15)
sokurluğa (1-21)	yakğa (5-13)	şıplıkğa (7-18)
tunluğa (7-21)	otğa (8-16)	añlamağa (9-10)
opurakğa (21-26)	savgatğa (21-24)	bolmağa (60-22)
ahlúge (4-10)	kókge (5-20)	üyge (5-21)
gişige (7-14)	sizge (9-16)	biyimege (53-27)
çekgenge (57-4)	yúzge (41-11)	belgige (23-7)

Çokluk eklerinden sonra :

kartlağa (8-24)	biyiklege (54-24)	özlege (55-21)
muratlağa (58-7)	yúreklege (58-9)	

d-) Bulunma Hali: Kumuk Türkçesi'nde bulunma hali eki -da, -de şeklindedir. -ta, -te şekilleri olmadığı için ünsüz benzeşmesi kuralını bozmaktadır. Üçüncü teklik şahıs iyelik ekinden sonra geldiği durumlarda iyelik eki ile arasına "n" yardımcı sesini alır.

İyelikten sonra:

içinde (5-17)	kanında (36-8)	sózuñde (66-19)
arkasında (58-28)	birisinde (76-25)	

Ünsüz uyumunu bozan örnekleri:

üstde (2-9)	túpde (8-23)	artda (7-12)
yúrtda (30-27)	umutda (30-28)	kuçakda (37-8)
otda (76-12)		

Diğer örnekler:

çillede (1-29)	gózleriñde (4-2)	yerde (41-7)
yúzúñde (66-18)	alda (5-26)	kalkıvunda (2-10)

e-)Çıkma Hali: Kumuk Türkçesi'nde çıkma hali -dan, -den şeklindedir. -tan, -ten şekilleri olmadığı için ünsüz benzeşmesi kuralını bozmaktadır. Kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumuna uymaktadır. Ek bazen üst üste gelir; birdenden (4-4). Bazen de ikilemelerde ilk kelimenin arkasında kullanılmaz; o bulan (8-27).

Ünsüz benzeşmesini bozduğu şekiller:

kókdén (14-2)

Üçüncü teklik şahıs iyelik ekinden sonra geldiği durumlarda arasına "n" yardımcı ünsüzünü aldığı şekiller:

gözünden (30-7)

Diğer örnekler:

inbaşıñdan (1-27)

kayadan (5-24)

otlardan (7-30)

yapıraqlardan (8-12)

sokmaqlardan (8-13)

şarşavdan (39-26)

tuvumuñdan (11-29)

dünyadan (45-22)

birden (1-14)

menden (48-20)

túkenlerden (21-23)

üyden (6-6)

ariden (30-9)

yerden (17-2)

tezden (21-22)

f-) Vasıta Hali: Kumuk Türkçesinde vasıta hali "bulan" edatı ile karşılanır.

sesi bulan (9-22)

sózüm bulan (15-24)

yez bulan (58-23)

karañılık bulan (32-31)

vahşilik bulan (33-1)

seni bulan (33-22)

yigirma million bulan (59-10)

zar bulan (59-7)

yólu bulan (69-1)

dav ot bulan (36-7)

narısta bulan (75-29)

kanım bulan (33-25)

zarlı oylar bulan (28-19)

ayırırçı soyúz bulan (25-1)

g-) Eşitlik hali: Kumuk Türkçesi'nde eşitlik hali üç ayrı ekle karşılanır.

Bunlar: -ça, -çe; -day, -dey; -lay, -ley ekleridir.

-ça, -çe eki ile yapılmış olan örnekler:

birçe (41-18)

neçe (26-30)

neçese (4-17)

başgaça (17-4)

ayrıça (33-7)

şunça (64-10)

-lay, -ley eki ile yapılmış olan örnekler:

amanatlay (7-19)

ayanlay (54-16)

şulay (61-11)

yaşlay (70-25)

birinçiley (31-22)

-day, -dey eki ile yapılmış olan örnekler:

tepsidey (1-13)

kuşday (5-19)

şarşarday (5-24)

hisdey (5-28)

sesdey (5-31)

karavıday (6-2)

kanatday (7-16)

sepgendey (8-14)

erindey (8-18)

çolpanday (11-29)

yóllarday (11-13)

kóldey (18-7)

ğ-) Yön Eki: Metinde yön eki sadece bir yerde yönelme hali eki ile kalıplaşmış vaziyette bulunmaktadır. Bu ek ~~-(g)~~r şeklindedir.

oğar (4-20), (68-17)

Soru Eki: Kumuk Türkçesi'nde soru eki 'mi, mı' şeklindedir.

... geldi mi? (4-9)

... bórúler mi? (31-29)

... çağanlar mı? (31-29)

... eşite misen? (32-14), (35-22)

... eşitmey misen (37-1)

... bolğan mı kollar yaşırap (61-28)

... paşmanlığım sebep mi? (69-8)

dep mi? (69-11)

S I F A T

Tek başlarına kullanıldıklarında isim olmalarına rağmen; başka bir ismin önüne geldiklerinde onun vasıflarını belirten, onu vasıflandıran kelimeleri sıfat denir. Sıfatlar kendi aralarında vasıflandırma sıfatları ve belirtme sıfatları olarak ikiye ayrılırlar.

1 -) Vasıflandırma Sıfatları:

ağ kar (1-6)	boş tepsidey (1-13)	añlı sesin (2-23)
ağır tınış (6-5)	kızıl yarkığı (12-16)	oñ kolıñ (4-19)
yapyaşıl yapırakday (20-22)	ağ tóşlıú gók kuvlar (55-7)	
turna gózlú suv (55-6)	al uçgún (5-29)	geñ kópúrú (18-28)
baçasız kól (18-7)	tatlı umutun (17-14)	sari altın (7-7)
bol duşmanıñ (32-18)	altın çabak (39-9)	biyik kók (21-14)
ötgen ömür (18-19)	muñ makam (7-6)	yaşıl ot (7-4)
qara oylar (49-21)	tikmeli tastarım (53-3)	ullu güç (24-29)
deli hisleni (25-19)	bulutlu örüm (26-8)	zor adam (66-21)
ala góztünden (30-7)	ullu vatanım (36-21)	qara çalı (56-12)
assi hislege (50-14)	nazik sesler (48-4)	

2 -) Belirtme Sıfatları:

a-) İşaret Sıfatları: Metinde rastlamış olduğumuz işaret sıfatları o, ol, bu, şu, şo'dur.

o gún (2-7)	o aklık (40-19), (42-27)	o yağında (47-14)
o yağada (56-29)	o kanlı gún (59-1)	o kattıgún (59-2)
o gúnlege (70-9)	o adam (63-8)	
ol búrlenegenni (19-4)	ol túrlenegenni (19-8)	ol bavnu (7-15)
ol igitler (70-1)	ol tahtlılar (60-19)	ol yól (56-27)
bu gúnúne (75-4)	bu ne kan avlak (31-11)	bu sózler (36-14)
bu parad (74-15)	bu yağada (56-28)	bu gúnge (48-26)
şo ağ kağıznı (26-22)	şo eki inbaşımday (13-15)	şo yerde (19-22)
şo yaşavnu (61-12)	şo sayalı túsım (64-29)	şo yólga (15-6)
şo avlakga (50-18)	şo dañılga (50-19)	şo zaman (60-14)
şu giççirek topurak (36-20)	şu sózler (70-14)	şo múnlet (14-5)

b-) Sayı Sıfatları: Metinde sadece asıl sayı sıfatları ve sıra sayı sıfatları geçmektedir.

Asıl Sayı Sıfatları:

bir abat (15-1) bir qarış (15-18) eki qol (4-15)
eki gözsz davdan (4-10) eki inbaşımday (13-15) eki kolun (26-9)
Yüz miñ yırlı his (39-8) yüz miñ sırlı ses (39-7) yüz miñ ok (12-27)
yüz túrlú tús (42-2)

Sıra Sayı Sıfatları: -(i)nçi ekinin sayılara getirilmesi ile yapılır.

birinçi kıçırığı (44-1) birinçi alağan abatımını (53-25)
birinçi otun (60-9)

Sayı anlamı taşımamakla beraber derecelendirme manası taşıyan başlapğı "ilk, birinci"(70-16) kelimesini de sıra sayı sıfatlarına dahil edebiliriz.

c-) Soru Sıfatları: Metinde geçen soru sıfatları ne, neçe, neçik, qaysı neçese'dir.

ne zaman (35-3), (37-3) ne yerge (12-20)
neçe túrlú qaravların (8-9) neçe túrlú gözleni (8-10)
neçe yıl, neçe gún, neçe ay (17-5) neçe oçaqnı (36-23)
neçik hisli (43-25) neçik sesli (44-23) neçik kıızıl kúlkúsú
(64-11)
neçese gun (77-28)

d-) Belirsizlik sıfatları: Metinde geçen belirsizlik sıfatları har, özge, har bir qaysı, túrlú, bir, kóp, bar, barı'dır.

har tamğa (5-29) har gúnım (7-2) har sahatım (7-3)
har mihletin (12-3) har sózünde (12-7) har satırda (12-13)
har oçağa (28-23) har búrtúgım (33-19) har abatımını (49-15)
har açılğan gülge (49-24) har minmarğa (54-25) har taşı (62-9)
har yañı tuvğan (61-13) har batğıcnı (62-6) har adamğa (63-17)
har aylanamnı (64-2)
kóp geçeler (26-19) kóp günler (26-20) kóp zatlağa (76-10)
kóp zatnı (33-23)

bar elde (19-20) bar zatnı (17-15) bar milletler (77-13)
bar yaknı (59-6)
barı renkler (61-8) barı yóllanı (77-17) barı zat (71-23)
barı sesler (74-19)
bir mizan (13-13) bir tereze (13-14) bir zat (21-2)
bir kart (39-15) bir ulak (39-14) bir kız (56-11)
bir biyivüm (54-3) bir yólnu (56-24) bir adam (7-12)
túrlú ayak hızlanı (8-6) yüz túrlú tús (42-2)
túrlú renkli tavuşlar (8-28)
har bir kaysı iş (72-18)
özge şıplık (1-4)
yıl sayın (75-2) gün sayın (75-2)

Z A R F

Zarflar önüne geldiği sıfatın, fiilin veya başka bir zarfın anlamını değiştiren kelimelerdir. Metinde yer, hal, zaman, soru ve azlık çokluk zarfları geçmektedir.

Yer Zarfları:

beri (26-3)

arı beri (8-27)

Zaman Zarfları:

birden (1-14), (5-15)

birdenden (4-4)

bugün (4-22), (21-25)

hamanğı (16-26)

hali (17-7), (22-23)

kıyın (25-2)

keten (27-22)

tezden (21-22), (24-14)

tañala (76-14)

soñ (14-26), (48-17)

birden bir (75-3)

enni (15-12), (20-6)

Hal Zarfları:

şulay (10-17), (61-11)

şolay (57-11), (61-14)

yahşı (28-20)

birçe (46-16)

bek (53-2)

ariv (54-26)

bir bir (56-21)

şunça (64-10)

Azlık Çokluk Zarfları:

biraz (9-12)

iñ (15-3), (17-1)

az (74-19)

Soru Zarfları:

neçik sýyeler (75-12)

neçik oşay (41-16)

ne karayman (31-18)

Z A M İ R

Zamirler nesnelerin gerçek karşılıkları olmaksızın onları temsil veya işaret etmek suretiyle karşılayan kelimelerdir. Zamirler; şahıs zamirleri, dönüşlülük zamirleri, işaret zamirleri, belirsizlik zamirleri ve soru zamirleri olmak üzere beş gruba ayrılırlar.

1 -) Şahıs Zamirleri:

Yalın Halde

Teklik 1. Şahıs: men

2. Şahıs: sen

3. Şahıs: o

Çokluk 1. Şahıs: biz

2. Şahıs: siz

3. Şahıs: olar

Metinde üçüncü teklik şahıs zamiri "ol" şeklinde de görülmektedir.

İlgi hali eki almış durumda

Teklik 1. Şahıs:meni

2. Şahıs:seni

3. Şahıs:onu

Çokluk 1. Şahıs: bizni

2. Şahıs: sizni

3. Şahıs: olanı

Metinde birinci ve ikinci çokluk şahıs zamirlerinin ilgi hali ile çekimleri "bizni, sizni" şeklindedir. Bu iki şahsın yukarıdaki şekilde çekimine rastlanılmamıştır.

Yükleme hali eki almış durumda

Teklik 1. Şahıs: meni

2. Şahıs: seni

3. Şahıs: onu

Çokluk 1. Şahıs: bizni

2. Şahıs: sizni

3. Şahıs: olanı

Yönelme hali eki almış durumda

Teklik 1. Şahıs: mağa

2. Şahıs: sağa

3. Şahıs: oğar

Çokluk 1. Şahıs: bizge

2. Şahıs: sizge

3. Şahıs: olağa

Metinde üçüncü teklik şahıs zamirinin yönelme hali eki ile çekiminde "ona" şekline; ikinci teklik şahıs zamirinin "sağa" şekline rastlanılmıştır.

Bulunma hali eki almış durumda

Teklik 1. Şahıs: mende

2. Şahıs: sende

3. Şahıs: onda

Çokluk 1. Şahıs: bizde

2. Şahıs: sizde

3. Şahıs: olarda

Uzaklaşma hali eki almış durumda

Teklik 1. Şahıs: menden

2. Şahıs: senden

3. Şahıs: ondan

Çokluk 1. Şahıs: bizden

2. Şahıs: sizden

3. Şahıs: olardan

Metinde geçen örnekler:

Yalın olarak:

men (1-2), (50-20)

sen (19-20), (20-3)

o (54-4)

ol (36-19)

biz (14-16), (16-6)

siz (60-2)

olar (32-3), (32-9), (55-11)

İlgi hali eki alarak:

seni (1-19)

onu (63-9)

bizin (57-21)

sizin (68-11)

olanı (69-29)

meniki (14-5)

Yükleme hali eki alarak:

meni (2-11), (10-6)

onu (21-22)

Yönelme hali eki alarak:

maga (55-11), (1-16)

saga (1-24)

oğar (68-17)

ona (60-14)

bizge (61-19)

sizge (58-20)

sağa (59-15)

Bulunma hali eki alarak:

mendegi (48-22)

onda (50-8), (57-7)

Uzaklaşma hali eki alarak:

menden (2-25)

2 -) İşaret Zamirleri:

Metinde geçen işaret zamirleri çok az olduğu için genelleme yapmak mümkün değildir. Metinde geçen örnekler aşağıdadır:

şonu (58-20)

ol (21-6)

o-budan (8-27)

3 -) Belirsizlik Zamirleri:

kóbú (57-8)

azı (57-9)

barı (21-28)

birleri (50-2)

gónúndegin (12-4)

4 -) Soru Zamirleri:

Metinde sadece kim ve ne soru zamirleri geçmektedir.

kim aytdı? (6-28) ne tışdı? (4-7)

5 -) Dönüşlölük Zamirleri:

Kumuk Türkçesi'nde dönüşlölük zamirleri "öz" kelimesi ile karşılanır. Bu kelimenin iyelikli şekilleri dönüşlölük zamirleri olarak kullanılır.

öz (60-15)	özüm (28-11)	özüne (28-13)
özümnü (28-16)	özümdegi (46-29)	özüne (47-24)
özüdey (55-25)	özler (75-12)	özlege (55-21)

FİİL

BASİT FİİLLER

Yapım eki almamış, kendinden daha küçük parçalara anlamlı bir şekilde bölünemeyen fiillere basit fiil veya fiil kökü denir.

inan (1-3)	yet (1-28)	ğara (23-10)
gir (28-23)	ayt (66-22)	bil (66-24)

TÜREMİŞ FİİLLER

İsim veya fiil, kök ve gövdelerine yapım eki alarak yeni fiiller oluşturuyorsa, bu tür fiillere türemiş fiiller denir. İki çeşit fiil yapma eki vardır.

- 1 - İsimden fiil yapma ekleri
- 2 - Fiilden fiil yapma ekleri

İSİMDEN FİİL YAPMA EKLERİ

1 -) -la-, -le-

Bu ek, eklendiği kelimenin kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumunu bozmamaktadır. Çok yaygın bir ektir. Bazın fiilden fiil yapma eki -n- ve -ğ- ile eklenerek kullanılır. Ek bu şekilde -lan-, -len-/ -lağ-, -leğ- durumunda görülür.

birleşigiz (55-18)	tillendim (14-4)	abatlanma (15-16)
eslendirdi (18-13)	yaralanğan (31-9)	canlardırdı (32-24)
gülelengenmen (59-12)	seslenmegem (74-1)	
taşlasa (1-22)	baylasa (2-20)	taşğınlap (4-6)
yallay (5-23)	gözleygen (7-14)	bağışlama (12-10)
algışlama (12-13)	savğatlağan (9-14)	duvlamaga (1-25)
perdevlep (21-15)	bıçaklay (30-13)	birerletip (33-18)
kóplediler (44-29)	torladılar (59-8)	aralap (32-3)

2 -) -ılla-, -ille-

Bu ek, eklendiği kelimenin kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumunu bozmamaktadır.

lansıllav (2-22)	yelpillet (1-26)	tırpillay (45-9)
kartıllamadım (47-22)	yelpilley (64-6)	

3 -) -r-

göürdü (5-4)

kısgartdı (6-26)

4 -) -ar-

Bu ek, eklendiği kelimenin kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumunu bozmamaktadır. Metinde tek bir örneği geçmektedir.

ağararday (26-18)

5 -) -ay-

Bu ek, eklendiği kelimenin kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumunu bozmamaktadır. Metinde tek bir örneği geçmektedir.

sargaytdı (7-5)

6 -) -g-, -k-

yeligip (4-5)

geçiktim (12-10)

7 -) -ta-

Bu ek, eklendiği kelimenin kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumunu bozmamaktadır.

yantayıp (8-23)

toktavsuz (8-29)

8 -) -a-

aşaylar (10-9)

oynama (11-10)

yaşavnu (12-3)

9 -) -gen-

Metinde tek bir örnek geçmektedir.

sesgendirdi (18-12)

10 -) -l-

tirilter (27-29)

karalğan (42-24)

karaldı (72-23)

FİİLDEN FİİL YAPMA EKLERİ

1 -) -ma-, -me-

Bu ek, sonuna geldiği fiilleri olumsuz anlama sokar.

inanma (1-5)	oynama (11-10)	bağışlama (12-10)
algışlama (12-13)	sónmeceksen (12-17)	tartmacak (13-13)
bilmedim (14-5)	bólenmedim (14-12)	yibermedi (14-18)
ötmegen (15-10)	atlama (15-17)	çığarma (20-19)
gómúlme (24-21)	sóndúrme (25-23)	kartıllamadım (47-22)
getmegenge (54-11)	eşitmegem (63-4)	sınamağan (70-7)
emmegen (73-30)	seslenmegem (74-1)	gesilmegen (74-2)
kazılmadı (74-21)	yazılmadı (74-23)	

2 -) -n-

Bu ek, dönüştürme eki olup, kendi kendine yapma ve olma ifade eder.

górúnse (1-14)	okuranıp (1-24)	súrúnıp (4-24)
talpındı (5-19)	taşlana (8-16)	sıyúnır (13-9)
tayanıp (26-2)	bóluğem (47-8)	sındırıp (70-23)
tillendim (14-4)	bólenmedim (14-12)	atlanma (15-17)
eslendirdi (18-13)	yaralangem (31-9)	canlandırdı (32-24)

3 -) -l-

Bu ek, pasiflik - meçhullük eki olup, edilgen anlamı fiiller türetir.

berilegen (4-20)	yıgılma (11-14)	sozulup (7-28)
uzalgem (16-19)	eşitildi (16-24)	gómúlme (24-21)
tóğúldú (59-3)	kısılgem (61-23)	gesilmegen (74-2)
kazılmadı (74-21)	yazılmadı (74-23)	yarılıp (27-19)
búğúlup (31-8)	batılğanda (33-16)	koyúlgem (37-11)
uzatılğem (47-15)	ezilip (47-25)	boyalıp (49-6)
açılğem (49-24)	yaratılğanlı (66-23)	atılıp (20-18)
urulğem (67-20)		

4 -) -ş-

Bu ek işteşlik eki olup, bir işi karşılıklı veya beraber yapmayı bildirir.

tutuşup (4-15)	yetişme (11-9)	talaşıp (14-7)
kaşışgan (23-19)	kaynaşdırdı (32-26)	yaraşa (41-12)
tabuşganlar (57-16)	tutaşdırğan (62-6)	

5 -) -r-

Geçişli fiiller yapar.

bişirse (17-17)	uğurum (49-8)	uçurar (53-7)
bişirte (60-6)	tüşürgen (7-16)	

6 -) -ar-

Geçişli fiiller yapar

gığarma (20-19)	gığara (39-7)
-----------------	---------------

7 -) -t-

Geçişli fiiller yapar.

yelpillet (1-26)	uzatsa (4-25)	kısgartdı (6-26)
uzataman (11-13)	açıtđırıp (16-5)	tirilter (27-29)
iritdi (32-25)	birerletip (33-18)	bişirte (60-6)

8 -) -dır-, -dir-, -dur-, -dúr-, -tur-, -túr-

Geçişli fiiller yapar.

avurtđurup (2-21)	kısdıra (7-17)	açıtđırıp (16-5)
kaynaşdırdı (32-26)	almaşdırma (57-15)	canlandırdı (32-24)
ruhlandırğan (77-8)	sındırıp (70-23)	giydirdiler (44-2)
sesgendirdi (18-12)	eslendirdi (18-13)	çekdirip (60-12)
tiydirip (28-8)	göçdüregen (62-11)	sóndürme (25-23)
tutdur (20-8)	kabuzdurup (22-14)	olturup (64-16)
tolturup (16-16)		

9 -) -set-

Geçişli fiiller yapar.

górsetmege (54-2)	górsetgen (66-26)
-------------------	-------------------

10 -) -guz-

turguz (11-14)

Fiil Çekimleri

Fiil çekimlerinde iki önemli etken vardır. Birinci etken fiilin zamana göre çekimi, ikinci etken fiilin şahsa göre çekimidir. Fiiller değişik zamanları ifade ederken, değişik şahıs ekleri ile çekime girerler. Fiilleri çekime sokan şahıs ekleri üçe ayrılır.

Şahıs Ekleri

a-) Birinci Tipteki Şahıs Ekleri

Şahıs zamiri menşeli şahıs ekleridir. Görülen geçmiş zaman, şart ve emir çekimi dışındaki zaman çekimlerinde kullanılır.

Teklik 1. Şahıs: -man, -men

Çokluk 1. Şahıs: -bız, -biz, -buz, -büz

2. Şahıs: -san, -sen

2. Şahıs: -sız, -siz, -suz, -süz

3. Şahıs: ———(dır)

3. Şahıs: -lar, -ler

b-) İkinci Tipteki Şahıs Ekleri

İyelik ekleri menşeli şahıs ekleridir. Görülen geçmiş zaman ve şart çekimlerinde kullanılır.

Teklik 1. Şahıs: -m

Çokluk 1. Şahıs: -k, -k

2. Şahıs: -ñ

2. Şahıs: -ğız, -giz, -ğuz, -güz

3. Şahıs: —

3. Şahıs: -lar, -ler

c-) Üçüncü Tipteki Şahıs Ekleri

Üçüncü tipteki şahıs ekleri sadece emir çekiminde kullanılan şahıs ekleridir. Bu ekler hem şahsı hem de emir kipini birlikte ifade ederler.

Teklik 1. Şahıs: -ayım, -eyim

2. Şahıs: —

3. Şahıs: -sın, -sin, -sun, -sın

Çokluk 1. Şahıs: -ayık, -eyik

2. Şahıs: -ğız, -giz, -ğuz, -güz

3. Şahıs: -sınlar, -sinler, -sunlar, -sınlar

BİLDİRME KİPLERİ

1 -) Geniş Zaman

Kıvık Türkçesi'nde geniş zaman eki -r, -ar, -er'dir. Geniş zamanın olumsuz şekli -mas eki ile yapılır. Geniş zaman ekleri, şahıs zamiri menşeli şahıs ekleri ile çekime girer. Metinde tek bir yerde şahıs zamiri menşeli şahıs ekinin a-sıl şeklinin bozularak eklediği görülmektedir (kalarım (28-14)).

tile -r- men	sal -ar- man	bil -er- men
tile -r- sen	sal -ar- san	bil -er- sen
tile -r (dir)	sal -ar (dır)	bil -er (dir)
tile -r- biz	sal -ar- bız	bil -er- biz
tile -r- siz	sal -ar- sız	bil -er- siz
tile -r- ler	sal -ar- lar	bil -er- ler
Olumsuz çemimi;		
tile -mes- men	sal -mas- man	bil -mes- men
tile -mes- sen	sal -mas- san	bil -mes- sen
tile -mes (dir)	sal -mas (dır)	bil -mes (dir)
tile -mes- biz	sal -mas- bız	bil -mes- biz
tile -mes- siz	sal -mas- sız	bil -mes- siz
tile -mes- ler	sal -mas- lar	bil -mes- ler

Metinden örnekler:

tuvar (2-6)	ağar (13-18)	uçurar (53-7)
kağar (54-7)	çıgar (62-2)	yazar (62-13)
habarsan (2-21)	tabarsan (2-25)	basdırarman (73-9)
salarman (11-20)	koyarman (25-20)	sılarman (73-12)
dóner (2-22)	öter (13-18)	tiler (27-19)
biler (65, 3)	góterer (65-1)	górer (65-3)
górúrsen (2-11)	súyúñúr (13-9)	yılağır (13-10)
alır (43-9)	yóralır (43-11)	oralır (43-12)
yaralır (43-16)	gómermen (73-9)	salır (43-10)
kınar (61-4)	ıylermen (73-11)	geserler (35-8)

şul bermes (73-15)

2 -) Şimdiki Zaman

Kumuk Türkçesi'nde şimdiki zaman eki ünsüzle biten fiillerde -a, -e; ünlü ile biten fiillerde -y'dir. Zamanın olumsuz çekimi fiil kök ve gövdesinden sonra -ma olumsuzluk eki ve sonrasında -y şimdiki zaman eki ile yapılır. Şimdiki zaman çekimlerinde şahısları ifade için, şahıs zamiri menşeli şahıs ekleri kullanılır.

Olumlu çekim;

eşit -e- men	talpın -a- man	biyi -y- men
eşit -e- sen	talpın -a- san	biyi -y- sen
eşit -e (dir)	talpın -a (dır)	biyi -y (dir)
eşit -e- biz	talpın -a- bız	biyi -y- biz
eşit -e- siz	talpın -a- sız	biyi -y- siz
eşit -e- ler	talpın -a- lar	biyi -y- ler

Olumsuz çekim;

eşit -me-y- men	talpın -ma-y- man	biyi -me-y- men
eşit -me-y- sen	talpın -ma-y- san	biyi -me-y- sen
eşit -me-y (dir)	talpın -ma-y (dır)	biyi -me-y (dir)
eşit -me-y- biz	talpın -ma-y- bız	biyi -me-y- biz
eşit -me-y- siz	talpın -ma-y- sız	biyi -me-y- siz
eşit -me-y- ler	talpın -ma-y- lar	biyi -me-y- ler

Metinden örnekler:

uzataman (11-13)	aylanaman (25-8)	yanaman (28-3)
kıçıraman (37-3)	baraman (47-19)	yağa (64-13)
eşitemen (10-12)	getemen (11-7)	bilemen (14-26)
etemen (46-24)	sezemen (46-24)	inanaman (71-24)
biyiymen (71-12)	yırlayman (28-9)	algasayman (34-25)
talpınasan (16-11)	tabasan (17-2)	eşite misen? (34-17)
bilesen (23-24)	soraysan (19-11)	göre (76-21)
açıla (67-9)	yaza (69-5)	kıçıra (35-4)
öte (31-16)	batıla (34-4)	çaba (10-27)
yallay (5-23)	iriy (5-26)	algasay (10-27)

başlay (18-16)	karay (30-10)	kuşaklay (30-15)
tirilebiz (75-21)	yaşaybız (76-2)	talaşalar (16-17)
alalar(48-19)	kalalar (48-20)	aşaylar (10-9)
açmayman (49-7)	tebermeymen (49-7)	aytmayman (21-1)
bolmayman (25-6)	tanımayman (16-18)	bilmeysen (19-19)
eşitmey misen? (37-1)	görünmey (15-12)	kalkmay (20-23)
terbenmey (30-10)	kaynay (34-5)	izley (45-13)

Metinde iki yerde de kuvvetlendirme eki olan "-dır" kullanılmıştır (yaklaydır (64-25)), (saklaydır (64-23)).

3 -) Görülen Geçmiş Zaman

Kunuk Türkçesi'nde görülen geçmiş zaman eki -dı, -di, -du, -dú'dür. Bu zamanın sert ünsüzlü şekilleri yoktur yalnız istisnai bir örneğe metnimizde rastlanmıştır (itti (5-24)). Görülen geçmiş zaman ekleri, iyelik menşeli şahıs ekleri ile çekime girer. Görülen geçmiş zamanda olumsuzluk -ma olumsuzluk ekinin görülen geçmiş zaman ekinin önüne getirilmesi ile sağlanır.

Olumlu çekim;

kayt -dı- m	tuş -dú- m
kayt -dı- ñ	tuş -dú- ñ
kayt -dı	tuş -dú
kayt -dı- k	tuş -dú- k
kayt -dı- gız	tuş -dú- gız
kayt -dı- lar	tuş -dú- ler

Olumsuz çekim;

kayt -ma-dı- m	tuş -me-di- m
kayt -ma-dı- ñ	tuş -me-di- ñ
kayt -ma-dı	tuş -me-di
kayt -ma-dı -k	tuş -me-di- k
kayt -ma-dı- gız	tuş -me-di- gız
kayt -ma-dı- lar	tuş -me-di-ler

Metinden örnekler:

tanıdım (67-4)	taldım (48-13)	kaldım (22-10)
aldım (22-9)	çıkdım (15-7)	geldiñ (22-8)
etdiñ (11-26)	tas etdiñ (4-21)	túsdú (4-7)
ıaynadı (4-4)	bişdi (4-4)	gópúrdú (4-5)
ıaytdı (4-13)	tógúldú (59-3)	ıaklıkdı (6-7)
ayamadık (75-14)	ötdúgúz (4-17)	inanmadıgız (60-2)
torladılar (59-8)	geçdiler (44-6)	ölmedim (14-8)
tayanmadıgız (60-3)	es etmediñ (19-16)	górmediñ (19-5)
ıalmadı (15-10)		

4 -) Öğrenilen Geçmiş Zaman

Kumuk Türkçesi'nde öğrenilen geçmiş zaman eki *-ğan, -gen*'dir. Öğrenilen geçmiş zaman eki metinde tek bir yerde *-egen* şeklinde geçmektedir (berilegen (4-20)). Bu istisnai bir durumdur. Öğrenilen geçmiş zamanın çekiminde şahıs zamiri menşeli şahıs ekleri kullanılır. Öğrenilen geçmiş zamanın olumsuz zaman ekinin önüne *-ma* olumsuzluk ekinin getirilmesi ile yapılır.

Olumlu çekim;

ayt <i>-ğan-</i> man	üzúl <i>-gen-</i> men
ayt <i>-ğan-</i> san	üzúl <i>-gen-</i> sen
ayt <i>-ğan</i> (dır)	üzúl <i>-gen</i> (dır)
ayt <i>-ğan-</i> bız	üzúl <i>-gen-</i> bız
ayt <i>-ğan-</i> siz	üzúl <i>-gen-</i> siz
ayt <i>-ğan-</i> lar	üzúl <i>-gen-</i> ler

Olumsuz çekim;

ayt <i>-ma-ğan-</i> man	üzúl <i>-me-gen-</i> men
ayt <i>-ma-ğan-</i> san	üzúl <i>-me-gen-</i> sen
ayt <i>-ma-ğan</i> (dır)	üzúl <i>-me-gen</i> (dır)
ayt <i>-ma-ğan-</i> bız	üzúl <i>-me-gen-</i> bız
ayt <i>-ma-ğan-</i> siz	üzúl <i>-me-gen-</i> siz
ayt <i>-ma-ğan-</i> lar	üzúl <i>-me-gen-</i> ler

Metinden örnekler:

kalğanman (26-21)	yatğanman (31-8)	yelegen (47-4)
tarığanman (1-15)	kaytğan (4-10)	aytğan (4-14)
inanganlar (58-2)	yabuğanlar (57-17)	iyelgen (21-4)
begitgen (21-15)	dırbayğan (23-9)	üzülgen (23-15)
süzülgen (23-16)	batğan (23-20)	tolğan (35-6)
kamalğan (28-18)	kurulğan (37-6)	kongan (37-10)
koyulğan (37-11)	yayılğan (40-1)	çayılğan (40-4)
kazılğan (54-22)	yazılğan (54-23)	çırmalğan (57-30)
saylağan (60-24)	karalğan (61-8)	kalğan (70-1)
buvmagan (35-7)	tuvmağan (36-17)	tolğan (35-5)

5 -) Gelecek Zaman

Kumuk Türkçesi'nde gelecek zaman eki -caq, -cek, -acaq, -ecek'tir. Öğrenilen geçmiş zamanın çekiminde şahıs zamiri menşeli şahıs ekleri kullanılır. Nadir olarak şahıs zamirinin fiilin önüne geçtiği görülmektedir (men sóylecek (55-21)). Gelecek zamanın olumsuz zaman ekinin önüne -ma olumsuzluk ekinin getirilmesi ile yapılır.

Olumlu çekim;

tur -acaq- man	ber -ecek- men	sóyle -cek- men
tur -acaq- san	ber -ecek- sen	sóyle -cek- sen
tur -acaq (dır)	ber -ecek (dır)	sóyle -cek (dır)
tur -acaq- bız	ber -ecek- bız	sóyle -cek- bız
tur -acaq- siz	ber -ecek- siz	sóyle -cek- siz
tur -acaq- lar	ber -ecek- ler	sóyle -cek- ler

Olumsuz çekim;

tur -ma-caq- man	ber -me-cek- men	sóyle -me-cek- men
tur -ma-caq- san	ber -me-cek- sen	sóyle -me-cek- sen
tur -ma-caq (dır)	ber -me-cek (dır)	sóyle -me-cek (dır)
tur -ma-caq- bız	ber -me-cek- bız	sóyle -me-cek- bız
tur -ma-caq- siz	ber -me-cek- siz	sóyle -me-cek- siz
tur -ma-caq- lar	ber -me-cek- ler	sóyye -me-cek- ler

Metinden örnekler:

sónmeceksen (12-17)	turucak (11-17)	kuvacak (36-16)
kalacağsan (12-18)	berilmecek (33-15)	tuvacak (36-18)
gelecek (40-13)	berecek (40-16)	etecek (68-11)

TASARLAMA KIPLERİ

1 -) Emir Kipi

Emir ekleri şahıslara göre değişmektedir. Fiiller kök halinde ikinci teklik şahsın emir kipini karşılar; yani ikinci teklik şahsın emir eki yoktur. Yalnız emrin yumuşatılmış şekli olan -cı eki fiilin köküne eklenebilir. Bu şekilde emir rica anlamı taşır (unutuyñ üzmeçi "unutunu yitirmesene" (20-16)). -cı eki diğer şahıslara da eklenebilir. Olumsuzu -ma olumsuzluk eki ile yapılır.

Olumlu çekim;

siñ -eyim	bağışla -yım
siñ —	bağışla —
siñ -sin	bağışla -sın
siñ -eyik	bağışla -yık
siñ -i-giz	bağışla -giz
siñ -sinler	bağışla -sınlar

Olumsuz çekim;

siñ -me-yim	bağışla -ma-yım
siñ -me	bağışla -ma
siñ -me-sin	bağışla -ma-sın
siñ -me-yik	bağışla -ma-yık
siñ -me-giz	bağışla -ma-giz
siñ -me-sinler	bağışla -ma-sınlar

Metinden örnekler:

siñeyim (27-5)	inan (1-9)	turguz (4-25)
bağışla (17-9)	teber (20-6)	ur (20-9)
koy (21-3)	yet (1-28)	ete (32-20)

tıflla (68-22)	inama (1-5)	toktağız (10-15)
yaklaşığız (55-18)	birleşigiz (55-18)	baş góterigiz (57-20)
ağığız (61-1)	kağığız (61-21)	izlegiz (68-13)
tıfllağız (68-25)	sónúgúz (74-19)	dónúgúz (77-20)
bolmasın (11-21)	aytsın (21-3)	bolsun (22-5)
koysun (42-3)	açsın (42-4)	çaçsın (56-7)
sıkılsın (56-8)	baksın (56-10)	görsün (65-9)
talpınmasın (57-27)	abatlanmasın (57-28)	boyasın (11-19)
ere tursunlar (55-10)	ursunlar (55-11)	

2 -) Şart Kipi

Kumuk Türkçesi'nde şart eki *-sa, -se*'dir. Şart ekleri iyelik menşeli şahıs ekleri ile çekime girer. Şart kipinin olumsuzu şart ekinin önüne *-ma, -me* olumsuzluk ekinin getirilmesi ile yapılır.

Olumlu çekim;

oltur ~~-sa-~~ m	bil ~~-se-~~ m
oltur ~~-sa-~~ ñ	bil ~~-se-~~ ñ
oltur ~~-sa-~~	bil ~~-se-~~
oltur ~~-sa-~~ k	bil ~~-se-~~ k
oltur ~~-sa-~~ gız	bil ~~-se-~~ gız
oltur ~~-sa-~~ lar	bil ~~-se-~~ ler

Olumsuz çekim;

oltur ~~-ma-~~ ~~-sa-~~ m	bil ~~-me-~~ ~~-se-~~ m
oltur ~~-ma-~~ ~~-sa-~~ ñ	bil ~~-me-~~ ~~-se-~~ ñ
oltur ~~-ma-~~ ~~-sa-~~	bil ~~-me-~~ ~~-se-~~
oltur ~~-ma-~~ ~~-sa-~~ k	bil ~~-me-~~ ~~-se-~~ k
oltur ~~-ma-~~ ~~-sa-~~ gız	bil ~~-me-~~ ~~-se-~~ gız
oltur ~~-ma-~~ ~~-sa-~~ lar	bil ~~-me-~~ ~~-se-~~ ler

Metinden örnekler:

uzatsam (25-21)	bermesem (28-13)	biyimesem (78-1)
-----------------	------------------	------------------

yığılsañ (11-14)	bolmasañ (11-24)	oltursak (16-9)
dese (1-4)	görünse (1-14)	taşlasa (1-22)
başlasa (1-25)	ulusa (2-1)	baylasa (2-20)
yığılsa (4-23)	ilinse (13-4)	tañlasa (17-13)
kalısa (17-15)	bişirse (17-17)	konısa (49-26)
şasısa (49-22)	taşısıa (49-20)	oynatsa (56-1)
bilse (73-10)	getse (73-13)	çapsalar (56-3)

3 -) Gereklilik Kipi

Elimizdeki metinde ekleşmiş olarak bir gereklilik kipine rastlanmamaktadır. Metinde gereklilik (..... gerek) yapısı ile karşılanmaktadır.

Metinden örnek:

tarhlar hars wma gerek " tarihler alkışlamalı" (67-12)

4 -) İstek Kipi

Metinde istek kipine rastlanılmamıştır.

BİRLEŞİK ÇEKİMLER

Elimizdeki metinde sadece hikaye ve şart birleşik çekime rastlanmaktadır. Rivayet birleşik çekimine ise rastlanılmamıştır.

1 -) Hikaye Birleşik Çekimi

Kumuk Türkçesi'nde hikaye birleşik çekiminin formülü şu şekildedir: "fiil (+ zaman eki (+) i- (-e) fiili (+) görülen geçmiş zaman (hikaye) eki (+) iyelik menseli şahıs eki" şeklindedir.

a-) Geniş zamanın hikayesi

de-r e-di-m	de -mes e-di-m
de-r e-di-ñ	de -mes e-di-ñ
de-r e-di	de -mes e-di
de-r e-di-k	de -mes e-di-k
de-r e-di-giz	de -mes e-di-giz
de-r e-di-ler	de -mes e-di-ler
der edim (40-27)	

b-) Şimdiki zamanın hikayesi

sıy-e e-di-m	sıy-me-y e-di-m
sıy-e e-di-ñ	sıy-me-y e-di-ñ
sıy-e e-di	sıy-me-y e-di
sıy-e e-di-k	sıy-me-y e-di-k
sıy-e e-di-giz	sıy-me-y e-di-giz
sıy-e e-di-ler	sıy-me-y e-di-ler

Metinden örnekler:

sıye edim (58-20)	kaynay edi (12-6)
-------------------	-------------------

c-) Öğrenilen geçmiş zamanın hikayesi

ayt-ğan e-di-m	ayt-ma-ğan e-di-m
ayt-ğan e-di-ñ	ayt-ma-ğan e-di-ñ
ayt-ğan e-di	ayt-ma-ğan e-di
ayt-ğan e-di-k	ayt-ma-ğan e-di-k
ayt-ğan e-di-giz	ayt-ma-ğan e-di-giz
ayt-ğan e-di-ler	ayt-ma-ğan e-di-ler

Metinde örneğine rastlanılmamıştır.

ç-) Gelecek zamanın hikayesi

tur-acak e-di-m	tur-ma-cağ e-di-m
tur-acak e-di-ñ	tur-ma-cağ e-di-ñ
tur-acak e-di	tur-ma-cağ e-di
tur-acak e-di-k	tur-ma-cağ e-di-k
tur-acak e-di-giz	tur-ma-cağ e-di-giz
tur-acak e-di-ler	tur-ma-cağ e-di-ler

Metinde örneğine rastlanılmamıştır.

d-) Şartın hikayesi

oltur-sa e-di-m	oltur-ma-sa e-di-m
oltur-sa e-di-ñ	oltur-ma-sa e-di-ñ
oltur-sa e-di	oltur-ma-sa e-di

oltur-sa e-di-k	oltur-ma-sa e-di-k
oltur-sa e-di-giz	oltur-ma-sa e-di-giz
oltur-sa e-di-ler	oltur-ma-sa e-di-ler

Metinde örneğine rastlanmamıştır.

2-) Şartlı Birleşik Çekim

Metinde sadece öğrenilen geçmiş zamanın şartlı birleşik çekimi görülmektedir. Şartlı birleşik çekimin formülü şu şekildedir: "fiil (+) zaman eki (+) busa (+) iyelik menşeli şahıs eki" şeklindedir.

Öğrenilen geçmiş zamanın şartı

yulķ-ğan busa-m	yulķ-ma-ğan busa-m
yulķ-ğan busa-ñ	yulķ-ma-ğan busa-ñ
yulķ-ğan busa	yulķ-ma-ğan busa
yulķ-ğan busa-k	yulķ-ma-ğan busa-k
yulķ-ğan busa-ğiz	yulķ-ma-ğan busa-ğiz
yulķ-ğan busa-lar	yulķ-ma-ğan busa-lar

Metinden örnekler:

yulķğan busam (33-14)	yançğan busam (33-12)
alğan busam (33-11)	

İSİMLERDE BİLDİRME ÇEKİMİ

1 -) Geniş (Şimdiki) Zaman

Kumuk Türkçesinde isim çekiminin geniş zamanı; "isim (+) şahıs zamiri menşeli şahıs ekleri" dizimine göre çekimlenir. Olumsuz çekimi; isim (+) tûgûl (+) şahıs zamiri menşeli şahıs eki" dizimine göre çekimlenir.

bayrakçı-man	bayrakçı tûgûl-men
bayrakçı-san	bayrakçı tûgûl-sen
bayrakçı-dır	bayrakçı tûgûl (dûr)
bayrakçı-bız	bayrakçı tûgûl-bûz
bayrakçı-sız	bayrakçı tûgûl-sûz
bayrakçı-lardır	bayrakçı tûgûl-lar(dır)

Metinden örnekler:

iklîğıman (1-2)	anaman (13-8)	yağşıman (19-13)
yermen (35-10)	tayavman (35-11)	karakuşman (58-18)
tiştaypaman (70-18)	kópürmen (78-14)	yólman (78-14)
kolman (78-15)	hızman (78-16)	sovet kızman (78-17)
açsan (2-2)	kaydasan (30-3)	yúvuğımsan (33-4)
suvuksan (36-4)	yúvuksan (36-6)	kimsen (66-22)
yakçısan (67-3)	bayrakçısan (67-4)	terekdir (11-12)
kızıldır (64-10)	aldır (65-17)	ölmegenbiz (75-19)
ayanbız (54-12)	şahatbız (54-12)	sarnav tûgûl (49-23)
ayavlıbuz (15-28)	çıraklardır (11-15)	çarnav tûgûl (49-27)

2 -) Görülen Geçmiş Zaman

Kumuk Türkçesi'nde isim çekiminin görülen geçmiş zamanı; isim (+) -e (-i) fiili (+) görülen geçmiş zaman eki (+) iyelik menşeli şahıs eki" diziminde çekimlenir. Olumsuz çekiminde isimle -e (-i) fiili arasına tûgûl kelimesi eklenir.

ülgú e-di-m	ülgú tûgûl e-di-m
ülgú e-di-ñ	ülgú tûgûl e-di-ñ
ülgú e-di	ülgú tûgûl e-di

ülgú e-di-k

ülgú tógúl e-di-k

ülgú e-di-giz

ülgú tógúl e-di-giz

ülgú e-di-ler

ülgú tógúl e-di-ler

Metinden örnekler:

dúr edim (18-6)

ülgú edim (60-1)

sen ediñ (60-17)

añlı edi (12-5)

zańlı edi (12-8)

yólu uzun edi (63-10)

adam tógúl edi (63-8)

3 -) Şart

Kumuk Türkçesi'nde isim çekiminin şartı; "isim (+) busa edatı (+) iyelik menşeli şahıseki" dizimine göre yapılır. Olumsuz çekiminde isimle busa edekı arasına tógúl edatı getirilir.

dúr busa-m

dúr tógúl busa-m

dúr busa-n

dúr tógúl busa-ñ

dúr busa

dúr tógúl busa

dúr busa-k

dúr tógúl busa-k

dúr busa-giz

dúr tógúl busa-giz

dúr busa-lar

dúr tógúl busa-lar

Metinden örnek:

dúr busam men (22-1)

4 -) Öğrenilen Geçmiş Zaman

Kumuk Türkçesi'nde isim çekiminin öğrenilen geçmiş zaman şekli; "isim (+) öğrenilen geçmiş zaman eki (+) şahıs zamiri menşili şahıs eki" dizimine göre çekimlenir. Metinde hiç örneğine rastlanılmamıştır.

suvuk -ğan- man

suvuk -ğan- san

suvuk -ğan

suvuk -ğan- bız

suvuk -ğan- sız

suvuk -ğan- lar

SIFAT - FİLLER

1 -)

a-) -ğan, -gen

Türkiye Türkçesi'ne -dik ve -an sıfat fiili anlamında aktarılır.

başgan hamur (2-18)	tas etgen gün (4-18)	stüyenim (4-7)
yes bolgan bugün (4-22)	çüyülgen kökge (5-20)	buyıķgan ses (5-31)
artda kalgan bir adam (7-12)	bolganrı (14-26)	ötmegen (15-10)
kuş tüşürgen kanat (7-16)	aralagan avçular (35-17)	urganday (12-26)
baş kuşgan budaylar (40-10)	uzatılğan ölü ayaday (47-15)	
ölgen yaşma (13-22)	degen bir söz (13-23)	ötger ömur (54-17)
kısılgan yımurık (61-23)	algan abatımda (50-24)	açılğan gül (49-24)
ürkgen kuşlağa (17-12)	yaralagan topurak (31-9)	salgan harş (53-6)
çaçgan savut (73-19)	başgan yer (61-5)	

İki örnekte de arkasına yapım eki alınmış şekli görülmektedir (urunğanlı (15-21), yaratılğanlı (66-23)).

2 -) -ağan, -egen / -yğan, -ygen

Türkiye Türkçesi'ne -dik ve -an sıfat fiilleri anlamında aktarılır.

gözleygen gişi (7-14)	biyyigen bir kız (56-11)	yürüygendey (47-20)
berilegen (4-20)	beregendey (4-26)	bilegendey (12-4)
sep salagan gözüm (9-19)	çöp salagan pedirege (10-5)	göçdüregen (62-11)
tayanagan inbaşlanı (64-3)	alınagan kollanı (72-10)	atağan (69-14)
çakıragan avaz (18-22)	üyrenegen sabiy (71-22)	turagan (14-22)
alagan abat (53-25)	yanagan betin (66-17)	bişiregen (64-17)
açagan yollanı (72-11)	bürlenegenni (19-4)	giregen (55-24)
yazağanday (56-16)	yaşgaragan (14-21)	

3 -)

-ar, -er, -r

Türkiye Türkçesi'ndeki gibi aktarılır.

yaşar tamurlarım (74-7)	kaynar kanım (33-25)	aytarlarım (48-9)
alar kolman (78-15)	yeter günnü (58-7)	ağararday (26-18)

4 -)

--(a)cak, --(e)cek

Türkiye Türkçesi'ndeki gibi aktarılır.

yer yüzünde tartmacak bir mizan da (13-13)

biz gelecek güne (58-1)

korımacaknı (36-25)

ZARF - FİİLLER

Zarf-fiilleri meydana getiren ekler yapı bakımından iki gruba ayrılır.

1 -) Asıl zarf-fiil ekleri

a-)-p

Çok kullanılan zarf-fiil eklerinden biridir. Türkiye Türkçesi'ndeki -p zarf-fiil ekiyle aynı anlamı verir.

okıranıp (1-24)

atıp (1-27)

elep (2-17)

iylep (2-18)

avurtdurup (2-21)

yegilip (4-5)

taşığınlap (4-6)

sıypap (4-12)

tutuşup (4-15)

çabıp (4-24)

çalıp (7-27)

yarıp (11-1)

dep (22-11)

aralap (32-3)

taşlanıp (33-13)

arçıp (10-4)

siñip (42-6)

yağıp (47-29)

talpınıp (48-2)

tinçayıp (48-19)

artıp (53-3)

kañıp (53-4)

gerip (55-4)

aylanıp (55-10)

yayıp (58-13)

telmirip (61-19)

yaşırıp (61-28)

tartıp (62-2)

bağıp (63-10)

uçup (63-27)

olturup (64-16)

berip (65-20)

ayavlap (65-25)

çığıp (70-21)

toplap (71-14)

turup (72-12)

kollap (72-22)

buıup (73-8)

çóplep (73-23)

aylanıp (71-9)

túrlenip (14-22)

b-)-e, -a, -y

Az kullanılan bir zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesi'ne aktarırken, Türkiye Türkçesi'ndeki -p zarf-fiil ekinin anlamında aktarılır.

şeklene (5-10)

tiklene (5-14)

savbol ete (10-25)

sillene kaldı (10-26)

zıltsınlay (7-23)

tiley (45-13)

c-) -gınça, -ginçe

Türkiye Türkçesindeki -ınca, -ince zarf-fiil ekinin karşılığı olan bir zarf-fiil ekidir. Çok fazla kullanılmaz. Düzlük yuvarlaklık ve kalınlık incelik uyumuna uymaktadır.

yetginçe (9-26)

bitginçe (9-27)

katgınça (22-19)

ç-) -meyli

Çok az kullanılan bir zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesi'ne -mayıp şeklinde aktarılır. Olumsuz bir anlama sahiptir.

bilmeyli (48-10)

d-) -u

Çok az kullanılan bir zarf-fiil ekidir. Metinde bir yerde geçmektedir.

yañuru (23-12)

2 -) Sıfat-fiil ekleri ile hal eklerinin kalıplaşması sonucu oluşan zarf-fiiller

a-) -ğanda, -gende

-ğan sıfat-fiil eki ile -da bulunma hali ekinin kalıplaşması sonucu teşekkül etmiştir. Oldukça çok kullanılır. Türkiye Türkçesi'nde -ınca, -ince zarf-fiilinin anlamındadır. Düzlük yuvarlaklık ve kalınlık incelik uyumuna uymaktadır.

çıkganda (11-6)

bergende (11-28)

çapğanda (31-2)

tapğanda (14-17)

gelgende (28-12)

kızğanda (31-3)

atılğanda (31-5)

batılğanda (33-16)

getgende (45-22)

kaytarğanda (60-8)

buvganda (60-11)

burganda (68-16)

degende (70-20)

sinalğanda (70-28)

b-) -egende, -ağanda

-egen sıfat-fiil eki ile -da bulunma hali ekinin kalıplaşması sonucu teşekkül etmiştir. Çok az kullanılır. Düzlük yuvarlaklık ve kalınlık incelik uyumuna uymaktadır.

getegende (22-23)

c-) -ğança, -gençe

-gen sıfat-fiil eki ile -ça eşitlik ekinin kaynaşması ile oluşmuştur. Çok az kullanılır. Düzlük yuvarlaklık ve kalınlık incelik uyumuna uymaktadır.

yetgençe (62-7), (78-3)

EDATLAR

1 -) Ünlem Edatları

a-) Gösterme Edatları

muna (9-4), 70-14)

hona (10-30), (11-2)

b-) Seslenme Edatları

hey! (10-15), (35-28), (36-7), (36-22), (66-21)

c-) Cevap edatları

túgúl (Metinde cevap edatı anlamında kullanılmamıştır).

d-) Ünlemler

oh (15-20), (76-28)

hı (35-9)

hara (54-27) "haydi"

hayt (70-20)

vayt (70-21)

vayahlar (73-2)

2 -) Bağlama Edatları

a-) Sıralama Edatları

va

ullu va giççi (4-16)

yav va yavlu (8-8)

oylu va sak (39-15),

ķara va ak (39-20)

ak va ķara (39-21)

ķarañılık va yarık (47-9)

kógún, yerin, deñizin va bizin (68-2,3)

dağı

bir dağı bir kert (23-14)

bir dağı bir günüm (6-10)

bile

yúregiñ bile sağa (2-3) Metinde tek bir yerde geçmektedir.

bulan

şahar bulan yörtubuz (69-27)

kirpikleri bulan eki gözümnü (9-9)

styggenim bulan meni (15-14)

gör meni bulan ayavlu topurağım (36-10)

aķ bulan ķara (41-6)

aķ gın bulan ķara geķe (41-13)

tebim bulan meni naķıram (54-30)

barmakları ağı bulan ķarasından (61-22)

oraķ bulan qokúķıme (71-25)

deķyam bulan deñizim (36-11)

b-) Denkleştirme Edatı

yada

rahatsızlık talķık oynu

(yada meni paşmanlığım sebep mi?) (69-7,8)

c-) Karşılaştırma Edatı

...de.....de

sesim de esim de bar (10-10)

sózım de gözüm de bar (10-11)

örlükler de zindanlar da (15-9)

men de bilemen sen de bilesen (23-23,24)

3 -) Cümle Başı Edatları

amma

amma sen (19-15), (19-17)

amma mağa geltiregen accalğa (36-5)

hatta

hatta tüzün (42-15)

4 -) Sona Gelen Edatlar

ese

menden ese sen yuvuksan (36-6)

atılıp yaşı yimik (16-28)
buz yimik suvudu (32-1)
yetgen yimik bu günde (48-27)
yólundan yimik bara (39-22)
soñ
bolgannı men soñ bilen (14-26)
yólúğuvlardan soñ (23-25)
ayaqlarım başgan soñ (48-17)
saylağan soñ bir yolnu (65-26)
uçun
nasip uçun bir mûhletlik (18-2)
alğa abat almak uçun (62-1)
yaşav uçun (67-1)
parahatlık uçun kollar matağan (69-17)
ana topurağı uçun can bergenler (74-28)
eli uçun (73-1)
meni uçun (22-4)
yerli
taşğa aylanaman tobuğa yerli (25-8)
belime yerli (25-9)
boynuma yerli (25-10)
üyrengeñmen başdan berli (76-30)
biyiymen yaşdan berli (77-2)
tik
sizin tik biyiklikge (62-4)

busa

men busa anaman (13-25)

belgilevüçünü busa parahat yûhu yasay (24-19)

men busa yavlar (31-1)

yollarıbiz busa bizin (69-26)

bu gün munda busa onda tañala (76-14)

neçik busa da biyiv tûgûl (77-26)

da/de

kûlkûnnu de kızım sağa koyaman (11-18)

bolmasañ da tûñuğum (11-24)

bir-bir de kapkarañı (15-4)

oltursak da yanaşa (16-9)

talpınaman men de yaraşma (16-10)

aytmayman sağa bir zat da ... (21-1)

soyúz da bar (24-25)

meni de tógúldú kanım (59-3)

gúc bizde de bar (66-29)

çi

górmediñ çi sen (19-5)

bilmediñ çi sen (19-9)

sen kústınme çi (20-3)

kara çi, o sabiyni neçik kızıl kûlkûsú (64-11)

kaç çi (67-5), (71-26)

tûgûl

onda çuvluk tûgûl sak (50-11)

5 -) Son Çekim Edatları

yimik

sút yimik (4-3)

añır tınış yimik (6-5)

deli yimik çapmağa (9-13)

yara yimik örçükgen (16-1)

K A Y N A K Ç A

- AKINER Shirin, Sovyet Müslümanları (çev: T. Buzpınar, A. Mutlu) İstanbul 1995
- ALTAYLI Seyfettin, Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü, cilt 1, cilt 2, İstanbul 1994
- ARAT Reşit Rahmeti, "Türk Şivelerinin Tasnifi" Makaleler. Ankara 1993
- AYTAÇ Kemal, Kumuk Sözlüğü, Ankara 1990
- AYTAÇ Kemal, Karaçay, Balkar Sözlüğü, Ankara 1990
- BANGUOĞLU Tahsin, Türkçe'nin Grameri, İstanbul 1976
- CAFFEROĞLU Ahmet, Türk Kavimleri, İstanbul 1988
- ÇAĞATAY Saadet, Türk Lehçeleri Örnekleri, Ankara 1972
- DEVLET Nadir, "Kafkasya Türkileri", Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi Ansiklopedisi, 2 cilt, İstanbul 1993, s.284-286
- DİLAÇAR Agop, Türk Diline Genel Bir Bakış, Ankara 1964
- DÖNMEZ Yusuf, Türk Dünyasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, İstanbul 1987
- ERCİLİSUN Ahmet Bican, Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri, Ankara 1993
- ERCİLİSUN Ahmet Bican Türk Dünyası Üzerine İncelemeler, Ankara 1993
- ERGİN Muharrem, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1977
- GÜRSOY NASKALİ Emine, "Kumuk Şairi Alişeva" Türklük Araştırmaları Dergisi, sayı 7, İstanbul 1993, s.259-279
- İPEK Murat, Tokat İli Turhal İlçesi Üçgözen Köyü Kumuk Ağızı (A.Ü. yayınlanmamış lisans tezi), Erzurum 1983
- İPEK Murat, "Kumuklar" Kardeş Edebiyatlar, sayı 15, Erzurum 1985
- KARAMANLIOĞLU Ali Fehmi, Kıpçak Türkçesi Grameri, Ankara 1994
- Karaçay Balkar Orus Sözlük, Moskova 1989
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, cilt 1, cilt 2, dizin, Ankara 1991
- Kazak Türkçesi Sözlüğü (çev. H. Oraltay, N. Yüce, S. Pınar) İstanbul 1984

- KORKMAZ Zeynep, Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara 1992
- "Kumuklar", Meydan Larousse, cilt 7, İstanbul 1969, s.632
- "Kumuklar", İslam Ansiklopedisi, cilt 6, İstanbul 1993, s.986-990
- "Kumuk Edebiyatı", Türk Ansiklopedisi, cilt 22, Ankara, s.347-349
- "Kumuk Türkçesi", Türk Ansiklopedisi, cilt 22, Ankara 1975, s.349-351
- "Kumuklar", Türk Ansiklopedisi, cilt 22, Ankara 1975, s. 351-352
- MUSTAFAYEV E.E.M. ve ŞERBİNİN G.V., Rusça-Türkçe Sözlük, İstanbul 1989
- PEKACAR Çetin, Türkiye Kumukları Ağzı (G.Ü. yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara 1986
- Yeni Tarama Sözlüğü, TDK. yay. no.503, Ankara 1983
- YUDAHİN K.K., Kırgız Sözlüğü , cilt 1, cilt 2, (çev. A. Taymas), Ankara 1994
- BENZİNG Johannes, "Kumuk Türkçesi" (çev. İlhan Çeneli) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, cilt 26, İstanbul 1993, s. 165-188